

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

134/2021

JACOBS, Stephanie: Von der Wunderkammer zum digitalen Datenzirkus : ein kurzer Blick in Geschichte und Gegenwart der bestandsbezogenen Forschung. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 1., p. 20–26.

Res. angol nyelven

A csodák kamrájától a digitális adatkörig: az állományspecifikus kutatás múltja és jelene

Együttműködés -szakterületi; Interdiszciplináris problémák; Könyvtártudományi kutatás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak; Tudományos kutatás

A lipcsei Könyv- és írásmúzeum (*Deutsches Buch- und Schriftmuseum*) vezetője tanulmányában arra tesz kísérletet, hogy felvázolja a kultúr- és a tudástörténetnek az állomány és a kutatás közötti kapcsolatra vonatkozó modelljeit, illetve körüljárja az aktuális kérdéseket ezek szerkezeti jellemzőiről. A cikk először a gyűjtés és kutatás intézményesült előzményeit mutatja be a reneszánsz (*kuriózumok kabinetje*), majd a barokk (*csodák kamrája*) gyűjteményeiről szólva, és részletesen foglalkozik a római *Collegium Romanum* keretében létrehozott *Museum Kircheriana* (1651) úttörő szerepével. A XIX. században differenciálódó tudományos diszciplínák nyomán születtek meg a múzeumok, melyek a gyűjtést és a megőrzést végzik, de elődjeiktől eltérően nem a különlegesre, hanem a teljességre és a rendszerezésre fókuszálnak. A korszakban az élet valamennyi területén tapasztalható, soha nem látott gyorsulás a gyűjtés és a kutatás viszonyára is hatott: a könyvtárat, levéltárat és múzeumot a stabilitás biztos helyének és a felejtés elleni menedéknek látták. A gyűjtés és a kutatás közötti viszony e koncepciói – a barokk csodakamra és a XIX. század gyakorlata – olyan alapvető struktúrákat mutatnak, me-

lyek korunkban is időszerűek. Az objektumok és metaadatok immár digitális formában is rendelkezésre állnak, aminek révén a bölcsészettudományok a XX. század végének kuriózum-reneszánsza után ismét a statisztikai elemzésre figyelnek. A gyűjtés és kutatás dualizmusához egy harmadik elem is csatlakozott: az információtechnológia koncepciói, módszerei és eszközei.

Most formálódnak az első kezdeményezések a több szektoron átívelő, az ún. emlékezet-intézmények és a tudomány által közösen kialakított követelmények (pl. szoftverek, feldolgozási szabványok, digitális formátumok, interfészek) iránt, amihez az adatállomány „megtisztítása”, homogenizálása iránti igény társul. Azoknak az adatoknak a generalására és minőségük biztosítására, amelyek majd bekerülnek a kutatásba, csak a *distant reading* követelményeit és a bölcsészettudományok megközelítési módját ismerők képesek. Ezért a digitális gyűjtemény- és adatmenedzsment, adatelemzés és digitális repozitóriumépítés és -kezelés kompetenciái hosszú távon nem működhetnek párhuzamos elemként, vertikális szervezetben, hiszen képtelenség és értelmetlen elválasztani őket egymástól a digitális környezetben. Nehéz kérdés viszont, hogy az egyes kompetenciákat hol érdemes teljeskörűen biztosítani. (Az intézményi önállóság mellett szólna több érv is, de az eszközök és módszerek gyors változása miatt a kapcsolódó kompetenciák gyorsan avulnak, ezért az intézmények együttműködése lenne az optimális megoldás.) Természetesen megfelelő koncepciókra is szükség van, hogy a kollektív emlékezet megőrzése sikerüljön (a gyűjtés és a kutatás összekapcsolásával). Ehhez – a szerző szerint – egyrészt kíváncsi *hidépítőkre* van szükség, akik minden szinten gondoskodnak arról, hogy a projekteket a technika se dominálja, és a bölcsészettudományi vagy az infrastrukturális arrogancia se ássa alá. A bölcsészettudományok számára az együttműködés révén történő hidépítés lehetőség arra, hogy – Hans Ulrich Gumbrechtet idézve – „a művelt, köztisztelőben álló bohóc” képzetétől elszakadva vállalják a társadalmi felelősséget. Másrészt pedig fantáziadús emberekre van szükség (*cirkuszi emberekre*), akik nemcsak zsonglörködni tudnak az adatokkal, hanem olyan arénát képesek létrehozni, ahol a digitális és digitalizált kulturális örökség fenntartható és a nagyközönség számára megjeleníthető. Mert a mai, képekkel teli színpadon a kulturális hagyományok és identitások jelenléte egyre fontosabb, s az örökség megőrzése minden eddiginél jobban függ a technika által meghatározott hatalmi

struktúráktól: a láthatóság itt is a demokratikus közjó fontos eleme.

(Murányi Lajos)

135/2021

SAVOLAINEN, Reijo: Manifestations of expert power in gatekeeping : a conceptual study. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 76. (2020) 6., p. 1215–1232.

A szakértői hatalom megnyilvánulásai a kapuőri szerepben: fogalmi vizsgálat

Információ; Információkeresés; Információs társadalom; Interdiszciplináris problémák

Az információ és a hatalom közötti kapcsolatokról alkotott képet árnyalja az, hogy miként jelenik meg a – sokak által elfogadott, míg mások által megkérdőjelezett – szakértői hatalom a kapuőri szerep gyakorlása során. 40 kulcsfontosságú tanulmány fogalmi elemzése azt mutatja, hogy a téma kutatói a kapuőrök szakértői hatalmát főként a felettes tudásból és a szakterületi jártasságból, illetve a hozzáférés ellenőrzésének vagy megkönnyítésének képességéből eredeztették. A hatalmi viszonyok a kapuőrök és az alanyok (befogadók) között kontextusfüggőek, s annak függvényében változnak, hogy az utóbbiak milyen mértékben férnek hozzá az alternatív információforrásokhoz. Az eredmények rávilágítanak arra is, hogy különböző hálózati információs környezetekben újra kell értelmeznünk ezt a fogalmat és jelentőségét, mivel a kapuőrökről alkotott hagyományos kép kezd háttérbe szorulni.

A kapuőröknek kétféle szerepük van, a kontroll és a közvetítés. Az ellenőrzés járhat a határok meghúzásával és az információhoz való hozzáférés korlátozásával, de a kapuőrök a változások közvetítőiként vagy véleményvezéreként is felléphetnek. A *tudás kapuőreit* olyan szereplőknek is tekinthetjük, akiknek jó képességük van a tudás összegyűjtésére, kombinálására és terjesztésére. Az egy-egy területre vagy kontextusra figyelő kapuőrök között ott vannak az úgynevezett *etnolingvisztikai (antropológiai) kapuőrök*, akik ismerik az információhoz való hozzáférést, és szívesen használják az információs technológiákat szerepük megkönnyítésére.

A kapuőröknek tulajdonított szakértői hatalom számos tényező függvénye. Különböző szokások és kulturális normák hagyományosan felhatalmazást adnak bizonyos információk átadására, egyes társa-

dalmakban például jellemzően az anya a kapuőr a főzés családi titkainak átadásában. Az ilyen szereplőket *kultúra által igazolt kapuőröknek* nevezhetjük. Az *információ kijelölt kapuőrei* a nagyobb tudású, az információs forrásokat bizonyos témákban jól ismerő személyek köréből kerülhetnek ki. Ők szakértelmük és aktív részvételük okán lesznek egy csoport vagy közösség információs kapuőrei. A tömegkommunikáció kontextusában az újságszerkesztőkre mint kapuőrökre ugyanakkor pszichológiai nyomás nehezedik, hogy egy hírt átengedjenek-e a kapun vagy sem. A *technológiai kapuőrök* feladata a „külső” információk közvetítése az aktuális kutatási-fejlesztési eredményekről egy szervezeten belül, hogy eljuttassák azokat kollégáikhoz. Ezek azok a kulcsemberek, akikhez mások gyakran fordulnak információért, mivel ők a szakirodalom aktív használói, akik módszeresen bővítik a tudáskészletüket.

A *hálózati kapuőrök* tevékenységének kulcsfontosságú összetevői: a kapu (átjárási pont), a kapu őrzése (a folyamat), a kapuőr (aki a kapuőrzést végzi), a kapuőrzési mechanizmusok (a kapuőrzés végrehajtásához használt eszközök), valamint az, aki a kapun kívül marad. A kapuőri szerep tanulmányozása ezért nem korlátozódhat az információ kiválasztásának, terjesztésének és közvetítésének folyamataira, hanem az információ ellenőrzésének átfogó, a hálózat hatását is magában foglaló koncepcióján szükséges alapulnia. (Érdemes kiemelni, hogy nemcsak emberi, de gépi kapuőrökről is beszélhetünk, például elektronikus kapuk és keresőmotorok formájában.)

Az internet és a közösségi média megjelenésével az információáramlás is átalakult, bárkiből válhat tartalom-előállító és -közvetítő, így kapuőr egy bizonyos szakterületen. A professzionális kapuőrök hiánya azonban azzal jár, hogy a kritikai értékelést minden információkeresőnek magának kell elvégeznie. Mivel a digitális hálózatokban a felhasználók sokasága továbbítja az információt, nehéz feladat az egyes kapuőrök azonosítása és annak kiderítése, hogy hatalmuk miként alakítja a kapcsolatokat. Ugyanakkor továbbra is vannak olyan befolyásos, szakértői hatalommal rendelkező, hagyományos kapuőrök, mint az egészségügyi szakemberek és a jogászok, akik az információt megszűrik és értelmezik, mielőtt azt az információkeresők és befogadók körében terjesztenék. Az újabb kutatások a *kapun kívül levők* szerepével is foglalkoznak. A kapuőrök működése nem feltétlenül jelent kényszert: bár szakértői hatalmukat sokszor természetes állapotként fogadjuk el, akaratunkat tőlük függetlenül, szabadon gyakorolhatjuk, hihetünk

nekik, megkérdőjelezhetjük vagy akár meg is kerülhetjük őket.

(Koltay Tibor)

Terminológia

136/2021

VOLKOVA, Kseniâ Ūr'evna – ZVEREVIČ, Viktor Viktorovič: Cifrovoj ili èlektronnyj (Digital vs Electronic). – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 12., p. 159–172.

Res. angol nyelven

Digitális vagy elektronikus?

Digitalizálás; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Terminológia

Melyik jelző tükrözi jobban a korszerű, nem nyomtatott forrásokkal rendelkező állományú és/vagy ezekhez hozzáférést biztosító könyvtár lényegét? Melyik jelző az igazi, vagy részesül előnyben a könyvtártudományi kutatások során? Esetleg jogos mind a kettő? Valójában mindkettő széles körben elterjedt, a könyvtárakat egyaránt nevezik *digitálisnak* vagy *elektronikusnak*. A kérdés az új tudományág, az *elektronikus könyvtártudomány* kapcsán merült fel: önálló tudományág-e vagy a könyvtártudomány egy speciális fejezete?

Az Oxford szótár értelmezései: *elektronikus* lehet az, ami: berendezés (hardver), számítógéppel vagy más elektronikus eszközzel előállított dolog (pl. zene), elektronikus berendezéssel kapcsolatos (pl. áramkör). *Digitális* lehet az, ami: bináris (1-et és 0-t tartalmazó) információk vételére vagy átadására alkalmas (pl. kamera), számítógépes technológia, különösen az internet alkalmazásával kapcsolatos (pl. korszak), számokkal megjelenítő (pl. óra). A Cambridge szótár szerint az *elektronikus* jelző elsősorban az elektromos árammal működő berendezésekkel, eszközökkel kapcsolatban használatos (pl. billentyűzet, játék), számítógéphez kötődő vagy azzal működő (pl. pénz, kommunikáció); a *digitális* értelmezése: bináris jelsorozattal írt vagy tárolt (pl. adatok), digitális jelekkel vagy számítástechnikával összefüggő (pl. televízió), az információt elektronikus formában megjelenítő (pl. óra, képernyő). A cikk szerzői szerint az orosz nyelvben a két melléknév szinonima; az új fogalmak-

ban csak az egyik jelző szerepel, pl. *e-mail*, *e-book*, *e-publikáció*, de a folyamat neve *digitalizálás*.

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) könyvtár- és információtudományi terminológiai szótára a *digitális* fogalmat szűk értelemben határozza meg: a *digitális könyvtár* egyenértékű a digitális archívummal és a digitális repozitóriummal, azaz egy témához tartozó digitális objektumok gyűjteménye. A szótárban nem szerepel az *elektronikus könyvtár*, csak utalás van arra, hogy ez a digitális könyvtár szinonimája. Az IFLA és az ALA honlapjainak elemzése azt mutatja, hogy mindkét jelzőt használják, túlsúlyban a *digitális* van. Az IFLA honlapján néha egy szövegen belül mindkét melléknév előfordul, például *elektronikus kiadvány* és *digitális tartalom*. Az ALA honlapján a publikációkban, a rendezvények, kurzusok anyagaiban folytatott kulcsszavas keresés eredménye: az *elektronikus* 32 800 dokumentumban, a *digitális* 57 800 dokumentumban fordul elő. Az IFLA honlapján használt keresőrendszer csak a talált oldalak számát mutatja, nem a dokumentumokét, eszerint az *elektronikus* szóra való kereséskor 25 oldal jelent meg, míg a *digitális* keresésére 78 oldal.

Oroszországban az első *Elektronikus könyvtár* című tankönyv 2003-ban jelent meg. Szerzői a terminológia kapcsán megjegyzik, hogy a szakemberek ott próbáltak különbséget tenni, ahol nincs; a külföldi szakirodalomban már az 1990-es években elterjedtek az *elektronikus könyvtár* szinonimájaként használt *digitális könyvtár*, *virtuális könyvtár*, *falak nélküli könyvtár* stb. elnevezések, melyek „irodalmi metaforaként” tarthatók számon. Az orosz nyelvű szakirodalomban is megtalálható mindkét jelző, sokszor egymás mellett is (pl. *Gendina* cikkében *elektronikus kalauz* és *digitális tartalom* szerepel; *Melent'eva* egyik cikkében a *digitális olvasás* az elektronikus közegben lévő szöveg olvasása, másik cikkében pedig a digitális formátumú szöveg értelmezése). Oroszországban kormány szinten sincs egységes állásfoglalás: a 2000-es évek elején meghirdették az „Elektronikus Oroszország 2002–2010” programot és az „Oroszország elektronikus könyvtárjai” ágazatközi programot. Ma van *elektronikus kormány* és *Nemzeti Elektronikus Könyvtár*, miközben a gazdaság és a tudástársadalom *digitális*. Az érvényes terminológiai szabványban (2018) csak a *mobilkönyvtár* szerepel, az *elektronikus* és/vagy a *digitális könyvtár* nem. Van *elektronikus* szolgáltatás, dokumentumszolgáltatás és kölcsönzés, de *digitális* jelző sehol sincs.

Következtetés: a különböző szerzők egyéni szóhasználatuktól függően a két melléknévet általában szino-

nimaként alkalmazzák, ezt a jelenlegi terminológiai környezet lehetővé teszi. A digitális technológia fejlődésével újabb fogalmak várhatók.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Történet

Lásd 145, 149

Kutatás

137/2021

FIRSOV, Vladimir Rufinovič – LODYGINA, Polina Aleksandrovna: Vserossojskij konkurs naučnyh rabot po bibliotekovedeniü, bibliografii i knigovedeniü kak otaženie naučnogo potenciala otrasli. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2020) 6., p. 580–588.

Res. angol nyelven

Könyvtártudományi, bibliográfiai és bibliológiai tudományos dolgozatok összorosországi versenye – az ágazat tudományos potenciáljának tükré

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtártudományi kutatás; Nemzeti könyvtár; Pályázat -könyvtártudományi; Publikálás -tudományos kiadványoké

Oroszország szövetségi és központi regionális könyvtárainak 2019-ben tartott vezetői értekezletén határozatot fogadtak el az összorosországi könyvtártudományi, bibliográfiai és bibliológiai verseny újraindításáról. A verseny új alapszabályzata rögzíti, hogy a fő feladat „a könyvtárügy, a bibliográfia fejlesztésének ösztönzése, az információtechnológia elsajátítása, a hazai könyvtártudomány és bibliológia potenciálját gazdagító kutatások aktivizálása”. A verseny újraindítását az Oroszországi Könyvtári Egyesület (RBA), valamint az Oroszországi Állami Könyvtár (RGB) és az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (RNB) kezdeményezte.

Az 1978-ban indult verseny 2014-ben – nem szakmai okokból – szűnt meg. A versenyen induló kiadványokban megjelent anyagok intézményi és tartalmi szempontból történő vizsgálata alapján tanulmányozható a könyvtártudomány helyzete ebben az időszakban. A statisztika szerint az eltelt 36 év alatt 26 versenyt hirdettek, a nyertes kiadványok száma

277 volt. 1995-ig a versenyt évenként tartották, ezután kétévenként. Átlagosan évente több mint 100 pályázat érkezett, a kiadványokban pedig több mint 2500 tudományos munka jelent meg.

A verseny meghirdetése a könyvtárügyi tudományos kutatások és a szervezési-módszertani munka állami támogatásának megerősítését tükrözte. Az 1960-as évek végétől több figyelmet fordítottak a tudományos-szervezési tevékenységre (ezt bizonyítja a Kulturális Minisztérium 1971. évi rendelete is), a tudományos kutatások jobb koordinálása céljából meghatározták a legfontosabb témákat és a kidolgozásukért felelős szervezeteket. 1976-ban az RNB-ben létrejött a koordinációs és módszertani részleg (neve 2001-től könyvtárközi együttműködési osztály lett). A verseny alapítója a Kulturális Minisztérium és az RNB volt. Később csatlakozott az RBA, az RGB és a Jelcin Elnöki Könyvtár, aminek köszönhetően növelni lehetett a jelölések számát és a pénzügyi alapokat. Idővel a versenyzők köre a kulturális főiskolákkal és a különböző főhatóságok könyvtáraival bővült. Az 1995. évi alapszabályzat szerint a versenyben tudományos műhelyek és egyéni szerzők is részt vehettek főhatósági hovatartozásuktól függetlenül. A kutatókat az is ösztönözte, hogy nem publikált munkákkal is pályázhattak (bár a publikációknak nagyobb a szakmai elismerése).

2003-ig a helyezések (1., néhány 2. és 3. hely) odaítélésénél nem választották el a szakterületeket. 2014-ben 7 kategóriában hirdettek eredményt (legjobb könyvtártudományi munka, legjobb bibliográfiai munka stb.), továbbá az RNB, az RGB és az RBA különdíjat is adományozott.

A 36 év adatai szakterületenként:

- könyvtárügy: 9 témában 138 kiadvány, ebből a legtöbb (71) a könyvtári munka szervezése témaköréről;
- bibliográfia: 8 témában 120 kiadvány, a legtöbb (54) a nehezen elkülöníthető helytörténeti és biobibliográfiai témakörrel együttvéve;
- bibliológia: 19 kiadvány.

Az állami könyvtárpolitika és a gazdasági változások függvényében a 36 év alatt változtak a kutatási területek: a 2000-es években a fő témák az elektronikus, majd a közös katalógusok és a közös könyvtári rendszerek voltak. Speciális témák is előfordultak, mint például az állományvédelem (konzerválás). A bibliográfia hagyományos területe a bibliográfiák bibliográfiája (másodlagos bibliográfia) volt, és megjelent a világon egyedülálló harmadlagos bibliográfia is. A bibliológia területén elsősorban történeti kutatások

folytak, a X. századtól a XX. századig tartó időszakot kutató munkák száma 20 volt.

Összességében a nemzeti könyvtárak és más szövetségi könyvtárak (munkatársai) által készített dolgozatok a verseny díjazottjainak harmadát teszik ki. A díjazott intézmények megoszlása: nemzeti és szövetségi könyvtárak – 123 kiadvány; az Oroszországi Föderáció szövetségi alanyainak központi könyvtárai – 100 kiadvány; kulturális főiskolák – 34 kiadvány; egyéb szervezetek – 20 kiadvány.

(Viszocsekné Péteri Éva)

138/2021

GLEIXNER, Ulrike – STEYER, Timo: Forschung in Bibliotheken. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 1., p. 27–37.

Res. angol nyelven

Kutatás a könyvtárakban

Együttműködés -szakterületi; Interdiszciplináris problémák; Könyvtártudományi kutatás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A szerzők már az elején leszögezik, nem látnak különbséget a tudományos könyvtárakban és az egyetemen folyó kutatás között. Egy kutatási projekt kétféleképpen indulhat: vagy egy téma áll az érdeklődés középpontjában, vagy egy tudományos könyvtár valamelyik állományrészéről jutunk új felismerésekhez. (Utóbbi a *feltáró kutatás*, mivel a feltérési kérdések eldöntését a kutatás határozza meg.) A tudományos könyvtárak nemcsak hagyományos könyvtári teendőket végeznek; anyagaik rendelkezésre bocsátásán túl – legyen az adatbázis, elektronikus portál, online katalógus, digitális másolat vagy digitális kiadvány – új rendet teremtenek és forrásszövegeket hoznak létre, és ezzel alakítják a tudástermelés formáját és tartalmát.

A tanulmány egy tudományos könyvtár, a wolfenbütteli *Herzog August Bibliothek* (HAB) példáján mutatja be, miképp alakult az állományhoz kötött kutatási tevékenység egy nem egyetemi kutatóhelyen, és ez milyen fejleményekkel járt.

Az 1980-as években nagy vita volt az új könyvtár-típus, a tudományos könyvtár fejlesztéséről, melyet négy fontos tényező jellemez: állománya, tudományos felkészültségű személyzete, a kutatás támogatása és a viták lebonyolítására alkalmas hely. A HAB volt e kritériumok korai megtestesítője ösztöndíj-

programjaival, kutatásaival, nyári kurzusaival, konferenciáival. Mindezek a mai napig megmaradtak, bár az elmúlt húsz évben hatalmas változások mentek végbe a digitalizálással és abból eredő folyamatokkal összefüggésben. A digitalizálás messzire vezető kulturális vetületét gyakran nevezik *digitalitásnak* (*Digitalität*). A kifejezés – ami a ’digitális’, a ’materiaális’ és a ’realitás’ fogalmainak összeolvadása – a szellemtudományokban a digitális és az analóg gyakorlat összefonódását jelenti.

A tudományos könyvtárakban a *digitális és az analóg kutatás összefonódása* mindennapi gyakorlattá vált: ez magában foglalja mindazok munkáját, akik a könyvtárban dolgoznak, beleértve a határozott ideig alkalmazott könyvtárosokat és a tudósokat, illetve a vendégeket, ösztöndíjasokat is. A szakemberek olyan állományközpontú, feltáró kutatási projekteken dolgoznak – más intézményekkel együttműködve –, melyek analóg és digitális módszereket használnak, és amelyeket pályázatokból finanszíroznak. (Pl. a HAB partnere az osnabrücker egyetem, a marbach-i német irodalom archívuma stb.) Új szempont, hogy a kutatást digitalizált teljes szövegű anyagokkal támogatják, ami nem csak a könyvtár saját állományára korlátozódik. (Fontos téma a régi könyvek és kéziratok „sorsának” a kutatása is.) Lényeges a szakértők, munkatársak tapasztalatcseréje, és a tudományos kommunikációnak helyet biztosító terek és alkalmak kialakítása is.

A digitális gyűjtemények képezik a hidat a könyvtár és a kutatás között, hiszen egy könyvtár értékét a gyűjteménye határozza meg: itt kapcsolódik össze a kutatással. Új vonásokat hoz ebbe a digitalizálás: a kutatás profitál az adatokból, az infrastruktúrából és a szakértelemből, ugyanakkor a legfontosabb impulzusadója a könyvtárak fejlődésének, melyben közrejátszanak a digitális bölcsészet egyre jobban meghonosuló módszerei is. A gyűjtemények adataalapú feldolgozása (*datafication*) jóval sokrétűbb, mint a digitalizálás. A hálózat-, szöveg- vagy a stilometriai elemzéshez géppel olvasható szövegekre van szükség, melyek használata optimalizálható, amennyiben szabványosított adatformátummal, kódolással stb. dolgozunk. A metaadatokkal ellátott, szabványok alapján feltárt, digitalizált gyűjtemények jelentik tehát a digitális kutatás nyersanyagait. (Használatukhoz szabad és egyszerű licencek szükségesek.)

A megfelelő digitális gyűjtemények kialakításához az állományi és a kutatási adatokat ötvözni kell, a „datafikáció” pedig megköveteli mind a szükséges ismeretek megtöbbszörözését, mind a megfelelő műszaki infrastruktúrát. Ilyen struktúrát használ sikeresen évek óta a *Forschungsverbund MWW*, azaz a marbach-i német irodalom archívumának, a weimari klasszikusok alapítványának és a wolffenbütteli HAB-nak a kutatási szövetsége.

Az új digitális-alapú infrastrukturális fejlesztések iránti igény további két, egymással összefüggő kérdést vet fel. A kompetenciák terén az adatumveltség (*data literacy*) döntő fontosságú, amihez oktatásra és jó gyakorlatok bemutatására van szükség. (A HAB jelentős tapasztalatokat szerzett a digitális kiadványok terén, de kiemelt terület a középkori kéziratok digitális feltárása is; az MWW kutatási szövetség pedig közös „virtuális kutatói teret” kíván építeni.) A tudásátadást illetően a nyílt tudomány szellemében a kutatás az adatok nyilvános és fenntartható közreadásában érdekelt, s mivel az adatok a tudomány „új fizetőeszközei”, a könyvtárak és a kutatás nagyobb tekintélyt szerezhetnek a jövőben a jó minőségű digitális gyűjtemények számára, és jobb helyezést érhetnek el a forrásokért vívott küzdelemben.

Összegezve elmondható, hogy a kutatás és a könyvtárak összefonódása olyan vonásokkal gazdagodott, amelyek a digitalitásból adódnak. Ez a fejlemény – ahogy előzőleg az ösztöndíj- és a rendezvényprogramok példáján is láttuk – erősítheti a könyvtár és az állományhoz kötődő kutatás közötti hagyományos kapcsolatot, és új összefüggésekre mutathat rá. Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy a jövőben nem az várható, hogy csökken a tudományos könyvtárak szerepe a kutatással vagy az egyetemekkel összehasonlítva, hanem még szorosabb együttműködésre számíthatunk, amelynek alapja a kommunikáció, az átláthatóság és a kölcsönös tanulás.

(Murányi Lajos)

Lásd még 134

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 151, 194

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 148, 176, 182

Nemzetközi könyvtárügy

139/2021

TAUSCH, Arno: Die Bibliotheken der Welt per Mausclick abfragen? Eine aktualisierte Liste internationaler Verbundkataloge. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 1., p. 63–86.

Res. angol nyelven

A világ könyvtárai egyetlen kattintásra? Aktualizált lista a nemzetközi közös katalógusokról

Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalógizálás; Központi katalógus -online

A tanulmányban tárgyalt témák nagy jelentőséggel bírnak a globalizált nemzetközi tudomány rendszerébe egyre inkább bekapcsolódó európai könyvtárak számára. A kérdések, amelyeket a tudományos közösség felvet, de a válság és a szűkülő pénzügyi források időszakában a politikusok is feltesznek a könyvtáraknak, a következők: Mennyire vannak földrajzilag jelen egy meghatározott tudományos közösség (államilag vagy magánúton finanszírozott) termékei a „világpiacon”? Milyen alapvető szakirodalom áll rendelkezésre a világ egyes országaiban? A korábban az iparosodott országok monopóliumának tartott közös katalógusok mára már Kelet-Európára és a fejlődő országokra is kiterjednek. A tanulmány célja, hogy iránytűt adjon az európai könyvtárosok számára a közös katalógusokra vonatkozó, gyakran csak több forrásból beszerezhető információkhoz, aminek alapjául a Karlsruhei Virtuális Katalógus (KVK) honlapja és az ún. *ShareILL* (nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási központ) jegyzéke szolgált. Az így létrejött gyűjteményben 54 országos közös katalógus, 81 nemzeti könyvtár, 17 parlamenti könyvtár és 10 nemzetközi szervezet könyvtárának katalógusa szerepel. (Az összeállított jegyzék a cikk függelékében található). A

globális könyvtári állomány másfajta megközelítése az OCLC globális könyvtári hálózat *WorldCat* adatbázisa révén lehetséges. Az *Ohio College Library Center*ben 1967-ben alapított hálózatba kezdetben 54 Ohio állambeli felsőoktatási könyvtár tartozott, mára már több mint 170 ország 70 ezer könyvtárának katalógusait egyesíti. 2019 májusában az adatbázis 2,8 milliárd könyvtári állományegységet képviselő 450 millió bibliográfiai rekordot tartalmazott. Ezáltal az OCLC az emberiség gazdag, 484 nyelven közzétett tudásanyagának nagy részét katalogizálta. Az angol nyelven publikált dokumentumok aránya 39%. A világ legnagyobb könyvtári hálózata egyedülálló keresési lehetőségeket nyújt minden tudományterületen. Az *OCLC First Search* teljes verziója nélkülözhetetlen eszköz a tudományos kutatáshoz, elemzéshez és a tudományos stratégiai tervezéshez. Európa már régen „felszállt az OCLC-vonatra”; olyan országok, mint Németország, Franciaország, Olaszország és Spanyolország már jó ideje a résztvevők között vannak, Ausztriában azonban sajnos nagyon lassan történnek lépések az ehhez az egyedülálló globális hálózathoz való csatlakozás érdekében.

(Autoref. alapján)

Lásd még 143, 157, 171, 178, 185, 191

Nemzeti könyvtárügy

140/2021

RUNDQVIST, Elisabet: Public libraries as a vital social function or something we can do without in times of crises : the Swedish reaction to Covid-19. – Bibliogr. In: Alexandria. – 30. (2020) 2-3., p. 247–255.

A közkönyvtárak létfontosságuk a társadalom számára vagy krízishelyzetben nélkülözhetők?

Feladatkör; Felmérés; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A Covid19-időszakban Svédország a többi országhoz képest eltérő utat választott: sosem rendelték el teljes

lezárást, így a legtöbb közkönyvtár is nyitva várta az olvasókat. Az önkormányzatiság elvét tiszteletben tartva a helyi hatóságokra volt bízva a könyvtárak bezárása vagy nyitva tartása, és 2020 tavaszán döntő többségben a nyitva maradás mellett döntöttek (a rendezvények törlése mellett). Amikor Európa könyvtárai az újrainyitást tervezték, Svédország a szokásos nyári nyitvatartási rendre tért át. Változást csak az ősz hozott, amikor a járványadatok romlásával egyre több könyvtár zárta be kapuit, és tért át kizárólag az átvételi pontok és a házhoz szállítás működtetésére. 2020 karácsonyára már a legtöbb közkönyvtár zárva volt. A nyitás és a zárás fokozatainak felmérésére a Svéd Nemzeti Könyvtár 2020 márciusában mind a 290 önkormányzatra kiterjedő adatgyűjtést indított, és az IFLA skáláját (ld. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>) adaptálva értékelték a könyvtári szolgáltatások négy szintjét. (A felméréseket az évben 10 alkalommal tartották meg; az adatgyűjtésre és -elemzésre a nemzeti könyvtárban hatfős munkacsoport alakult.) A zárás négy fokozata a következő:

1. „Szokásos üzletmenet”, a rendezvények kivételével.
2. A nagyobb városokban egyes fiókkönyvtárak bezárnak, mások nyitva maradnak korlátozott férőhelyekkel; a kisebb településeken csak a központi könyvtár marad nyitva.
3. Minden közkönyvtári fiók bezár, de működik a könyvtárbusz, a házhoz szállítás és a könyvátvétel.
4. Csak digitális szolgáltatások elérhetőek.

Kora tavasszal a közkönyvtárak lemondták a programokat és rendezvényeket, de ettől eltekintve változatlanul lehetett böngészni, kölcsönözni, használni a számítógépeket. Új szolgáltatások is indultak: ha az olvasó telefonon leadta a „rendelését”, az előkészített könyvcsomagot átvehette a könyvtár bejáratánál. A veszélyeztetett csoportoknak és az időseknek házhoz szállítást biztosítottak. Pár hét elteltével a legtöbb közkönyvtárban megjelentek a plexifalak, továbbá átrendezték az olvasótermeket, hogy nagyobb távolságot lehessen tartani, amire feliratok is felhívták a figyelmet. Ekkoriban az általános hozzáállás az volt, hogy a közkönyvtárak létfontosságúak a közösségek számára, egyúttal a Covid19-tájékoztatás központjai is. Az információhoz való hozzáférés jelentőségét nagyobbban tartották, mint a vírus terjedésének veszélyét; az ekkor zajló vitákban sokan a svéd könyvtári törvényre hivatkoztak a könyvtárak nyitva tartása melletti érvként. Az információhoz való hozzáférés

biztosítása mellett a közkönyvtárak könnyen megközelíthető, nyilvános teret jelentenek – így annak ellenére, hogy az időseknek mindenki az otthon maradását tanácsolta, mégis gyakran a könyvtárban lehetett találni őket. Noha néhány könyvtár külön idősávokat kínált a veszélyeztetett csoportoknak, a használók továbbra is a megszokott módon jártak könyvtárba. Április elején a svéd közkönyvtárak 85%-a szokásos nyitvatartás mellett működött (1. fokozat). Amikor a középiskolák, majd az egyetemek zártak be és tértek át a távoktatásra, a diákok is nagyobb számban tűntek fel a közkönyvtárakban.

Ahogy egyre jobb lett az idő, sok könyvtár adott lehetőséget szabadtéri olvasásra és programokra, emellett könyves biciklik is indultak a hátrányos helyzetű környékekre. Június közepén a közkönyvtárak 90%-a „normális” szolgáltatásokat nyújtott (1. fokozat), és csupán 3% tért át kizárólag a könyvátvételre és a házhoz szállításra (3. fokozat). A tavasszal kibővített digitális szolgáltatások (e-könyvek, hangoskönyvek, filmstreaming) tovább működtek, és sok új használat érték el. Eközben a könyvtárak a megszokott (csökkentett) nyári nyitvatartást követték.

Őszre a legtöbb intézmény már kialakította a „koronabiztos üzemmódot”; a szeptember közepi adatgyűjtés szerint az önkormányzatok 98%-a „közel normális” könyvtári szolgáltatásokat kínált. A fordulópontot a járvány októberben kezdődő újabb hulláma hozta el, innentől az év végéig az 1. fokozatba tartozók száma csökkent, a 3.-ba tartozóké nőtt, a 2. és a 4. fokozatba soroltaké minimális maradt. A folyamatot heves viták kísérték a könyvtáros szakmában: sokan megkönnyebbültek a bezárás miatt, mások fenn kívánták tartani a nyitva tartást a könyvtári törvényre hivatkozva.

December közepén a népegészségügyi hatóság a közkönyvtárakat a vírus potenciális terjedési helyszínének nyilvánította, ami miatt egyre több önkormányzat zárta be a könyvtárait. A hónap végén a kormány egy új törvényt dolgozott ki, melynek értelmében a kormánynak vagy a népegészségügynek joga van az ország minden könyvtárát bezáratni, felülírva az önkormányzati hatáskört és a könyvtári törvényt. (A végrehajtást 2021. január 10. utánra tűzték ki.)

A nemzeti könyvtár hónapról hónapra nyomon tudta követni a közkönyvtárak helyzetét a Covid19-járvány alatt, az adatgyűjtésnek köszönhetően pedig a jövőben további elemzésekre is mód nyílik. Annyi bizonyos, hogy a svéd közkönyvtárak 2020-ban az önkormányzatiság, a közegészségügyi ajánlások, a helyi ajánlások és a könyvtári törvény között egyen-

súlyoztak, ami helyileg eltérő megoldásokat és szolgáltatásokat eredményezett, Svédország egésze pedig Európa többi országához képest a saját útját járta a koronavírus-járvány közepette.

(Szabó Piroska)

Lásd még 175

Központi szolgáltatások

141/2021

COHEN, Ahava: Luck is what happens when preparation meets opportunity : building Israel's multilingual, multiscrypt authority database. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 58. (2020) 7., p. 632–650.

Szerencse az, ami akkor történik, amikor a felkészültség találkozik a lehetőséggel: Izrael többnyelvű, több írásrendszerű authority adatbázisának építése

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Közös katalogizálás; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Személynév

A héberül szerencsét is jelentő *Mazal* az Izraeli Nemzeti Könyvtár többnyelvű és írásrendszerű nemzeti authority adatbázisának rövidítése. A projekt több évtizedes múltra tekint vissza; egészen a közelmúltig még 4 különálló névadatbázis létezett a Jeruzsálemi Héber Egyetem részeként működő Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban. Izraelben a katalogizálás ugyanis négynyelvű: arab, angol, héber és orosz nyelven egyaránt zajlik a feltárás, ami nagyban megnehezítette a visszakeresés hatékonyságát, mivel a használóknak négy különböző keresést is végre kellett hajtaniuk. A Nemzeti Könyvtár 2007-es önállóvá válása után a könyvtár egyik megoldandó feladata lett ennek a problémának az orvoslása, a többnyelvű gyűjteményhez való egyenlő hozzáférés biztosítása. A svájci többnyelvű authority rekordokat (illetve az ezek által a nyelv megadására használt nem szabványos 9-es almezőt) vették kiindulópontnak. Az e minta alapján készült izraeli struktúra négy párhuzamos fő mezőt tartalmaz a megfelelő 9-es almezővel: az *ara* az arab, a *cyr* a cirill, a *heb* a héber, a *lat* pedig a latin és egyéb írásrendszerű nyelveket jelöli.

A személynév-adatbázisok integrációja és egységesítése viszonylag könnyen zajlott, ám a folyamat a tárgyszójegyzékek esetében már több erőfeszítést

kívánt. A nemzeti könyvtár korábban egy saját fejlesztésű, részben Dewey-alapú osztályozást használt, amelyet 2010-től fokozatosan az amerikai Kongresszusi Könyvtár tárgyszóadatbázisára (LCSH) cseréltek, ezt azonban a széles könyvtárhasználói célcsoport miatt ki kellett egészíteni a héber, illetve az arab megfelelőekkel. Noha az LCSH pártatlansága számos témában vitatott, előnyeit többre értékelték, az elfoglultnak tartott neveket pedig módosították, például *Jézus Krisztus* helyett *Jézus* vagy *Jeruzsálem (állam nélküli város)* helyett *Jeruzsálem (Izrael fővárosa)* alakot használva.

A Mazal rekordjai döntően NACO- és RDA-kompatibilisek, ám a héber írású tételek (*heading*) esetén kiegészítő szabályokat alkalmaznak: a tradicionális zsidó névadási szokások miatt a héber nevek több különböző emberhez tartozhatnak, az azonosíthatóság érdekében ezért további információk szükségesek (pl. szülők neve, leszármazási vonalak stb.). A héber authority adatokhoz mindig hozzárendelik a születési és halálozási évet is, ehhez az authorityadat-szerkesztő könyvtárosok gyakran gyászjelentéseket és sírkőfotó-adatbázisokat használnak.

Létrehozása óta a Mazal bővülése töretlen, 2020 közepére két szakkönyvtár, Izrael legnagyobb közkönyvtára, továbbá az ország majdnem összes egyeteme és főiskoláinak ötöde csatlakozott partnerként. (Mindenki az *Ex Libris* termékeit, az *Almát* vagy az *Aleph*-et használja.) Az új belépők 80% feletti sikerességi rátával párosították rekordjaikat a megfelelő Mazal-rekordokkal. A találatot nem adó rekordokat közösen tekintik át; a Mazalból hiányzó rekordokat a partnerintézménytől importálják, ami sok manuális munkával egészül ki.

Jellemzően napi 150 új rekord kerül be az adatbázisba, egy részüket automatikusan importálják a Kongresszusi Könyvtár authority adatbázisából (LCNAF) a VIAF-on keresztül, míg a VIAF által nem kezelt arab, cirill és héber írású tételek esetén kézzel történik a felvitel. A hibaellenőrzés többszintes, a lehetséges problémák észlelését naponta és periodikusan futó lekérdezések is segítik. A nemzeti könyvtár havonta egyszer szolgáltat adatot az OCLC-n keresztül a VIAF számára, NACO-tagkönyvtárként pedig az OCLC hibás rekordjait is képes javítani.

A könyvtárhasználók és a partnerintézmények igényeinek kielégítésén túl a Mazal számos, a könyvtárak világán túlmutató projektben is fontos szerepet játszik, így például egy kortárs izraeli zenét szabadon hozzáférhetővé tevő telefonos alkalmazásban, *oral history*-projektekben, digitális bölcsészeti kutatások-

ban vagy éppen a *Google Books*-szal való együttműködésben a szerzői jog által nem védett héber könyvek szkennelésére. A jövőbeli tervek között szerepel a Mazal felkészítése a kapcsolt adatok (*linked data*) világára; a különféle külső azonosítók (Wikidata, ORCID) hozzáadása jelenleg is zajlik.

2019-ben a nemzeti könyvtár is megkezdte az Almára való migrációt. Világossá vált, hogy a Mazalnak a platform ún. Közösségi Zónájában (*Community Zone*) kell helyet kapnia. Az Ex Libris-szel való egyeztetések után hamar megszületett a technikai megoldás, melynek finomhangolása folyamatos. Noha a Mazal a nemzeti könyvtár (helyi) adatbázisa, annak felhasználása és alakítása számos partner számára elérhető a Közösségi Zónán keresztül. A nemzeti könyvtár munkatársai által létrehozott rekordok azonnal, míg a partnerek által beküldött rekordok egy ellenőrzést követően kerülnek be az adatbázisba. Azok a könyvtárak, amelyek még az Aleph IKR-t használják, nem tudnak változtatásokat végrehajtani a Mazalban, az Alma használói új rekordokat hozhatnak létre és kiegészíthetnek már létezőket, authority rekord törlésére azonban csak a nemzeti könyvtár munkatársainak van jogosultsága.

Miközben a nemzeti könyvtár és partnerintézményei zárva voltak a Covid19-pandémia idején, az alapvető karbantartás mellett két fő projekt zajlott: a lezárások alatt elhunyt személyek rekordjainak frissítése és az adatbázis többnyelvűségének javítása. A munkát rekordtisztítás és továbbképzések bővítették. A Mazal gyorsan képes reagálni a partnerek igényeire, a kutatók és a nagyközönség kéréseire; az aktív közreműködői közösség fizikai közelsége előnyt jelentett a pandémia idején is. Az authorityadat-szerkesztők száma behatárolja az adatbázis jövőbeli fejlődési lehetőségeit, ám egyelőre úgy tűnik, hogy az automatizáció mellett is a minőségért szavatoló „kézműves” metaadatok jelentik a Mazal hozzáadott értékét.

(Molnár Bence)

Együttműködés

142/2021

KUNZE, Petra: Kooperative Erschließung und Digitalisierung als Dienstleistung für historische Forschungsprojekte und digitale Editionen. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 1., p. 42–51.

Res. angol nyelven

Együttműködés Thüringiában: szolgáltatások a kutatási projektekhez és digitális kiadásokhoz

Digitalizálás; Együttműködés -regionális; Feldolgozó munka; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Kutatás információellátása; Portál

A jénai Thüringiai Egyetemi és Tartományi Könyvtár (*Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek*, ThULB) közel ötszáz éves múlttal és sokrétű gyűjteménnyel rendelkezik. Ez a tény már „digitális korunk” legelején arra ösztönözte a könyvtárat, hogy létrehozza a *Universal Multimedia Electronic Library*-t (UrMEL), és együttműködjön levéltárakkal, múzeumokkal és egyéb tudományos, kulturális intézményekkel. Thüringia gazdag kulturális örökségének digitalizálása és bemutatása érdekében több projektet is gondolnak. A ThULB ehhez olyan „szolgáltatási portfóliót” alakított ki, amely a harmadik félhez kapcsolódó adminisztráció támogatásától a restaurátorműhely és egy digitalizáló központ rendelkezésre bocsátásán át a minőségi metaadatok létrehozásáig és az adatok további alkalmazásokban vagy speciális portálokon történő felhasználásáig terjed. Emellett biztosítják a szükséges informatikai hátteret is (repozitóriumok, keresőeszközök stb.).

Első projektjeik között volt az 1800 táján megjelenő *Allgemeine Literaturzeitung*, a *Jenaische Literaturzeitung*, a *Journal des Luxus und der Moden* és a *Leipziger Literaturzeitung* digitalizálása és analitikus feltárása, amit a weimari *Herzogin Anna Amalia Bibliothek*kel közösen végeztek. A levéltárakkal együttműködésben pedig 34 város kb. 900 lakcímjegyzéke került fel a szerverre, és folytatódik a kisebb, regionális hírlapok állománymentő digitalizálása is.

2009-ben indult a thüringiai törvényhozás és közigazgatás dokumentumainak mikrofilmezése és digitalizálása. A több mint egymillió oldalból álló anyag

tartalmi feltárását a ThULB végzi (az anyag 2019-től kereshető a *Thulex*-portálon). Folyamatban van a portál bővítése: a jövőben a XVII. századtól 1990-ig tartó időszakot fogja felölelni; a spektrum az egészségügytől az iparosításig számos témakört lefed.

Másik projektjük – amelyet ritkán találni egy könyvtárban – a tartomány földrajzi neveinek digitális archívuma (*Digitales Archiv der Thüringischen Flurnamen*). Ezeket száz éve gyűjtik, és nemcsak a nyelvészet és a nyelvjáráskutatás számára fontosak, hanem adalékokkal szolgálnak a települések történetéhez, néprajzához stb. is. A *Thüringisches Flurnamenarchiv* 1933-ban jött létre a jénai Friedrich Schiller Egyetemen, ahol a munka jelenleg is folyik. A digitalizálandó tételek száma kb. 150 000, és a meglehetősen rossz állapotban lévő, kézzel vagy írógéppel rögzített cédulaanyaggal sok a tennivaló. A tartomány könyvtárainak, levéltárainak és múzeumainak jobb láthatósága érdekében hozták létre *Kulthura* néven azt a tudásportált, amely 2019 óta érhető el a <https://kuwi-thueringen.de/> címen. A portál központi szereppel bír, és a tartományi kancellária támogatja. Már induláskor több mint egymillió tételt tartalmazott több mint száz intézményből. A *Kulthura* garantálja a különböző projektek fenntarthatóságát és láthatóságát; egy rendszerfüggetlen keresőplatform, amely moduláris és bővíthető. Fontos eleme a központi keresőindex, amelynek révén egy keresőkifejezéssel több intézmény anyagát is meg lehet találni. Kihívást jelent a szabványosított adatok használata, ezért várakozással tekintenek a GND4C projekt eredményére. A jövő tervei között szerepel a keresőindex finomítása, a szakportálokhoz való csatlakozás, továbbá egy közös hely- és időmutató bevezetése is.

Thüringia kiadási portálja (<http://www.editionenportal.de/>) azzal a céllal létesült, hogy a történeti forrásokat olvashatóvá és érthetővé tegyék. A tartomány anyagi segítségével, a jénai egyetem egyik tanszékének és a JUSTORANGE ügynökségnek az együttműködésében egy TYPO3-infrastruktúrát hoztak létre, hogy a kutatást végző és a kulturális örökséget őrző intézmények fejlesztési és egyéb költségeit optimalizálják. A portál a nagyközönség számára is elérhető. Főleg az újkori forrásokra összpontosítanak, melyek különböző kiadásokban mutathatók be – a kritikaitól a népszerű kiadásokig. A portál előnye, hogy többféle munkaeszközt biztosít (WORD, XML, FuD) a kiadások feldolgozásához, és valamennyi tevékenység támaszkodhat a ThULB digitális infrastruktúrájára. Keresni nemcsak egy adott műben, hanem az egész

portálon lehet. A megjelenítés során egymás mellett látható a digitális másolat és az átirat a szövegkritikai jegyzetekkel; minden kiadott mű nyílt hozzáférésű. Tervezik kívándorlók leveleinek (gothai tudományos könyvtár) és *Friedrich Justin Bertuch* leveleinek (jénai egyetem) a kiadását, valamint a *Kulthura* portállal való technikai integrációt is.

(Murányi Lajos)

Lásd még 134, 138, 139, 141, 147, 165, 174, 185

Jogi szabályozás

143/2021

SCHROEDER, Sarah Bartlett: Librarian responses to Public Lending Rights in Australia, Canada, and the United Kingdom and implications for the United States. – *Bibliogr. In: The library quarterly*. – 91. (2021) 1., p. 52–63.

A könyvtárosok és a nyilvános haszonkölcsönzési jog Ausztráliában, Kanadában és az Egyesült Királyságban – tanulságok az Egyesült Államok számára

Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsönzés; Nemzetközi helyzetkép; Szerzői jog

Az Egyesült Államokban 2019-ben a szerzők érdekvéleveleti szervezete (*Authors Guild*) bejelentette, hogy szeretné a nyilvános haszonkölcsönzési jogot (*Public Lending Right*) érvényesíteni. A vitaindító felhíváshoz kapcsolódóan a cikk megvizsgálja az ausztráliai, kanadai és brit tapasztalatokat, amelyek több évtizedre nyúlnak vissza. A haszonkölcsönzési jog (a továbbiakban az angol rövidítéssel PLR) évente kifizetett szerény összegekkel nyújt kompenzációt a szerzőknek (esetenként a kiadóknak, fordítóknak és/vagy illusztrátoroknak) azért, mert műveiket kölcsönzik a köz- és időnként az iskolai könyvtárakban is. A szerzők ezt legtöbbször úgy tekintik, hogy azért kapnak díjazást, mert a könyvtári forgalmazás miatt kevesebb példányt adnak el műveikből; mások ezt a szerzők és általában a művészet támogatásaként fogják fel.

Az első PLR-rendszereket a skandináv országokban hozták létre az 1940-es években. Az Egyesült Királyságban 1979-ben, Kanadában 1986-ban, Ausztráliában 1974-ben született meg a vonatkozó jogszabály. A bevezetést megelőző kampányt mindhárom országban a szerzők és szakmai szervezeteik irányították,

és a szövetségi kormányzat menedzselte. Minden ország PLR-rendszere eltérő, de közös vonás, hogy egyik említett országban sem várnak el a könyvtárraktól anyagi hozzájárulást (mint pl. Hollandiában). Ausztráliában az *Australian Society of Authors* (ASA) vezette a kampányt. A könyvtárosok kezdetben kétségbe vonták, hogy a könyvtári kölcsönzésnek nagy hatása lenne a könyvek eladására. Ausztráliában a szerzők kompenzálása nem a kölcsönzések száma alapján, hanem a könyvtári példányok száma alapján történik. Sajátos módon a kiadókat is kompenzálják. 2000-ben bevezették az *Educational Lending Right* (oktatási haszonkölcsönzési jog) fogalmát, az iskolai és felsőoktatási kölcsönzés kompenzálása érdekében. Kanadában a *The Writers' Association of Canada* (TWAC) tűzte zászlajára a PLR-t. 13 évbe telt, mire a kanadai szerzők megkapták az első kifizetéseket. Kanadában sem a tényleges kölcsönzések számából indulnak ki, hanem a műveknek a könyvtári állományban való jelenlétéből. A könyvtárosok kétkedtek abban, hogy a könyvtári kölcsönzés miatt a szerzők anyagi érdekei sérülnének, mindazonáltal a könyvtáros egyesület támogatta a szerzők érdekvédelmét.

Az Egyesült Királyságban a könyvtárosok és a szerzők is nagyon harcosan léptek fel érdekeik védelmében. A könyvtárosok aggódtak, hogy a PLR anyagi háttérének biztosításához a könyvtári költségvetéseknek is hozzá kell járulniuk. Idővel megnyugodtak a kedélyek: kezdetben volt ugyan néhány panasz a könyvtári adminisztrációs költségek miatt, de ezek a későbbiekben megszűntek.

A PLR kérdése mindhárom országban keveset szerez a szakirodalomban. A digitális katalógusok segítségével a szükséges állomány- és kölcsönzési adatok könnyen kinyerhetők. A PLR-rendszerek működtetése nem befolyásolja lényegesen a könyvtárosok napi munkáját. Kanada és az Egyesült Királyság kiterjesztette a PLR-t az elektronikus könyvekre is, Ausztrália készül erre. A PLR-rendszerek üzemeltetői mindhárom országban jónak ítélik kapcsolatukat a könyvtárakkal és munkatársaikkal. Az Egyesült Királyságban a PLR-rendszer 20 éves jubileuma alkalmából készült kötetben a könyvtárosok egyenesen elnézést kértek a korábbi heves reakcióikért.

A PLR bevezetésére készülve Amerikában három kérdéskörre összpontosítanak. Az egyik egy dilemma, hogy az elvesztett bevételek pótlásáról vagy a művészetek támogatásáról van-e szó. Az IFLA állásfoglalása (2005) kimondta, hogy téves feltételezés elvesztett bevételekről beszélni. Amikor valaki egy

könyvtárban találkozik egy művel, az a mű beszerzésére ösztönözheti; egy 2011-es felmérés szerint a könyvtárhasználók fele vásárolt már így könyvet. A három vizsgált országban a PLR-rendszer megalkotásánál azt emelték ki, hogy a kormányzat a szerzőket segíti, a művészetet támogatja.

A második kérdés azzal kapcsolatos, hogy viszonylag csekély összegekről van szó. Kanadában például a maximális összeg 4000 dollárt tett ki, az Egyesült Királyságban 6600 font volt a maximum. A szerzők nagyobb díjazásban reménykedtek. Ausztráliában nincs megállapítva a díjazás legmagasabb összege, de a szerzők általában nem tartják bőkezűnek. Általános a vélekedés, hogy a PLR nem járul hozzá érdemben a szerzők megélhetéséhez.

A harmadik kérdéskör a PLR és a szerzői jog közötti összhang. (Egyedül Németország kötötte össze kifejezetten a PLR-t és a szerzői jogot.) Néhányan a PLR-t a nyilvános előadás jogához hasonlítják. Felvetődik továbbá, hogyan kell kezelni a hangoskönyvek, a filmek és más, előadásra alapuló műfajok esetében a PLR-t. A tudományos művek szerzőit eleve kizárják a PLR köréből, mert kutatási és publikálási kiadásait a felsőoktatási intézmények fedezik.

A felmerülő problémák ellenére ki lehet mondani, hogy a PLR kétségtelenül népszerű. A PLR-rendszerek működtetéséhez nagyon fontos a könyvtárosokkal való együttműködés; bevonásuk révén sikerült elérni, hogy a PLR ne legyen negatív hatással a könyvtárakra. Az *Authors Guild* tisztában van a könyvtárosok szerepének fontosságával, ezért elkötelezetten támogatja a közkönyvtárak finanszírozásának ügyét.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 140

Könyvtárosi hivatás

144/2021

SCOTT, Dani – SAUNDERS, Laura: Neutrality in public libraries : how are we defining one of our core values?. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 1., p. 153–166.

Semlegesség a nyilvános könyvtárakban: hogyan határozzuk meg egyik alapértékünket?

Könyvtáresetika; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Szellemi szabadság

Sok esetben (az érzelmeket is felkavaró) viták tárgya, hogy megvalósítható-e a semlegesség a könyvtárban, illetve hogyan hat az a könyvtárosok munkájára. Az ezzel kapcsolatos felmérést 540 amerikai könyvtáros töltötte ki 40 különböző államból. A válaszadók 26%-a könyvtárigazgató, 17%-uk olvasószolgálati könyvtáros volt, a többiek egyéb munkakörben dolgoztak. A munkakörtől, a végzettségtől és a földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül a könyvtárosok döntő többsége (68%) a semlegességet az információszolgáltatás objektív jellegével azonosította. A fogalmat 12% a pártatlansággal, 9% az elfogultlansággal, 5% a véleménynyilvánítás hiányával társította; 5% egyéb meghatározást adott.

A résztvevők 82%-a válaszolt úgy, hogy a semlegességre „gyakran” vagy „mindig” gondol a gyűjteményfejlesztés során. 71% gondol a semlegességre „gyakran” vagy „mindig” a programok tervezésekor és lebonyolításakor, 67% a kapcsolatépítés során, és 66% a kölcsönzőpultnál. A válaszadóktól azt is kérték, hogy megadott forgatókönyvek alapján döntsék el, hogy a bennük leírtak a semlegességet képviselik-e. Megjegyzendő, hogy ezzel nem arra kérdezték rá, hogy mennyire értenek egyet a forgatókönyvekkel, hanem arra, hogy szerintük a cselekvések semlegességet mutatnak-e. Azt a forgatókönyvet, amikor például egy olvasó megjegyzést tesz egy bizonyos politikusról és a könyvtáros nem nyilvánít erről véleményt, a válaszadók 87%-a a semlegesség jelének találta. 79% azt is semlegességnek tekintette, ha ugyanabban a témában az olvasó megkérdezi a könyvtáros véleményét, aki azonban úgy dönt, hogy erről nem nyilatkozik. A többi forgatókönyv esetén alacsonyabb volt az azokat a semlegességgel azonosítók arányszáma, csökkenő sorrendben: bal- és jobboldali irányultságú könyvek beszerzése (67%), rendőri erőszakot és rendőri segítségnyújtást bemutató könyvek kihelyezése (53%), fehér felsőbbrendűséget hirdető csoport találkozájának engedélyezése (28%), egy klímaváltozásról szóló rendezvény elutasítása (8%). Hasonlóan alakult az egyes forgatókönyvekkel való egyetértés aránya is. Mindez arra enged következtetni, hogy a könyvtárosok a különböző helyzetekben és munkafeladatokban különböző mértékben érzik úgy, hogy semlegesnek kell lenniük.

A semlegesség általános fontosságára utaló állításokkal („a könyvtárosoknak semlegesnek kell maradniuk szolgáltatásaik biztosítása során”, „a semlegesség

fontos szakmai érték a könyvtárosi hivatásban”) a válaszadók 74%-a értett egyet. A szabad szöveges válaszokban megjelent azonban, hogy a semlegesség pusztán mítosz, melyet nem lehet megvalósítani, esetleg nem más, mint a status quo fenntartása. Néhányan pedig azt gondolják, hogy a könyvtáraknak nem a semlegességet, hanem a marginalizált csoportokat kell képviselniük.

A szerzők szerint további kutatásokra van szükség a fogalmak pontosabb meghatározásához, emellett hasznos lenne, ha az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) is útmutatással szolgálna a semlegesség kérdésében, különös tekintettel a szellemi szabadság megőrzésére.

(Koltay Tibor)

Oktatás és továbbképzés

145/2021

RIBEIRO, Fernanda – PESTANA, Olívia: Education for information in Portugal : evolution, institutional context and some reflections. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 4., p. 471–483.

Információtudományi képzés Portugáliában: történeti fejlődés, intézményi kontextus és reflexiók

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárügy története

Portugália azon országok egyike, ahol a felsőfokú könyvtáros- és levéltárosképzés korán (1887-ben) megkezdődött, mégpedig integrált formában. Az oktatott tantárgyak között szerepelt a portugál irodalom, a klasszika-filológia és az újkori európai irodalom, a specializációkon pedig az oklevéltan, a numizmatika és a könyvészet is; az előbbieket a lisszaboni bölcsészeti képzés keretében, az utóbbiakat a nemzeti levéltárban és a nemzeti könyvtárban tanították. 1911-ben létrejött a Lisszaboni Egyetem, amelybe a könyvtárosok és levéltárosok képzése is betagozódott, viszont a szakmai tárgyaik tanításának helyszínéül továbbra is a nemzeti levéltár és a nemzeti könyvtár szolgált. Az 1931-es év jelentős változást hozott a könyvtári és levéltári szakemberek képzésében, amely posztgraduális programként működött tovább, először a Könyvtári és Levéltári Felügyelőség szakhatósága alatt, majd 1935-től a Coimbrai Egyetemen. A kétéves

képzéshez, melyre diplomával rendelkezők nyertek felvételt egy általános műveltségi vizsga után, hat hónapos gyakorlat társult. Nagy hangsúlyt fektettek az elméleti és történeti szemléletre, viszont keveset foglalkoztak gyakorlati és technikai kérdésekkel. 1982-ben új oktatási modellt vezettek be, dokumentációs tudományok specializációja (*Curso de Especialização em Ciências Documentais*, CECD) néven. A kétéves posztgraduális program első éve közös tantárgyakat tartalmazott, a második évtől pedig kettévált levéltári és könyvtári/dokumentációs ágra. Az információs rendszerek és hálózatok használatára, valamint a szolgáltatások fejlesztésére irányuló tanterv elvárásai nem teljesültek teljes mértékben, ami miatt rengeteg kritika érte az új oktatási modellt. A képzés az 1980-as évek végére négy egyetemen működött, évente összesen közel 120 hallgatóval; 2007-re ez a szám 17-re, illetve 600-ra nőtt. Néhány intézmény eközben külföldi egyetemekkel együttműködve indított mesterképzési kurzusokat, a '90-es évektől pedig már doktori képzésekre is lehetett jelentkezni Portóban és Coimbrában.

Az ezredfordulóra a korábbi oktatási forma gyengeségeit, elsősorban a tudományos megalapozottság hiányát felismerve információtudomány néven 2001-ben a Portói Egyetemen új modellt hoztak létre, ami egyértelmű paradigmaváltást jelentett. Az elmélet, a módszertan és bizonyos általános területek (rendszerelemzés, információs szervezés, megőrzés stb.) képezték az alapot, az egyes alkalmazási területek (könyvtár, dokumentáció, levéltár, muzeológia, technológiai információs rendszerek) pedig a transzdiszciplináris specializációkat. A tanterv az interdiszciplinaritás jegyében további tárgyakkal egészült ki (nyelvészet, történelem, jog stb.). A bolognai folyamat miatt a korábbi posztgraduális CECD programok fokozatosan megszűntek, és egyre több intézményben jelent meg alapszakos, mesterszakos és doktori szintű információtudományi képzés a Portói Egyetem mintáját követve.

Az új képzési programok indításához szükséges a portugál felsőoktatási intézmények értékelését és akkreditációját végző bizottság engedélye. A hat-évente esedékes akkreditációs eljárások eredményeképpen az elérhető képzési programok száma az elmúlt években csökkent, miközben a megmaradók színvonala emelkedett.

A 2018/2019-es tanévre vonatkozó adatok szerint összesen 11-féle információtudományi képzést tartathatunk számon Portugáliában (BA/BSc: 3 db, MA/MSc: 6 db, PhD: 2 db). A Portói Politechnikum (fő-

iskola) egy alapszakos és egy üzleti információtudomány mesterszakos képzést működtet; a Coimbrai Egyetem és a Portói Egyetem egyszerre kínál információtudományi képzést alap-, mester- és PhD-szinten. A Portói Egyetemen – ahol az információtudományi képzéseket a bölcsészettudományi kar és a műszaki kar közösen felügyeli – mind az alap-, mind pedig a mesterképzésen a levéltárakat, könyvtárakat, dokumentációs központokat, múzeumokat és más információs szolgáltatásokat integráltan közelítik meg. A Lisszaboni Egyetem a dokumentációtudományi nézőpontot képviseli. A doktori tanulmányok esetében a Coimbrai Egyetem kimondottan az információtudománynak szentelt programot, míg a Portói Egyetem és az Aveirói Egyetem közös képzése az „információ és kommunikáció a digitális platformokon” nevet viseli.

Az információtudományi oktatás többnyire tantermi alapú, és személyes részvételt igényel, de a Coimbrai Egyetemen van példa *blended* képzésekre is. Jelenleg az *Open University* az egyetlen olyan felsőoktatási intézmény az országban, amely kizárólag távoktatásban tanítja a hallgatóit; itt „információmenedzsment és iskolai könyvtárak” mesterképzés érhető el.

Portugáliában a képzésekre nem volt jellemző a magas tudományos színvonal és a kutatás fejlődése, mivel az órákat nem egyetemi oktatók tartották, hanem olyan szakemberek tanítottak rész munkaidőben, akik könyvtárakban, levéltárakban vagy dokumentációs központokban dolgoztak. Emiatt nagyobb hangsúly volt a technikai ismereteken, mint az elméleten és a tudományos módszertanon, és az oktatási és a kutatási tevékenység elvált egymástól. Az információtudomány oktatói általában mind a mai napig szakmai környezetből érkeznek és eltérő alapképzettséggel rendelkeznek, ami összefügg a portugáliai információtudományi kutatások alacsonyabb fejlettségi szintjével. Ezen az információtudományi képzéseket elvégzett újabb generációk pályakezdése, illetve az egyetemi akkreditációs elvárások teljesülése fog változtatni.

(Szőnyegi Zsanett)

146/2021

SCULL, Amanda: Creating community, learning together : designing and delivering a program for staff professional development. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 82. (2021) 3., p. 117–120.

Közösségetermelés – közös tanulás: egy továbbképzési program tervezése és megvalósítása

Felsőoktatási könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A cikk a Dartmouth-i Főiskola Orvosbiológiai Könyvtáraiban (munkatársi létszám: összesen 15 fő 2 helyszínen) a személyzetnek szóló továbbképzési palettát mutatja be.

2019 áprilisában jelentős változást hajtottak végre a meglévő kutatószolgálati modellben, mivel a könyvtárosok ügyeleti beosztása fenntarthatatlanná vált. Ettől kezdve a használók a *LibCal* rendszeren keresztül, időpontot foglalva érhetik el a tájékoztató könyvtárosokat, az olvasószolgálatot teljesítők pedig „triázsolják” a hozzájuk érkező kéréseket: az egyszerűbbeket megválaszolják, az összetettebbeket továbbbírányítják az illetékes könyvtárhoz. A könyvtár a feladathoz a *LibAnswers* platformot telepítette. A munkatársak egy hónapon át tartó képzésen vettek részt, amely a rendszer használatára, az eljárásokra és a szabályzatokra fektette a hangsúlyt, valamint felkészítette őket a kérdések megválaszolására.

A *LibAnswers*-képzés befejezése és értékelése után világossá vált, hogy ily módon lehetőség nyílik a rendszeres összeövetelre, a közös tanulásra párokban és kiscsoportokban, ami elősegíti az alkalmazottak egymáshoz való kötődését. Az új képzés ugyan kihívásokkal járt, viszont a munkatársak izgatottan várták, hogy új készségeket sajátítsanak el, és olyan szolgáltatásokban vehessenek részt, melyekre korábban nem kaptak megbízást.

A könyvtár képzési programja immár két éve működik, több kezdeményezést foglalva magában, az alapelvek azonban közösek. Az első a szakértelem értékelése: fel kell ismerni, hogy minden munkatárs egyedülálló képességekkel és tudással rendelkezik, melyeket megoszthat a kollégáival. A második olyan tanulóközösség létrehozása, amelyben mindenki jogosult a részvételre és arra, hogy kérdéseket tegyen fel, továbbá hogy időt teremtsen magának a tanulásra. A harmadik pedig a kompetenciák fejlesztésére irányul, amelyek a későbbiekben is hasznosak lehetnek a karrierépítésben.

A *Gyorstájékoztatói Összefoglaló* nevű képzés célja az volt, hogy növelje a munkatársak ismereteit a gyors-tájékoztatók során kapott gyakori kérdésekhez, és felkészítse őket arra a döntésre, hogy mely ponton kell továbbbírányítani a használót. A képzésen különböző forgatókönyvek alapján, párokban gyakoroltak, majd megosztották egymással a tapasztalataikat. Némileg módosult formában azóta is rendszeresen megtartják ezeket az alkalmakat.

A tanulói közösség létrehozásához egy másik képzés, a *használók egészségügyi kérdéseire kapcsolódó workshop* is hozzájárult. Az egészségtudományi könyvtárban való munkavégzéshez szükségesek az alapszintű ismeretek az egészségügyi kutatások területén, hiszen az olvasószolgálati pultnál a betegek alkotják az egyik fő használói csoportot. A képzés két részből állt: az elsőben azzal foglalkoztak, hogy milyen források állnak rendelkezésre a kérdések megválaszolásához, és ezekben hogyan kell keresni. A második rész felkészítette a munkatársakat a betegekkel való kommunikációra, hangsúlyozva, hogy az információs segítségnyújtás nem jelent orvosi tanácsadást.

Ebédeljünk és Tanuljunk címen havonta tartanak olyan egyórás továbbképzéseket, melyek célja a közösségi tanulás és a személyzet továbbképzése, valamint a munkatársak szaktudásának kiaknázása. A foglalkozásokat könyvtárosok, nem könyvtáros végzettségű alkalmazottak, valamint a főiskola más tanszékeiről érkező vendégelőadók tartják változatos témákban.

A könyvtár arra törekszik, hogy olyan olvasószolgálati asszisztenseket alkalmazzon, akik azonos képzettségi és kompetenciaszinttel rendelkeznek, biztosítva a szolgáltatások azonos színvonalát mindkét helyszínen. Ennek érdekében az OCLC által meghatározott kompetenciaszabvány (2014) alapján *továbbképzést indítottak a jelenlegi és az új olvasószolgálati asszisztenseknek*. Négy kompetenciaterületre fókuszáltak: szakmai és interperszonális kompetenciák, technológiai kompetenciák, információkeresési kompetenciák, tanulási és innovációs kompetenciák. A képzés utolsó szakaszában minden résztvevőnek szakmai fejlődési tervet kell készítenie, ebben összegyűjtik, hogy mit akarnak tanulni a jövőben, milyen készségekre van szükségük ahhoz, hogy naprakészek legyenek, továbbá, hogy a tanfolyam befejezése után miképp folytatják a megszerzett tudás fejlesztését. A munkatársak számára szervezett továbbképzések sikeresnek bizonyultak nemcsak az egyenlőtlenebb szolgáltatási színvonal, de a munkamorál

szempontjából is. A képzéseket és a workshopokat a vezetők is támogatták, és beépítették az éves teljesítményértékelésekbe. A munkatársak rugalmasan alkalmazkodtak ahhoz is, amikor 2020 márciusában a Covid19-járvány miatt távmunkában kellett dolgozni: ebben az időszakban a képzéseket a Zoom alkalmazás segítségével folytatták, és olyan témákra is kiterjesztették, melyek kapcsolódnak a Zoom használatához és a digitális projektekhez.

A könyvtári közösségben számos lehetőség nyílik a tudás elmélyítésére konferenciák, webináriumok és online kurzusok formájában – ezt egészíthetik ki a személyzet továbbképzésének helyi programjai, amelyek az összes munkatárs szakértelmére építenek, támogatják a közösségi tanulást, és többféle tanulási

stílust alkalmaznak, megteremtve a tanulás, a megosztás és a szakmai fejlődés kultúráját.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 175

Szabványok, normatívák

Lásd 157, 161, 193

Egyesületek

Lásd 137, 175

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 137, 141, 166, 167

Felsőoktatási könyvtárak

147/2021

LINGSTADT, Kirsty – TATE, Dominic: Collaboration and change within Library & University Collections : perspectives from the University of Edinburgh In: ABI-Technik. – 40. (2020) 4., p. 346–356.

Res. német nyelven

Együttműködés és a változások kezelése az Edinburgh-i Egyetem Könyvtári és Egyetemi Gyűjtemények Igazgatóságának tevékenységében

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Középtávú terv; Munkaszervezet; Vezetés

Az 1583-ban alapított Edinburgh-i Egyetem Skócia legnagyobb egyeteme (40 ezer hallgató, 15 ezer munkatárs). A Könyvtári és Egyetemi Gyűjtemények Igazgatósága az egyetem szervezeti egységei között az információs szolgáltatások körébe tartozik – amely

az információtechnológiai és könyvtári szolgáltatásokat egyesíti –, és további hat egységre tagolódik. Ezek munkatársai és vezetői sokféle egyedi készséggel és tapasztalattal bírnak, ami előnyös az együttműködésük szempontjából.

2019 végén indult meg a könyvtár stratégiájának felülvizsgálata, a 2030-ig tartó egyetemi stratégia megfogalmazásának részeként. Ennek alapját az ENSZ fenntartható fejlesztési céljai képezik. A stratégia négy központi témája: emberi erőforrások, kutatás, oktatás és tanulás, közösségi felelősségvállalás. A stratégia egésze betekintést ad a munkatársak számára abba, hogy hová tart az intézmény. Minden munkatárs minden évben kiválaszt a maga számára egy-egy célt, amelynek eléréséről számot is kell adnia. Mivel alacsony a fluktuáció, a munkatársi gárda stabilnak mondható. Továbbképzésük érdekében évente minden munkatárs vállalja, hogy fejleszti egy-egy digitális készségét. Ennek érdekében online tanfolyamokat szerveznek (a témák: adattudomány, *Microsoft Teams*, *SharePoint*, más szoftverek stb.).

Az egyetem küldetésében fontos szerepet játszik az egyenlőség, a sokféleség és a befogadás eszméje. Ezeknek az érvényesülését minden döntésnél mérlelik, követésüket a munkatársak éves értékelésénél is figyelembe veszik. Az egyetemi könyvtári gyűjteményt is felülvizsgálják („dekolonizálják”) abból a szempontból, hogy milyen a szerzők összetétele.

A cikkben négy esettanulmány illusztrálja a változásokat és az együttműködés szerepét az intézményben.

1. A digitális könyvtárban a hagyományos szervezeti egységekhez (rendszer, fejlesztés, digitalizálás, innováció) új szolgáltatások járultak (például a *uCreate Studio* elnevezésű kreatív digitális műhely), több munkacsoportot pedig összevontak (rendszer és fejlesztés; digitalizálás és digitális szolgáltatások; *makerspace/uCreate Studio*).
2. A digitális átalakulás aktuális stádiumát és céljait a digitális érettséggel méri (ti. hogy mennyire alkalmazkodott az intézmény a hatékony működéshez, és mennyire elégíti ki a szolgáltatás a használók elvárásait). A digitális átalakulással kapcsolatban a következő tényezőket találták kritikusnak: stratégia és irányítás, szervezeti kultúra, munkamódszerek, digitális innováció, digitális technológia alkalmazása, digitális szolgáltatási tapasztalatok. Ezek vizsgálata segít meghatározni a hosszú távra szóló célokat.
3. A könyvtár Kutatástámogatási Részlege az EDINA rendszerrel segíti a kutatókat adataik kezelésében.
4. Az Edinburgh-i Egyetem számos együttműködési projekt résztvevője. Egyik partnere a berlini *Freie Universität*, amellyel tapasztalatcserét, kölcsönös látogatásokat szerveznek, egymás tevékenységét kritikusan értékelik.

A Covid19-járvány számtalan jelentős, rövid- és középtávú változást hozott a könyvtár működésében. Az oktatásban áttértek az online csatornákra, a vizsgák módszereit is módosították. Az oktatók ehhez megfelelő képzést kaptak. Új könyvtári szolgáltatások honosodtak meg (pl. *Click and Collect*, azaz könyvek online megrendelése és átvétele a könyvtárban). A digitális források beszerzése előnyt élvezett. A hallgatók számára online könyvtárhasználati kurzusokat tartottak, ezek során kiemelt figyelmet kapott a nyílt hozzáférésű publikálás, a kutatási adatok kezelése és az adatkezelés megtervezése. A járvány lezárultával nagy súlyt helyeznek a kutatási tevékenység újraindítására az egyetemen.

Skóciában évek óta politikai bizonytalanság uralkodik (ld. Brexit, skót függetlenségi törekvések). A járvány megerősítette, hogy újfajta vezetési készségekre van szükség a bizonytalan helyzetek kezelése, a változásokra való határozott reagálás érdekében. Az emberi erőforrások megtervezésénél figyelembe kell venni, hogy az Egyesült Királyságban jelenleg rugalmas a nyugdíjba vonulás ideje, továbbá azt, hogy a könyvtárosi életpálya különbözik az oktatókétól, nincsenek benne automatikus előlépési lehetőségek.

A változások kezelése a mindennapok részévé vált. Pozitív gondolkodással, rugalmas tervekkel és a bizonytalanságok magabiztos kezelésével a könyvtárak fényes jövő előtt állnak.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 146, 153, 154, 155, 156, 159, 162, 163, 165, 170, 171, 172, 173, 176, 181, 182, 183, 186, 187

Közművelődési könyvtárak általában

148/2021

BALZER, Cass: A shot in the arm : libraries serve as COVID-19 vaccination sites In: American libraries. – 52. (2021) 5., p. 16–17.

Tű a vállba, avagy a könyvtárak mint Covid-oltópontok

Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Társadalmi követelmények

2020-ban a koronavírus-járvány alatt több könyvtár teszthelyszín, védőeszközgyártó vagy élelmiszer-adomány-elosztó lett. 2021-ben egyeseket ismét segítségül hívtak a vírus elleni küzdelemhez – ezúttal oltópontként. (A célra a könyvtárak több dolog miatt is alkalmasak: általában a hét minden napján nyitva vannak, kerekesszékekkel megközelíthetők, és a kamerák miatt a biztonsági feltételek is adóttak.)

Január 4-től a megyei közegészségügyi szolgálat munkatársai (önkéntes orvosokkal és nővérekkel) naponta 100–150 főt oltanak be a New York állambeli Schenectady Megyei Könyvtár (SCPL) egyik nagy helyiségében. Az igazgató, *Karen Bradley* és egy könyvtáros azzal segíti közvetlenül az oltást, hogy nyomtatványokat másol, kezeli a készletnyilvántartást, továbbá tollakat és eszközöket szerez be. A könyvtár űrlapokat, tájékoztatókat és vakcina-kártyákat is nyomtat, de laptopot is kínál az egészségügyi dolgozóknak a munkához. Ezenfelül a könyvtárosokat bízták meg a ruhák, kesztyűk, maszkok, fecskendő, fecskendőálcák és egyéb felszerelések átvételével és elosztásával. (Az oltóanyag naponta érkezik hűtőtáskában, biztonsági kísérettel.)

Az indianai Noble Megyei Könyvtár (NCPL) december végén helyet ajánlott fel a megyei biztosok

és a megyei válságkezelő ügynökség számára. A könyvtár alsó szintjét – a korábbi média- és rendezvénytermet – oltóponttá alakították át, ahol a megyei egészségügyi részleg munkatársai és az önkéntes ápolók dolgoznak. A könyvtárosok nem vesznek részt az oltásban, és a tevékenység nem is zavarta a könyvtári szolgáltatásokat. Az igazgató, *Sandy Petrie* volt az, aki felhívta a megye figyelmét a könyvtárra, amikor az oltópontot keresett; a könyvtár rövid távon elvesztett ugyan egy kisebb helyiséget, de az oltások révén remélhető, hogy hamarabb visszatérhetnek a megszokott szolgáltatásokhoz. Az NCPL kijelölt egy számítógépes állomást is arra, hogy a könyvtárosok segítsenek a lakosoknak az oltásra való jelentkezésben, mivel a megyében sok idős személynek nincs internet-hozzáférése.

Két Florida állambeli, Lee megyei könyvtári központban – *East County Regional*, *Lakes Regional* – decemberben egy-egy napra alkalmi oltópontot alakítottak ki. A munkát a megyei egészségügyi részleg és a válságkezelő ügynökség végezte, az oltást érkezési sorrendben kapták a 65 évnél idősebb lakosok. (Ez alatt az idő alatt az *East County Regional* könyvtári szolgáltatásai továbbra is üzemeltek, míg a *Lakes Regionalt* bezárták, mivel nagyon sokan jöttek el az oltási akcióra.) A megyében vészhelyzet esetén a közalkalmazottak áthelyezhetők, ennek eredményeként néhány könyvtárost kirendeltek az oltás segítésére. Ezek az áthelyezett könyvtári dolgozók a megye többi alkalmazottjával együtt fogadták az oltásra érkezőket, kiosztották az űrlapokat, válaszoltak a kérdésekre, illetve felügyelték a váróhelyiséget, ahol az embereknek figyelniük kellett, hogy fellép-e mellékhatás az oltás után. Ezenkívül a könyvtár munkatársai éltek a lehetőséggel, hogy az oltásra várakozóknak felajánlják a beiratkozást, megújítsák a lejárt tagságokat, vagy bemutassák, hogyan kell az online forrásokat használni. Az ideiglenes oltópontokon összesen több mint 1600 embert oltottak be.

Bár a könyvtárosok örülnek, hogy segíthetnek, egyesek mégis félnek, hogy a könyvtári oltópont növeli a jövés-menést, ez pedig fokozott fertőzésveszélyt jelent. Az SCPL-nél a könyvtárosok az oltástól távol, az épület második emeletén dolgoznak. Az NCPL igazgatója elmondása szerint érezhető a büszkeség munkatársai körében, és ugyan nem hallott negatív észrevételről, de ez nem jelenti azt, hogy nincs ilyen. Ha helyet biztosítanak az oltáshoz, a könyvtárosok is gyorsabban megkaphatják a vakcinát. Az SCPL-nél Bradley-t és az oltóponton dolgozó alkalmazottat is beoltották csakúgy, mint a takarító személyzetet.

(A könyvtár többi munkatársa a távolmaradók miatt megmaradt oltásokat kaphatta meg.)

Amikor az országban a könyvtárakat költségvetési megszorítások sújtják, bekapcsolódásuk az oltásba felhívhatja a közösség figyelmét fontosságukra, értékükre. Mindez jó lehetőség arra, hogy láttassák, szinte bármi megtörténhet egy könyvtárban, még oltások beadása is.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 140, 144, 175, 179

Megyei könyvtárak

Lásd 148, 150, 189

Városi könyvtárak

149/2021

SEEWALD, Katrin – WOLTER, Ina: Eine Pionierin hat Geburtstag : 100 Jahre Stadtbibliothek Spandau : Richtungsweisende Innovationen für ganz Deutschland In: BuB. – 73. (2021) 2-3., p. 132–135.

Res. angol és francia nyelven

Egy úttörő könyvtár születésnapja: százéves a Spandaui Városi Könyvtár – iránymutató újítások egész Németország számára

Fiókkönyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti; Marketing; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Spandau Nyugat-Berlin külső kerülete. A városrész idősebb, mint Berlin maga. A spandaui könyvtár története 1907-re vezethető vissza, amikor egy művelődési egyesület keretében kölcsönkönyvtárat hoztak létre, ennek utódjaként alapították a városi könyvtárat 1920-ban. Ez az idők folyamán többször költözött; a második világháborúban komoly károkat szenvedett. Jelenleg Berlin legnagyobb közkönyvtára: a felnőtteknek szóló állomány 86 ezer kötetes, az ifjúsági irodalom 21 ezer kötetet számlál.

A spandaui könyvtár nevéhez számos, egész Németországot érintő újítás fűződik. Az 1950-es években észszerű, lyukkártyás kölcsönzés-nyilvántartási rendszert vezettek be, amely *Hakenfeldi rendszer* néven terjedt el. A '60-as, '70-es években házhoz

szállítást szerveztek idősek és mozgásukban korlátozottak számára, szombatonként is nyitva tartottak, hanglemezeket kölcsönöztek. Később más berlini kerületekkel (Charlottenburg, Steglitz, Schöneberg, Wilmersdorf) együttműködve közös számítógépes hálózatot hoztak létre.

A könyvtár 2001-ben költözött jelenlegi helyére, ekkor csatlakozott a berlini közkönyvtárak hálózatához (VÖBB). Az utóbbi tíz évben bevezették az önálló kölcsönzést RFID azonosítással, a fiókkönyvtárak épületei megújultak. 2017-ben új bibliobuszt is üzembe állítottak.

A könyvtár számos európai uniós projektben vett részt (a témák: interkulturális könyvtári munka, családi könyvtár, „tanulási offenzíva”); ezek keretében az iskola, a képzés, az élethosszig tartó tanulás került tevékenységei középpontjába. Számítógépes képzést szerveznek, többek között az időseknek, és ingyenes szolgáltatásokkal támogatják a diákok tanulását. A használók száma naponta eléri akár az 1200-at is. A könyvtár terei helyet adnak a csoportmunkának, a nyugodt tanulásnak, beszélgetéseknek, játéknak, felfedezésnek, találkozásoknak. Új könyvtárépület építése is szóba került; jelenleg a tervezés és a szükséges források előteremtése folyik.

A könyvtár százéves fennállását nagyszabású rendezvénysorozattal készültek megünnepelni *100 év – 100 nap* címmel. A rendezvényeket a használók, a könyvtárosok és az együttműködő partnerek érdeklődéséhez szabták. A zárórarendezvény 2020 októberére volt tervbe véve: egy, a könyvtár történetét megjelenítő műsorra és pódiumbeszélgetésre került volna sor. A központi könyvtár és a fiókkönyvtárak tevékenységéről egy brosúrát terveztek közreadni. A koronavírus azonban keresztülhúzta a számításokat, a rendezvénysorozat meghiúsult. A járvány miatt az évközi rendezvényeket nem tudták megtartani, ezért az októberi zárórarendezvényre összpontosítottak. A könyvtár működését bemutató tényekről és számokról, a könyvtár tevékenységének legfontosabb jellemzőiről plakátot és *roll-up*ot szerkesztettek, amelyek bemutatják a könyvtár szolgáltatásait az egyes célcsoportok számára. Az összeállításban szereplő QR-kódok videóüzenetekhez vezetnek, melyekben a könyvtárhoz kötődő személyek szólalnak meg, például egy tanár, egy önkéntes munkatárs, egy gyerekorában a könyvtárat szorgalmasan látogató olvasó. Ezek az üzenetek jól illusztrálják, mi minden szerepel a könyvtár kínálatában. A *roll-up*ok a könyvtár jövőbeli terveibe is betekintést nyújtanak. Jelenleg a

könyvtár folyosóin vannak kiállítva, de a későbbiekben más reklámcélokra is felhasználják majd őket. Sajnos végül az októberi zárórarendezvényre sem kerülhetett sor a pandémia miatt. De a könyvtár munkatársai nem adják fel: a 101. évforduló méltó megünneplésére készülnek.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 150, 174, 190

Községi könyvtárak

Lásd 188

Mozgókönyvtárak

150/2021

LAWTON, Mark: The road to normal : bookmobiles and outreach staffers take on new roles in a year of COVID-19
In: American libraries. – 52. (2021) 3/4., p. 38–43.

Út a normalitás felé: a könyvtárbuszok és a közönségkapcsolati munkatársak új szerepei a Covid19 évében

Iskolai könyvtár; Megyei könyvtár; Mozgókönyvtár; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A koronavírus-járvány idején a könyvtárbuszok képesek folytonosságot vinni az emberek mindennapjaiba – az Egyesült Államokban a Mobilkönyvtári és Közönség-elérési Szolgáltatások Egyesülete (*Association of Bookmobile and Outreach Services*) tapasztalatai szerint pedig a könyvtárak fenntartották ezt a folytonosságot a kihívások közepette, miközben igyekeztek megtartani a megszokott kínálatot és lefedni a szolgáltatásbeli hézagokat, sőt, szerepet vállaltak a veszélyhelyzeti segítségnyújtásban is. Amikor 2020 márciusában a virginiai Goochland megye iskolai távoktatásra – és a közkönyvtárak távszolgáltatásra – álltak át, három iskolai könyvtáros mozgókönyvtár indítása mellett döntött. Úgy látták, hogy mivel a megyében nem kiszámítható az internet-szolgáltatás, az e-könyvek nem tudják pótolni a hagyományosakat. Az új könyvtárbuszhoz a könyvet tanárok, egyházak, iskolai könyvtárak, családok és a helyi YMCA adományozták, és az önkormányzat adta kölcsön a furgont, amely júniustól augusztusig

járta a körzetet. Hat megállóban (templomok, iskolák, tűzoltóságok parkolóiban) minden második héten 20-20 percet töltöttek, betartva a megfelelő óvintézkedéseket (távolságtartás, maszkviselés, kézfertőtlenítés). Az útvonalakat összehangolták a megyei iskolák *Sunshine Food Bus* nevű ételosztó programjával, így a gyerekek egyszerre juthattak ingyenes étkezéshez és könyvekhez. A könyves ládákat egymástól távol helyezték el; minden gyerek három könyvet választhatott. Összesen közel 2800 könyvet osztottak szét több mint 700 gyereknek. A szolgáltatást az iskola honlapján, a közösségi médiában és szórólapokon reklámozták spanyol és angol nyelven.

A New Hampshire-i Manchester Városi Könyvtár márciusban zárta be két fiókját. Júliusra az egyiket újra kinyitották küszöbkönyvtári átvételre, a másik azonban zárva maradt. A könyvtárosok ezért a nyáron üzembe állították a könyvtárbuszt: a körzeti iskolával együttműködve, pályázati forrásokból és adományokból új könyveket vásároltak, melyeket ingyen tettek elérhetővé a gyerekeknek. Hetente hat helyen álltak meg 60–90 percre, ahol az önkéntesek felolvastak, foglalkozásokat tartottak, és kiosztották az életkor és az osztályzatok alapján előre összeállított könyvcsomagokat. Egy szociális szervezet közreműködésének köszönhetően ételt is tudtak adni az érkezőknek. Egy alkalommal több mint 100 gyereket tudtak elérni, augusztus 17. és szeptember 4. között pedig 1100 könyvet osztottak szét.

A Dél-oklahomai Könyvtári Rendszer vidéki használóinak 36%-a nem rendelkezik otthonában szélessávú internet-hozzáféréssel. A Covid19 idején a digitális szakadék felerősödött, ezért még kritikusabbá vált a helyzet. A koronavírus-járvány utáni helyreállítást célzó szövetségi törvénynek (*Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act*) hála, a könyvtár 2020 augusztusában több mint 12 ezer dolláros forráshoz jutott, amit egy könyvtári furgon wifi-hotspottá való alakítására fordítottak. Novembertől péntekenként három megállóban 2-2 órát töltenek, a wifin kívül számítógépeket és könyveket kínálva.

Ugyan az Egyesült Államokban található közel 800 könyvtárbusz többsége könyvtárakhoz tartozik, akadnak kivételek. Ilyen a georgiai Cobb megyében található Marietta városa is, ahol a Fair Oaks Általános Iskola egyik tanára lépett akcióba 2020 tavaszán, és alakított át házilag családtagjai segítségével egy tehergépkocsit mozgókönyvtárrá. Májustól minden szerdán 4–6 helyen (általában lakókocsiparkokban és lakótelepeken) álltak meg kb. 3-3 órára, ahol az önkéntesekkel felolvastak és jégkrémet osztottak a

gyerekeknek, akik 1-2 könyvet hazavihettek magukkal. A felnőttek maszkot viseltek, fertőtlenítették a könyvtárbuszt, és karanténba helyezték a visszahozott könyveket.

Szintén Georgiában, Bartow megyében működik a *Reading to Go Places* (RTGP) nevű nonprofit szervezet (partnerségben többek között a megyei könyvtárral). Az RTGP könyvtárbuszával a megye déli részének általános elmaradottságára kívánt választ adni, ám 2020-ban azt tapasztalták, hogy nagyobb igény van a szolgáltatásukra, mint valaha. A pandémiára tekintettel a megállóban nem találkoztak a gyerekekkel és nem tartottak foglalkozásokat sem, ehelyett a szülők vették át az életkor szerint összeállított könyvcsomagokat az önkéntesektől (minden gyereknek 2-3 könyvet). A megemelkedett költségek fedezésére adománygyűjtő kampányt indítottak, amelyen decemberig 3500 dollár gyűlt össze.

A járvány más jellegű együttműködések is hozott: 2020 márciusától májusig a Pima Megyei Könyvtár gépkocsivezetője nem a könyvtári rendszer 26 helyszíne között felügyelte a fuvarozást, hanem az önkormányzat népegészségügyi osztályához irányították át, és a személyes védőeszközök szállításában és elosztásában vett részt. Ezenkívül a helyi börtönből vitte el a feleslegessé vált ételt egy népkonyhára, és egy iskolából is szállított ételt a könyvtár tíz fiókjába, ahol a könyvtárosok a parkolóban osztották azt szét a rászorulóknak a Nemzeti Gárda közreműködésével érkező élelmiszerrel együtt.

Összegezve a tapasztalatokat, a mozgókönyvtáraknak újra kellett gondolniuk, hogyan lépnek kapcsolatba a használókkal. De ahogy az RTGP munkatársa mondta: a nap végén akkor is mosolyt varázsoltak a gyerekek arcára, ha nem is látták ezeket a mosolyokat.

(Szabó Piroska)

Tudományos és szakkönyvtárak

151/2021

PARAMONOVA, Irina Evgen'evna: Pozicirovanie naučno-tehničeskoj biblioteki v lokal'noj srede. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 11., p. 133–146.

Res. angol nyelven

A tudományos-műszaki könyvtár helye saját környezetében

Bibliográfia; Hivatkozás; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Kutatás információellátása; Kutatóintézeti könyvtár; Szakkönyvtár -műszaki; Tudománymetria; Vállalati szakkönyvtár

A tudományos-műszaki könyvtárak vagy információs szolgálatok (a továbbiakban: könyvtárak) feladatai, funkciói, szolgáltatásai többek között a vállalat szervezeti felépítésében elfoglalt helyüktől függenek. A könyvtár lehet önálló szervezeti egység, leggyakrabban azonban egy olyan nagyobb részleg keretében működik, amelynek funkciói nincsenek közvetlen kapcsolatban az információs szolgáltatással. Ilyen, ha a könyvtár egy vállalati oktatóközpont, egy sajtóközpont, egy társadalmi kapcsolatokkal foglalkozó osztályhoz stb. tartozik. A részleg vezetője sokszor nem könyvtáros szakember, nem is érti a könyvtárosok feladatait. Ezért a könyvtárnak olyan pozíciót kell elfoglalnia, hogy működése, fontossága, erőssége szembeütő legyen.

A cikk a hajóépítésre és -tervezésre szakosodott Krilov Állami Tudományos Központ (Szentpétervár) információs-kiadói központjában működő könyvtár tapasztalatait írja le. Az internet megjelenése előtt a kutatási és fejlesztési eredményeket főleg tudományos folyóiratokban és gyűjteményes kötetekben terjesztették. A Krilov Központban 1941 májusától jelennek meg monográfiák és gyűjteményes kiadványok, amelyekben az intézmény dolgozói mellett más szakemberek munkáit is közreadják, beleértve a szakterületen a tudományos fokozat elnyeréséhez szükséges publikációkat. A kiadói osztály és a könyvtár 2012. évi egyesítése a könyvtár számára előnyökkel járt: az állomány rendszeresen gyarapodott hagyományos és elektronikus dokumentumokkal, és lépést tarthattak az intézményben folyó tudományos kutatási tevékenység főbb irányjaival. A könyvtárosok szakmai jártasságának köszönhetően a könyvtár részt vesz a kéziratok előkészítésében, ezen belül a tudományos munkákhoz tartozó bibliográfiák szerkesztésében, mivel a szerzők általában nem nagyon törődnek a felhasznált források helyes leírásával.

Az intézményben kidolgozott, a szerkesztők, a szerzők és más közreműködők közötti együttműködésről szóló szabályzat egyik fejezete a kéziratok előkészítésének szabályait tartalmazza a vonatkozó országos szabványnak (GOST) megfelelően. A szerzők valamiért ezt sem használják, és a könyvtárosok segítségét sem kérik, miközben a tekintélyesebb folyóiratok

megkövetelik a korrekt hivatkozást és az irodalomjegyzék helyes elkészítését.

Az információs kultúra része a hivatkozott szerző tisztelete. A bibliográfiai információ hitelessége a tudományos kiadvány egyik minősítő kritériuma; a pontatlan információt tartalmazó hivatkozások átvétele hatással lehet a tudománymetriai mutatókra, a folyóirat tekintélyére. Ezek a megfontolások vezették a könyvtárat, hogy a szerkesztőség tehermentesítésére egyedülálló, a tudományos munkák bibliográfiájának kivitelezését vállaló szolgáltatást indítson. A professzionális bibliográfiai ismereteknek köszönhetően a könyvtár a kiadó egyenjogú partnere lett. Még a könyvtárosoknak is nehézséget jelentettek azonban például az alábbi esetek:

- a speciális dokumentumtípusok (műszaki jelentések, szabványok stb.) feltárása és leírása;
- a külföldi szerzők nevének helyes átírása;
- a konferenciai anyagok feltárása és a rájuk való hivatkozás módja;
- eltérések a szerkesztőségeknek a kéziratokkal szembeni formai követelményei, valamint a bibliográfiai adatokra vonatkozó szabványok előírásai között (a szerkesztőségek saját maguk határozzák meg az irodalomjegyzék elkészítésének szabályait, néha ellentmondásosan).

A külföldi kutatók sokszor hangsúlyozzák, hogy a szakkönyvtárak feladata egyrészt a használók képzése (főként a rendelkezésre álló eszközök használatára), másrészt az információtechnológia segítségével az információs szolgáltatások fejlesztése. A bibliográfiai ismeretek népszerűsítésére a könyvtárak:

- ajánlásokat dolgozhatnak ki a bibliográfiai adatok közlésének módjáról, amelyeket feltehetnek a folyóirat vagy a könyvtár honlapjára;
- konzultációkat kínálhatnak a könyvtár elektronikus katalógusainak, tudománymetriai adatbázisoknak és más, távoli elérésű forrásoknak a használatáról;
- bemutatókat tarthatnak az információs szolgáltató cégek (*Elsevier*, *EBSCO* stb.) oktatóvideóinak felhasználásával.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 134, 138, 168, 169, 177, 184, 185

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

152/2021

KUNIN, Aleksandr Ivanovič: Populârizaciâ risovannyh istorij v Rossii i rol' RGM v formirovanii loâl'noj bibliotečnoj sredy. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2020) 6., p. 610–619.

Res. angol nyelven

A képregények népszerűsítése Oroszországban és az Oroszországi Állami Ifjúsági Könyvtár szerepe a támogató könyvtári környezet kialakításában

Ifjúsági könyvtár; Irodalompropaganda; Képregény; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Módszertani központ; Olvasásra nevelés; Rendezvény

A képregény (az USA-ban *comics*, Japánban *manga*) az 1990-es években lett tudományos viták témája. A kiadványok oroszországi piacról az első áttekintés 2013-ban jelent meg. Ma már szakosodott kiadók és szerkesztőségek működnek, a képregények elérhetők a könyvesboltokban. A műfaj elfogadásának folyamata több szakaszból állt.

1. A fesztiválmozgalom fejlődése

Az első fesztiválok célja az olvasói tábor, ezen belül csoportok (általános, műfaj szerinti, szakmai) kialakítása és a kereskedelem ösztönzése volt. A mozgalom fejlesztése párhuzamosan két úton haladt: az egyik a japán rajzfilmeket és mangákat kedvelő fiatalokat, a másik az amerikai comics-ok és az európai képregények iránt érdeklődőket célozta meg. Oroszországban az első fesztivált Moszkvában csak hazai szerzők részvételével 2002 februárjában rendezték *KomMissiâ* címen, témája „A képregény mint a modern művészet műfaja” volt; 2003-tól már külföldi hívatásos szerzőket is meghívtak. Az első fesztiválon kiállítást is rendeztek, és meghirdették a képregények összoroszországi versenyét. A *KomMissiâ*-nak kulcs szerepe volt az oroszországi képregényipar kialakulásában, emellett támogatja a hivatásként e műfajt választó, kezdő művészeket. Említést érdemel továbbá, hogy az *IgroMir* projekt alapján 2014-ben Moszkvában rendezték az első *Comic Con* fesztivált, a játék-, film- és képregényipar újdonságainak vásárát.

2. A könyvkereskedelem szakosodása

A 2000-es években a kiadók és a könyvesboltok nem voltak felkészülve a képregények iránti érdeklődésre,

a kiadványok elhelyezéséhez nem volt osztályozási rendszer; a képregények elkülönítése 2010-ben kezdődött. Eközben az interneten megjelentek a képregények kalózmásolatai és fordításai (*scanlate*). A műfaj iránt érdeklődőkből a közösségi hálózatokon olvasói csoportok alakultak; működésük nyomán nyíltak először az online, majd az offline képregényboltok. A webáruházak megnyitását új, szakosodott kiadók is ösztönözték. Mindez felhívta a közkönyvtárak figyelmét arra, hogy ideje a képregényekkel foglalkozni.

3. A könyvtárak gyakorlata

A 2010. évi *KomMissiâ* fesztiválon, a könyves szakma képviselőinek kerekasztal-beszélgetésén foglalkoztak először a képregények szerepével a fiatalok könyvtári ellátásában. A kerekasztal után az Oroszországi Állami Ifjúsági Könyvtárban (RGM) határozat született a képregények költségűjteménybe vételéről, és „A képregény és a vizuális kultúra központja” nevű gyűjtemény létesítéséről. (Ennek alapját a könyvtár 230 francia képregénye képezte.) Az állományt kezdetben nyelvi (orosz és idegen nyelvű), regionális (ázsiai, amerikai, európai és hazai) és tematikus (szépirodalmi, történelmi és képregényelméleti) csoportokba osztották, elhelyezése az olvasóteremben is eszerint történt. Többszöri átszervezés után 2017-re a képregényállomány átkerült a szépirodalmi és művészeti terembe. A „Vizuális történetek és képek központja” fő feladata a könyvtáros szakemberek oktatási és módszertani támogatása. A lojális olvasótábor kialakítása érdekében az RGM helyet adott a képregénykedvelők moszkvai klubjának havi találkozóihoz. 2010-től havonta jelenik meg az *Izotekst* című gyűjteményes kiadvány, a klub munkatársainak és a könyvtárosoknak a módszertani segédlete.

A képregényekkel szembeni elkötelezettség új feladatokat jelentett: tudatosítani kellett, hogy a képregény nem másodrangú műfaj, hanem „egyenlő az egyenlők között”. A közkönyvtárak a témában ajánló jegyzékeket állítanak össze, a náluk működő regionális központok és képregényklubok sikeres projektjei általában az olvasók aktivitására épülnek. A kiadói szféra és a könyvkereskedelem válságos időszakában a könyvtárak a legstabilabb kulturális intézmények; a képregények népszerűsítési és terjesztési formáinak további fejlesztésével szerepük feltehetőleg nőni fog.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 174

Iskolai könyvtárak

153/2021

FARMER, Lesley S.J. – PHAMLE, Skyler: Transitioning to college : impact of high school librarians. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102262

Átállás a főiskolára: a középiskolai könyvtárak hatása

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Hatékonyság; Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtárostánár; Középiskolai könyvtár

A középiskolák megpróbálják segíteni diákjaikat, hogy készek legyenek a főiskolai évekre. Az információs műveltség része a felkészülésnek, noha a könyvtárostánárok szerepe kevésbé egyértelmű. Míg a könyvtárosok értékét az oktatási környezetben már igazolták, kevesebb kutatás ismert a középiskola és a felsőoktatás közötti átjárhatóságról. Felmerült a kutatási kérdés: milyen kapcsolat áll fenn egy kö-

zépiskolai könyvtárostánár jelenléte és az elsőéves hallgatók tanulmányi sikerei között? A kérdés megválaszolása érdekében a tanulmány megvizsgálta egy nagy tudományegyetem elsőéveseinek adatait öt éven keresztül a felvett kurzusok mennyiségéről, az első félévi tanulmányi átlagról, valamint információkat a középiskoláról, amelyben végeztek: az iskola hátrányos helyzetű (*Title I*) státuszát és a középiskolai könyvtáros jelenlétét. A kutatás megállapította, hogy a legalább félállásban alkalmazott középiskolai könyvtáros jelenléte erősen korrelál az elsőéves hallgatók tanulmányi átlagaival. Mindazonáltal még kiemeltebb figyelemben és támogatásban kellene részesíteni a hátrányos helyzetű iskolák diákjait.

(Autoref.)

Lásd még 150, 174

Egyházi könyvtárak

Lásd 175

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

154/2021

GARNER, Jessica C. – LOGUE, Natalie K.: Navigating the COVID-19 slipstream : a case study on living and managing access services during a global pandemic. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 17. (2020) 4., p. 176–198.

Navigálás a Covid19 légörvényében: esettanulmány az olvasószolgálat működtetéséről egy globális pandémia során

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Olvasószolgálat; Szolgáltatások

A Covid19 2020 tavaszi és nyári szemeszterében az amerikai Georgia Southern University Zach S. Hen-

derson Könyvtárának olvasószolgálati osztályát is kihívás elé állította. Módosítani kellett a működésmódon, illetve a campuson és az államban elérhető szolgáltatások körén.

Első intézkedésként meghosszabbították a már kikölcsönzött dokumentumok és eszközök (pl. laptopok) lejáratí idejét a szemeszter végéig. Erre azért is volt szükség, mert az egyetemi hallgatók egy része az online oktatás idejére elköltözött. A könyvtár az egyetem jogi osztályával közösen felmérte a kötelező irodalom méltányos használaton alapuló digitalizálásának lehetőségeit, aminek eredményeképpen a PDF-eket korlátozott módon tették elérhetővé az adott kurzus hallgatóinak. A költségvetési forrásokat a távoktatást támogató dokumentumok gyarapítására összpontosították, emellett távkölcsönzést is biztosítottak postai vagy személyes átvételi lehetőséggel. (A legnagyobb nehézséget a hallgatók postacímének megállapítása okozta.)

A digitális eszközökben hiányt szenvedő hallgatóknak – az egyetem kérésére – a könyvtár egy időpontfoglaló rendszer segítségével tette lehetővé a személyes számítógép-használatot: a járványügyi szabályok betartása mellett az országban kivételesen hamar újonnan kinyitó könyvtárba egyszerre 10 fő mehetett, kétórás időávokban. A könyvtárban már korábban is volt lehetőség laptopok kölcsönzésére, ám ezek iránt a járvány alatt megugrott az érdeklődés, az egyetem ezért további eszközöket biztosított, melyeket személyesen és postai úton vehették át a rászoruló hallgatók. (Az eszközök biztonságát speciális dobozok és postai biztosítás garantálták.)

A lezárások alatt egyedül a könyvtárközi kölcsönzés maradt változatlan: ellentétben más szervezeti egységekkel és más könyvtárakkal, a személyzet jelenléti munkavégzésben (is) intézte a kéréseket, sőt, egyéb részlegekről is dolgoztak be kollégák, mivel a digitalizálási feladatok bővültek a nagyszámú kérés miatt. Számon kellett tartani azt is, melyik könyvtár milyen kéréseket (nyomtatott/digitalizált/*born digital* dokumentumok) tud teljesíteni. A georgiai állami egyetemek könyvtárainak konzorciumi futárszolgálat, a „GIL Express” előbb csak részlegesen, majd teljesen leállt, félreértéseket okozva ezzel az olvasók körében, hogy miért a megszokott egy hétnél lassabban jutnak hozzá kérésükhöz.

Ami a munkavégzés megszervezését illeti, a 2020. március 13-án elhatározott bezárás után a távmunka és a jelenlét délelőtti/délutáni műszakokban történt. Két héttel később, amikor időpontfoglalással részlegesen megnyitották a könyvtárat, a távmunka és a jelenlét páros/páratlan napok szerinti váltására tértek át, hogy elkerüljék azt, hogy egy esetleges fertőzés esetén minden munkatárs karanténba kerüljön. Arra törekedtek, hogy a hagyományos olvasószolgálati feladatok visszaesésével mindenkinek találjanak feladatot. A könyvtárközi kölcsönzések esetén például az otthonról dolgozók is teljesíteni tudták a digitálisan is elérhető dokumentumok kéréseit, míg a fizikai példányoknál előkészítették a kérést a könyvtárban szkennelést végző kollégának. A távmunka alatt az olvasószolgálati könyvtárosok frissítették a szabályzatokat, intézték a kölcsönzéseket, válaszoltak az e-mailekre, továbbá webináriumokon vettek részt. Emellett olyan együttműködésekbe is bekapcsolódtak, mint a hallgatóknak térítésmentesen biztosított mikroszkópok kölcsönzése és postázása a Biológia Tanszék jóvoltából.

A járvány az olvasószolgálat munkatársainak mentális egészségére is kihatott, ezért a vezetés mellett,

hogy szorgalmazta a feltöltődésre szolgáló napok kivételét, törekedett a járványhelyzettel kapcsolatos információk mihamarabbi megosztására és a felmerülő kérdések megválaszolására is. A Covid19 előtt az olvasószolgálati osztályon kétfőnyi üresedés volt, ám e státuszok betöltését az egyetem felfüggesztette, ami a megnövekedett terhek miatt a dolgozók kiégésének kockázatát hordozza. A cikk írásának idején a költségvetés-megvonás és munkaerőhiány sújtotta osztály ha akarna, sem tudna visszaállni a járvány előtti működési módra.

A rendszeres fertőtlenítés már korábban is protokoll volt a könyvtárban, a járványhelyzetben ez tovább szigorodott, és kiegészült a kötelező maszkviseléssel, gyakori kézmosással és 72 órás dokumentumkaranténnal. A dolgozók egy része eleinte nem volt hajlandó a maszkviselésre, mondván „az én generációm nem vesz fel maszkot”, ám idővel valamennyien önként hordani kezdték a maszkokat. Az augusztus 17-i teljes újranyitásra készülve a kölcsönzőpulttra plexifal kerül, a közösségi távolságtartást pedig az olvasók és a könyvtárosok között is előírják. Számos egyéb intézkedést is terveznek (dél-élelőtti és délutáni műszakok, kötelező maszkviselés, limitált ülőhelyek, dokumentumkarantén), ám mindenképpen rugalmasságra van szükség, hogy megbirkózzanak a helyzet változékonyságával.

(Molnár Bence)

155/2021

MAYER, Adelheid – RAPPERT, Wolfgang Nikolaus – SEISSL, Maria: Durch die Krise führen : Erfahrungen mit Corona-Maßnahmen an der Universitätsbibliothek der Universität Wien In: ABI-Technik. – 41. (2021) 1., p. 33–40.

Res. angol nyelven

Átvezetés a válságon: a koronavírus-járvány miatti intézkedések a Bécsi Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

2020 márciusában a koronavírus-járvány kitörése miatt a Bécsi Egyetemi Könyvtár (UB) könyvtári és levéltári szolgáltató egységének (DLE) a vezetése olyan helyzetbe került – más intézményekhez, vállalatokhoz hasonlóan –, amiről semmilyen tapasztalata nem volt, s a körülmények is gyorsan változtak. Az egyetemi könyvtár vezetési stílusa addig együtt-

működésen alapult, de erre most nem volt idő. Jól szemlélteti ezt az események sora. 1. Március 9-én, hétfőn a vezetés még rutinszerű döntéseket hozott (szolgálati utakról, külföldi vendégek fogadásáról), ám az olvasószolgálati munkacsoport és a rendszer-csoport ülésén már tervezték a tennivalókat egy esetleges könyvtárbezárás esetére. 2. Március 9-10-én már az UB 40 szolgáltatópontján tapasztalták, hogy az olvasók számítanak a bezárásra, s tömegesen kölcsönöznek. 3. Március 10-én nyilvánvaló lett, hogy fel kell gyorsítani az olvasószolgálati munkacsoport és a rendszer-csoport tervezőmunkáját, és le kell mondani a könyvtáros egyesület (VÖB) csütörtökre tervezett ülését; este az egyetem vezetése döntött, hogy másnap átállnak a távoktatásra. 4. Március 11-én már csak az UB dolgozói léphettek be az épületbe, az olvasók a portán adhatták vissza a könyveket. 5. Március 13-án az egyetem vezetése – az érintkezések csökkentése érdekében – elrendelte az otthoni munkavégzést, az UB pedig 400 munkatársa esetében intézkedett. 6. 15-én, vasárnap a kormány elrendelte a teljes lezárást hétfőtől; az UB délben elektronikus levélben közölte munkatársaival, hogy a könyvtár már nem látogatható.

Amint a lezárás életbe lépett, át kellett állítani a kommunikációs csatornákat (telefon, videokonferenciák, egyetemi wiki igénybevitelével). Május elején, az első lazításkor a munkatársak visszatérhettek munkahelyükre. Az olvasótermek zárva maradtak ugyan, de a kölcsönzés újraindulhatott megfelelő elővigyázatosság mellett. A háttérmunkákat végzők továbbra is részben otthonról dolgoztak – az Alma rendszernek köszönhetően a katalogizálóknak és a szakozóknak ez nem jelentett gondot. 2020 nyarán kinyitottak az olvasótermek, csökkentett ülősszámmal és távolságot tartva (a helyfoglalás online történt). Még az első lezárás alatt áttértek a virtuális könyvtárhasználati oktatásra, a tájékoztatást pedig telefonon intézték – ezt a gyakorlatot megtartották 2020 nyarán is, ahogy az online megbeszéléseket is. Az épülethez 2016-ban felállított, a jogszabályoknak megfelelő menekülési útvonalat biztosító ideiglenes lépcső is hasznosnak bizonyult, mivel ennek révén közvetlenül meg lehetett közelíteni a központi kölcsönzési részleget.

Ősszel, a második hullám idején került sor az újbóli lezárásra, ami „puhább” lett: az UB novembertől bezárta ugyan az olvasótermeket, de a kölcsönzést az egyetemi polgárok számára lehetővé tették. (Különösnek tűnhet, de a könyvtárak november 17. és december 6. közötti teljes bezárása csak a közkönyvtárakra és a nemzeti könyvtárra vonatkozott: az egye-

temek maguk dönthettek erről, noha a rendelkezések az egyén szintjén kijárási tilalmat írtak elő. Az elmentmondást az oktatási cél mint kivétel oldotta fel.) A cikk végül egy 2020 májusában elvégzett felmérés eredményeit ismerteti, melyben arról kérdezték az UB munkatársait, miként hatott rájuk a járvány okozta válság, és milyen tanulságok vonhatók le belőle véleményük szerint. (Meglepő módon több mint 50% válaszolt.) A lezárás miatti átállás túlnyomórészt nem okozott gondot, mindössze a válaszadók 36%-a találta stresszesnek. Az otthoni munkát pozitívan ítélték meg: 48% ugyanolyan hatékonynak tartotta, mint a bentit, 30% hatékonyabbnak. Nehézséget csak a technikai problémák, illetve a hiányos műszaki infrastruktúra okoztak (*headset* és PC-kamera sem volt kapható a kereskedelembe), valamint nők esetén a többletfeladatok (pl. *homeschooling*) ellátása és a szűkös körülmények. Jó volt a digitális értekezletek megítélése (a válaszadók háromnegyede jónak vagy nagyon jónak találta). Nem volt ilyen kedvező a lezárás alatti munka szituációjának szubjektív értékelése: 33% csak negatív, 29% kizárólag pozitív érzéseket fogalmazott meg, míg 32% vegyesen vagy semlegesen ítélte meg az új helyzetet. Külön kérdéscsoport foglalkozott az egyetem szervezetének válságkezelésével; 70% jónak és megfelelőnek találta a tájékoztatást (a DLE esetében ez 80%-ot felelt volt). Az utolsó kérdéscsoport a DLE szolgáltatásaira kérdezett rá; a virtuális szolgáltatásokról és az e-könyvek gyarapításáról a válaszadók elismerően szóltak, de a tájékoztatásról nem voltak jó véleménnyel.

A többség úgy gondolja, hogy járvány okozta válságra nem voltak felkészülve; katasztrófaterv csupán a digitális zárlatra (*blackout*) készült, de szükséges lenne mindenféle lehetőségre (tűzre, járványra, lezárásra, áramszünetre, vízkárra) alaposan felkészülni. A legfontosabb a kommunikáció javítása lenne. Összefoglalásképpen elmondható, hogy a munkatársak helytálltak a válság idején, és az intézmény egyik napról a másikra hatalmas digitalizációs lendületet kapott. A felmérés eredményei a stratégiai tervezés kiindulópontjaként értékelhetők.

(Murányi Lajos)

Lásd még 140, 150

Állomány, állományalakítás

156/2021

GEUTHER, Christina – HOEVE, Casey D. – O'REILLY, Faye: Trends in content development and licensing of electronic resources. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 33. (2021) 1., p. 1–12.

Trendek az elektronikus tartalmak beszerzésében és licenclésében

Állományalakítás; Elektronikus dokumentum; Felsőoktatási könyvtár; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség

A felsőoktatási könyvtárak gyűjteményszervezésének napjainkban a csökkenő költségvetés és az elektronikus források iránti növekvő igény kettős kihívásával, illetve az elektronikus tartalmak drágulásával kell szembenéznie. A cikk egyesült államokbeli szerzői sorra veszik azokat az aktuális trendeket, amelyek kijelölik a licenctárgyalások irányait.

1. Szöveg- és adatbányászat: ha jogszerűen kívánunk eljárni, írásba kell foglalni a szöveg- és adatbányászat engedélyezését meghatározott szereplőknek, meghatározott célra. A LIBLICENSE modellszerződése példának okáért rögzíti, hogy a szolgáltatónak kell biztosítania a megfelelő formátumra konvertált anyagot a bányászathoz.
2. Önkéntes akadálymentességi sablon (VPAT): segít meghatározni a jogszabályokban előírt akadálymentes hozzáférhetőségnek való megfelelést.
3. Akadálymentes hozzáférhetőség: érdemes a licencszerződésekbe foglalni, hiszen a törvény szerint a könyvtár felel érte, noha utóbbi nem bír kontrollal az egyes platformok felett.
4. A személyes adatok védelme: a technológia fejlődésével lehetővé vált a használói adatok széles körű gyűjtése, melyek a szolgáltató tulajdonába kerülnek, amivel az szabadon rendelkezik. Ez egyfajta rejtett szerződés a végfelhasználó és a platformszolgáltató között, amihez a könyvtár a tudtán kívül járul hozzá. Mivel a szolgáltatók az információ szabad áramlásában, a könyvtárak pedig a személyes adatok védelmében érdekeltek, ezért a könyvtárosok nehéz tárgyalások előtt állnak.
5. Statisztikák: a COUNTER-jelentések a használat mérésének sztenderdjévé váltak, melyeket a

szolgáltatók a SUSHI protokoll szerint küldenek meg a könyvtáraknak (e-mailben, az IKR vagy az elektronikus forrásokat kezelő rendszer számára). Kritikus fontosságú rögzíteni, hogy a szolgáltató a legújabb gyakorlatokat követve, rendszeresen küldje meg a statisztikákat, lehetőleg a COUNTER-t, esetleg valamilyen azzal egyenértékű megoldást használva.

6. Titoktartási megállapodások: a szerződések hagyományosan titoktartást kötnek ki, de a könyvtáros szakmában sokan szeretnék, ha a feltételek nyilvánosak lennének. Addig is, amíg ez megvalósulhat, az adott állam jogszabályait (pl. adózás, közérdekű adatok stb.) a feleknek mindenképpen be kell tartaniuk.
7. Nemfizetési záradék: védi a könyvtár érdekeit, amennyiben nem tud fizetni. Ekkor azonban a szolgáltató bizonyítékot kérhet a könyvtár fizetéseképtelenségére.
8. Címek cseréje, lemondások: fontos a belső dokumentációban nyomon követni a változásokat, ahogy a licencszerződésekben és/vagy a számlákon is fel kell tüntetni minden megújított címet.
9. Figyelmeztetés a lemondási időszakra: a szerződések egy része meghatározott időre szól, másik részük automatikusan meghosszabbodik. Annak érdekében, hogy elkerüljük a figyelmen kívül hagyást, célszerű megegyezni egy 1–3 hónapos lemondási időszakban.
10. Tartós hozzáférés: a szolgáltatók különböző lehetőségeket és módokat engedélyeznek a licencszerződésekben a tartós hozzáférésre (*perpetual access*). Az archiváláshoz emellett immár olyan kezdeményezések is rendelkezésre állnak, mint a LOCKSS és a CLOCKSS, illetve a *Portico*, melyek ún. sötét archívumokban őrzik meg az elektronikus tartalmakat. Növekvő problémát képez a könyvtárak számára a tartós hozzáférés nyomon követése, amihez a legtöbben az elektronikusforrás-kezelő rendszereket használják.

További javaslatok:

- A licencszerződésekért felelős könyvtári munkatársak a szervezet értékeit és céljait részletező, nyilvános licenclési útmutatót/irányelveket is készíthetnek, ami gördülékenyebbé teheti a tárgyalásokat.
- Modell-licencek adaptálása más intézményektől, konzorciumi partnerektől.
- Ha általánosabb megfogalmazásokat használunk, nem szükséges például egy technológiai váltás

miatt módosítani a szerződést. A mintaszerződések (pl. SERU – *Shared Electronic Resources Understanding*) és mesterdokumentumok használata is megkönnyíti a munkát. Ez esetben a konkrét címek listája a függelékbe vagy a számlára kerülhet.

Ami a közeli jövőt illeti, egyelőre képlékeny területet jelentenek a nyílt hozzáféréshez kapcsolódó ún. átmeneti szerződések (pl. *Read & Publish, Publish & Read*), melyek egy összegben teszik lehetővé a tartalmakhoz való hozzáférést és a nyílt hozzáférésű publikálást, valamint a nem alkuképes mesterlicencket, amelyek nem módosíthatók, legfeljebb kiegészíthetők. A trendek mindenesetre gyorsan változnak, ezért fontos a sokoldalú könyvtárosképzés, az átgondolt stratégia és a szolidaritás a könyvtárak között annak érdekében, hogy jól használható szerződések jöjjenek létre, az elektronikus források életciklusa pedig fenntartható legyen.

(Szabó Piroska)

Lásd még 169, 173

Állományvédelem

157/2021

DŽIGO, Aleksandr Aleksandrovič – SOKOLOV, Sergej Valer'evič: Spasenie i vosstanovlenie bibliotečnyh fondov. – Bibliogr. In: Bibliografija i knigovedenie. – (2021) 1., p. 147–160.

Res. angol nyelven

A könyvtári gyűjtemények megmentése és restaurálása

Állományvédelem; Elemi károk; Irányelvek -könyvtári; Nemzetközi helyzetkép; Restaurálás; Tervezés

A természeti és műszaki eredetű katasztrófák komoly veszélyt jelentenek a kulturális örökséget őrző intézmények, így a könyvtárak számára is. A katasztrófák megelőzésének, operatív elhárításának, a következmények leküzdésének minden országban fontos eleme a polgári védelem és a rendkívüli helyzetek kulcskérdéseivel foglalkozó, a nemzeti könyvtár- és levéltárügy biztonságát garantáló egységes állami stratégia. A gyűjtemények mentésének irányítása többek között a katasztrófa jellegétől, az állomány összetételétől és tárolási módjától függ. A katasztrófaelhárítás különböző módokon történik

ugyan, végső soron azonban általában a víz és a tűz okozta károsodással kell számolni.

A külföldi polgári védelmi szolgálatok rangsorolják a rendkívüli eseményeket (különböző rendszerek szerint), ami azért szükséges, hogy a rendelkezésre álló korlátozott időben hatékonyan tudjanak cselekedni. Az osztályozás fő szempontja az emberi élet és az egészség védelme.

Híres külföldi esetek:

- Árvíz 1966-ban Firenzében: két könyvtárban (*Biblioteca del Gabinetto Vieusseux, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze*) több mint 1,5 millió könyv károsodott a víz, sár, pakura és iszap keverékétől.
- A *Katrina* hurrikán pusztítása 2005-ben az USA-ban: a víz elöntötte New Orleans városának 80%-át, megsérültek a köolaj-berendezések; a városi könyvtárban és 6 fiókjában keletkezett kárt 26–30 millió dollárra becsülték.
- Tűz pusztítása az USA nyugati részén, többek között 2017-ben Kaliforniában, ahol több mint 12 ezer épület égett le, köztük több mint 30 közkönyvtár.
- Tűz 2004-ben Weimarban a *Herzogin Anna Amalia Bibliothek*ben, ahol 62 ezer könyvet kellett restaurálni.

Néhány, a káresetek megelőzésére és következményeinek kezelésére elfogadott dokumentum:

- USA: állami szintű módszertani ajánlások az olvasók és a könyvtárosok viselkedésére és védelmére. Az állományvédelemre csupán egy szövetségi dokumentumban (*National Response Framework*) van utalás; ennek kiegészítése a történelmi és kulturális emlékek használatáról és védelméről szóló szövetségi jogszabály, amely pontosan rögzíti a Szövetségi Vészhelyzet-kezelési Ügynökség (FEMA) hatókörét és feladatait a katasztrófa sújtotta államok kormányainak, a helyi kormányzati szervezeteknek és néhány nem kereskedelmi szervezetnek (köztük a könyvtáraknak) nyújtandó segítséggel kapcsolatban.
- Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA): szabványai és irányelvei közül a rendkívüli helyzetekkel „állományvédelem” címszó alatt az *ALA Preservation Policy 2008* című dokumentum foglalkozik.
- Németország: a kulturális örökség védelmét a polgári védelemről és a katasztrófaelhárításról szóló törvény szabályozza.

- Ausztrália: a könyvtári állomány mentési terve a Nemzeti Könyvtár honlapján található (<https://www.nla.gov.au/policy-and-planning/collection-disaster-plan>).

Az IFLA illetékes szekciójához a 2000-es évektől folyamatosan érkeznek kérések olyan adatbázis létrehozására, amely nemzetközi szintű információkat tartalmaz a természeti csapásokra való felkészülésről, a rájuk történő reagálásról és a dokumentumok restaurálásának módszereiről. A megoldáshoz az IFLA az USA segítségét kérte, ennek eredményeként a NARA (*National Archives and Records Administration*) honlapján elérhetővé vált a vezető külföldi intézmények módszertani és normatív dokumentumainak aktuális jegyzéke (ld. <https://www.archives.gov/preservation/records-emergency>).

A Kongresszusi Könyvtár volt munkatársának, *Peter Waters*nek – aki az árvíz után a firenzei könyvtárnak is segítséget nyújtott – az elázott könyvek megmentésére kidolgozott eljárásai ma is aktuálisak (*Procedures for salvage of water-damaged library materials*, 1975). A restaurálás technológiai irányai: fagyasztás, a lefolyó víztől és sártól károsodott dokumentumok átmosása, szárítás, harc a penészedés ellen. Az eljárások leírását ajánlások egészítik ki.

Az oroszországi könyvtárakban csak lassan készülnek a katasztrófavédelmi javaslatok, pedig itt is voltak nagyobb tüzesetek. A külföldi módszertani anyagok használata mellett a könyvtáraknak saját dokumentumokat is ki kell dolgozniuk az azonnali döntést igénylő problémákra: például válaszokat olyan kérdésekre, mint a könyvtárat érintő természeti csapások valószínűsége, a kötelességek megosztása, az állomány vizsgálata a mentésben prioritást élvező dokumentumok feltárása érdekében, a károk felbecsülése, a restaurálás módjai, a dokumentumok száritásának előkészítése, valamint a dokumentumok védelme a mikroorganizmusoktól vagy a tüztől.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

158/2021

PLANK, Margret [et al.]: Improving the user experience with audiovisual content : the project "Europeana Media". – Bibliogr. In: *Bibliothek*. – 44. (2020) 3., p. 445–453.

Res. német nyelven

A felhasználói élmény javítása az audiovizuális tartalmakkal kapcsolatban: az Europeana Media projekt

Audiovizuális gyűjtemény; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használó; Információtechnológia

Az Europeana a digitális kulturális örökség területén az EU zászlóshajója, amely ingyenes hozzáférést biztosít az Európa több mint 3500 könyvtárából, levéltárából és múzeumából származó több mint 50 millió digitális objektumhoz. Ebből a hatalmas méretű digitális kulturális örökségből több mint egymillió tartalom videó, több mint hétszáz ezer pedig hangos dokumentum. Az audio- és videoanyagok tovább kötik le a felhasználók figyelmét egy webhelyen, mint bármely más tartalomtípus, és ezt a fajta tartalmat keresi a legtöbb webes felhasználó; mindezt a használati statisztikák megerősítik az *Europeana.eu* oldalon is. Ennélfogva az Europeana Media projekt célul tűzte ki, hogy javítsa a felhasználói élményt az Europeana portálon található audiovizuális anyagokkal kapcsolatban, és olyan funkciókat kínáljon, melyek elősegítik az *Europeana.eu*-ból származó AV-tartalmak jobb hozzáférhetőségét és integrálását a kutatók, oktatók és állampolgárok munkakörnyezetébe egy Továbbfejlesztett Egységes Lejátszási Szolgáltatás (*Enhanced Unified Playback Service*) kidolgozásán keresztül. Ez az egységes lejátszó a Képek Nemzetközi Interoperabilitási Keretrendszerén (IIIF) alapul, amely szabványos módszert biztosít a képek, videók és hangfájlok weben történő leírására és szolgáltatására.

(*Autoref.*)

Lásd még 184, 185

Raktározás

159/2021

SCHAARWÄCHTER, Michael: Wiedergefunden? Erfahrungsbericht über ein RFID-UHF-Pilotprojekt zur Ortung von Beständen. – Bibliogr. In: *BuB*. – 72. (2020) 12., p. 705–713.

Res. angol és francia nyelven

Újra megvan? Helyszíni jelentés egy RFID-UHF kísérleti projektről az állomány helymeghatározása céljából

Egyetemi könyvtár; Gépi állomány-nyilvántartás; Gépi raktározás; Információtechnológia; Rádiófrekvenciás azonosítás

A Dortmundi Egyetemi Könyvtár azt tervezi, hogy leendő új épületében a nyomtatott állományt rugalmasabb és dinamikusabb módon rendezi el, azaz a dokumentumoknak nem lesz előre meghatározott helyük. Az egyes tételek egy helyiségen belüli megtalálását lehetővé tevő legjobb megoldás kiválasztása érdekében a könyvtár megvalósíthatósági tanulmányt rendelt egy logisztikai intézettől (*Fraunhofer Institut für Materialfluss und Logistik*). Ennek eredményeként a legalkalmasabbnak az az eljárás bizonyult, amely magában foglalja a dokumentumok ellátását RFID-UHF címkékkel és a polcok között barangoló robot alkalmazását, mely sok navigáció és statisztikai módszerek segítségével kísérli meg meghatározni a dokumentumok pontos helyét. Azt találták, hogy egy ilmenauai székhelyű német cég, a *MetraLabs* már forgalmaz ilyen megoldást, a robot neve *Tory*.

Összegyűjtöttek néhány fa- és fém polcot, továbbá 5540 selejtezésre szánt könyvet, és kísérleti könyvtárat állítottak fel az egyetem központi könyvtárának hátsó helyiségében. Meg kívánták válaszolni a kérdést, hogy lehetséges-e a robottal a mozgásban lévő, dinamikus állománynyilvántartás, azaz a „folyékony leltár”, és hogy az RFID-UHF címkék helymeghatározása elég pontos-e, hogy annak alapján az olvasó megtalálja a könyvet a polcon. A helymeghatározás pontossága és a teljesség szempontjából egyaránt vizsgálták tehát az adatokat. Arra jutottak, hogy különösen a helymeghatározás tekintetében még sok a javítanivaló. Ahogy a teljesség növekedett, a helymeghatározás pontossága csökkent, és fordítva. Három hónap alatt *Tory* 500 alkalommal „futott”, és összesen 230 kilométert tett meg. A robot helykoordinátáinak pontossága nem érte el a célként kitűzött 20 cm-t, állandóan 50 cm körül maradt.

Az elkövetkező néhány évben a helymeghatározási funkció a jobb hardver és szoftver révén remélhetőleg pontosabb lesz, és az olvasót egyenesen a könyvhöz lehet majd irányítani. Így végül valósággá válhat a „folyékony” könyvtár koncepciója a Dortmundi Egyetemi Könyvtárban.

(Autoref. alapján)

Feldolgozó munka

160/2021

SCHREUR, Philip E.: The use of linked data and Artificial Intelligence as key elements in the transformation of technical services. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 5., p. 473–485.

A kapcsolt adatok és a mesterséges intelligencia használata mint a feldolgozó munka átalakulásának kulcselemei

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi információkeresési rendszer; Mesterséges intelligencia; Szoftver; Web

A kapcsolt adatok (lehetőleg nyílt kapcsolt adatok) és a mesterséges intelligencia (MI) együttese soha nem látott lehetőségekkel kecsegtet a tudásmenedzsment területén. Jelenleg a könyvtárak még MARC-alapú rendszerekre hagyatkoznak bibliográfiai és *authority* adataik kezelésében, de – a katalóguscéduláról a gépi olvashatóságot lehetővé tevő MARC-ra történő áttérés után – egy újabb hatalmas ugrás előtt állnak a géppel összekapcsolható adatok felé.

A MARC nyitotta meg az utat az integrált könyvtári rendszerek létrejöttének, ami végső soron elhelyezte a könyvtárat az online térben. A kurrens információkeresési igények azonban már a webet és nem a könyvtárakat tekintik fő forrásnak, így az ebben a közegben egyre izoláltabbá váló könyvtáraknak új módszerrel kell magukat (illetve az általuk közvetített információt) láthatóvá tenniük, a MARC helyett a szemantikus web eszköztárat alkalmazva. A kapcsolt adatokkal immár webes környezetben is lehetővé válik az eddig csupán a katalógusokban elérhető részletes információkeresés, így a használóknak nem kell az egyre elavultabbá váló és nehezen kezelhető elektronikus könyvtári katalógusokra szorítkozniuk. A szemantikus web másik előnye, hogy összeköti az egymáshoz kapcsolódó fogalmakat és entitásokat különböző források között, akár nemzetközi szinten is, az egyes nemzeti könyvtárak által gondozott *authority* adatok összekapcsolásával.

Nagy a valószínűsége annak, hogy a jövőben gépek fogják felváltani a könyvtárosok túlnyomó részét, így a feldolgozó könyvtárosok szinte mindegyikét is. Ez azt is jelenti, hogy az MI hadra fogható olyan automatizálható munkákra, mint például entitások (személyek, helyek, események) kinyerése digitális szövegekből. Az MI térnyerése a hétköznapi „okos”

megoldásokban egyértelmű, így az „okos könyvtárak” feldolgozóinak sincs más választásuk, mint alkalmazni munkájukban a mesterséges intelligenciát. A Kongresszusi Könyvtár 2011-ben megkezdte a MARC leváltására szánt RDF-alapú ontológia, a BIBFRAME fejlesztését, melyet többfázisú, kísérleti célú pilotprojektekben (LD4P, PCC, *Sinopia* kapcsolattétel-szerkesztő) tesztelnek, kidolgozva és finomítva a könyvtári kapcsolattétel adatokkal összefüggő feldolgozási munkafolyamatokat. Két jelentős kihívást azonosítottak: a meglévő (*legacy*) adatok kapcsolattétel konvertálását, illetve az authorityk gondozását webes környezetben. A régi adatok továbbélésének problémáját jól szemlélteti, hogy az OCLC egészen 2015-ig gyártott katalóguscédulákat, azaz a MARC-ra való átállás is évtizedes munkát jelentett. A MARC-rekordokról a kapcsolattétel adatokra való áttérés is hosszadalmas folyamat, így a könyvtártechnikai beszállítóknak még sokáig mindkét formátumra kell gondolniuk. Maguk a metaadatok is állandó gondozást, frissítést igényelnek: minden, a jelenlegi MARC-környezetben végzett rekordmódosítás a kapcsolattétel-környezetben egy egész láncrakciót indít, ezért csak gondos körütekintés mellett végezhető el, különösen megosztott környezetben. Az alkalmazandó szabványos ontológia kiválasztásának kérdése (BIBFRAME, *Schema.org*, *Dublin Core*, CIDOC-CRM) szintén megoldásra vár.

Az authorityk kérdéskörében megjelenő probléma, hogy a hagyományos könyvtári authority (pl. a szerző) nem alkalmazható azonosítónak a kapcsolattétel-kontextusban, mivel a bibliográfiai leírást reprezentálja, és nem a valós személyt annak fizikai valójában. Ezért az entitásokat, például a személyeket való világbeli objektumként (*Real World Object*) kell azonosítani. További kihívást jelent, hogy a könyvtári authorityk előállításáért magasan képzett szakemberek egy szűk köre felel. A kapcsolattétel-kontextusban azonban minden entitásnak önálló azonosítóval kell rendelkeznie, ám ezeket bárki létrehozhatja. Felmerül a kérdés, hogy az azonosítók önmagukban megfelelően ellátják-e az authority szerepét. A cikk szerzője szerint a kontrollált hozzáférési pontokról az azonosítókra történő fogalmi átállás nem jelenthet különösebb gondot, tekintve, hogy mindkét esetben összeköttetések (részben) emberi munkával történő létrehozásáról és összehangolásáról van szó. Ezzel szemben a mesterséges intelligencia használatával minimalizálható az emberi közreműködés a metaadatok karbantartásában, amely rutinszerű és repetitív munka, ennél fogva gépesítésre kiválóan

alkalmas. A *Yewno* elnevezésű forradalmi *discovery* rendszer kiváló példája a digitális szövegfeldolgozásból fakadó új megközelítésnek. Az eszköz számítógépes nyelvészeti, hálózati elmélet, gépi tanulás és MI segítségével teszi lehetővé a fogalmak, témák felfedezését a használók által könnyen áttekinthető grafikus felületen. Olyan források feltárása is lehetséges így, melyek feldolgozására a könyvtárnak nincs kapacitása, illetve olyan mélységű tartalmi feltárás érhető el, amilyenre a hagyományos katalógizálás képtelen lenne. A *Yewno* feltűnteti a digitális szövegekből automatikusan kinyert fogalmak kapcsolattelési hálóját és asszociációs környezetét a kívánt komplexitással, emellett – amennyiben a könyvtár rendelkezik előfizetéssel – közvetlen hozzáférést biztosít a teljes forrásszövegekhez is.

A kapcsolattétel adatokra és a szemantikus web nyelvére történő átállással a könyvtári metaadatok kiszabadulnak a jelenlegi, csupán a könyvtárak által értett, korlátozott MARC-közegekből, és a globális webes környezet részévé válnak. Annak érdekében azonban, hogy a strukturálatlan adatokhoz valamilyen formában kontrollált hozzáférést biztosítsanak, a könyvtáraknak teret kell engedniük a hagyományos könyvtári feldolgozás gondolkodásmódjától eltérő megoldásoknak, mint például a mesterséges intelligenciának is.

(Bódog András)

161/2021

SERRA, Liliana Giusti – SCHNEIDER, Jodi A. – SEGUNDO, José Eduardo Santarém: Person identifiers in MARC 21 records in a semantic environment. – *Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 5., p. 505–519.

Személyazonosítók a MARC 21 rekordokban egy szemantikus környezetben

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Irányelvek -könyvtári; Személynév

A tanulmány a személyazonosítók (*person identifiers*) MARC formátumban való rögzítésének lehetőségeit vizsgálja a vonatkozó szakirodalom, illetve az amerikai Kongresszusi Könyvtár és a Kooperatív Katalógizálási Program (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) ajánlásai nyomán.

A való világbeli objektumok (*Real World Object*, RWO), azaz személyek, helyek, fogalmak vagy dol-

gok azonosítására a szemantikus webben az egységes forrásazonosítók (*Uniform Resource Identifier*, URI) szolgálnak. Az URI-k alkalmazása könyvtári környezetben segíti az *authority* kontrollt, az adatok RDF-alapú formátumba való konvertálását, valamint javítja a böngészési élményt a külső adatoknak a katalógusban történő megjelenítésével. A külső adatok felhasználása lehetővé teszi továbbá a gyorsabb katalógizálást és a részletesebb *authority*-leírásokat. A személyazonosítók adatbázisaira olyan kezdeményezések hozhatók fel példaként, mint a VIAF, az ISNI, az ORCID vagy az LCNAF. Mivel az URI-k képezik az RDF-modell fő nyelvét, az URI-k hozzáadása a MARC-rekordokhoz megkönnyíti a más adatmodellekre (pl. BIBFRAME) való későbbi átállást.

A MARC 21-et a könyvtárak régóta használják. A formátum hátránya, hogy nem kompatibilis a nyílt kapcsolt adatok (*Linked Open Data*) elveivel; mindazonáltal megengedi a rekordok URI-kkal való bővítését néhány almezőben. 2017-ben a Kongresszusi Könyvtár átnevezte és újradefiniálta a 0-s és a 4-es almezőket, valamint létrehozta az 1-es almezőt, lehetővé téve az URI-k használatát dolgok, fogalmak, emberek, kapcsolatok stb. szemantikus leírására, egyúttal előkészítve egy jövőbeli MARC 21–RDF konverziót.

A 0-s almező (\$0) tartalma azonosít egy nevet vagy címkét egy entitás számára. Az azonosító állhat egyszerű szöveggént (számsorként), de linkként (URI-ként) is. Utóbbinak már számítógép számára is feldolgozható (*machine-actionable*) formája lehetővé teszi a könyvtári metaadatok gazdagítását.

A 4-es almező (\$4) kapcsolatok – az RDF modell szerinti állítmányok – reprezentációjára szolgál szótárak vagy ontológiák segítségével, hasonlóképp a 100-as és 700-as mező „e” almezője (\$e) által tárolt szerzőségi/közreműködői kapcsolathoz (a személy és a mű között). Az „e” almező által használt „author” azonban csak ember számára olvasható, a 4-es almező ezt haladja meg egy számítógép-kompatibilis kód (szerzői kapcsolat esetén „aut”) vagy egy szótárra mutató link (URI) használatával (pl. <http://id.loc.gov/vocabulary/relators/aut>).

Az újonnan (elsősorban szemantikus webes projektekhez) létrehozott 1-es almezőben (\$1) RWO-kat (embereket, helyeket, dolgokat stb.) azonosító URI-k tárolhatóak. Az almezőben könyvtári és harmadik féltől származó források is lehetnek, amelyek életrajzi adatokkal és leírásokkal szolgálhatnak. Ezek lehetővé teszik a könyvtárosoknak és a használóknak egyaránt, hogy további információhoz jussanak az

adott személlyel kapcsolatban, annak ellenére, hogy a külső források nem részei az adott gyűjteménynek. Az egyes URI-k névleírása eltérhet a könyvtár által autorizált formától, ami félreértésekre adhat okot, de egyben segítheti is a használókat a különböző névváltozatok felkutatásában.

A PCC ajánlása szerint az URI-kat az *authority* rekordoknak és nem a bibliográfiai rekordoknak kell tartalmazniuk. Az *authority* rekordok 024-es mezőjében is megadható tehát URI a 0-s vagy az 1-es almezőben, ekkor minden esetben fel kell tüntetni a forrást a 2-es almezőben (\$2). A 024-es mező ismételhető, ily módon több URI is felsorolható.

Komplex probléma, hogy az azonosítók a 0-s és az 1-es almezőben is rögzíthetők attól függően, hogy való világbeli objektumokról van-e szó. Ez a következőképpen magyarázható: egy könyvtári adatbázisban minden rekord rendelkezik egy elsődleges kulccsal, amely egy adott rekord egyedi azonosítója egy adott adatbázisban (0-s almező), míg ettől elválik maga az objektum, amely rendelkezhet más leírással is, illetve azonosítókkal egyéb adatbázisokból (1-es almező). A nem-RWO-k és az RWO-k megkülönböztetése mindazonáltal nem mindig egyértelmű.

Az URI-k MARC 21-be történő integrálása révén a könyvtárak és használói akkor is élvezhetik a katalógus és a külső források összekapcsolásának előnyeit, ha a könyvtár még nem áll készen a kapcsolt adatok környezetére való átállásra.

(Molnár Bence)

Lásd még 141, 142, 172, 185, 192, 193

Katalógusok

Lásd 139

Információkeresés

162/2021

LOWE, M. Sara [et al.]: Boolean redux : performance of advanced versus simple boolean searches and implications for upper-level instruction. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 6., 102234

Boole redukálva? Az összetett és az egyszerű Boole-operátoros keresések eredményessége és vonatkozások a felsőbbéves hallgatók oktatására nézve

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Logika; Online információkeresés; Relevancia

Egy korábbi kutatásra építve, amely azt vizsgálta, hogy hasznos-e a Boole-logika tanítása az alsóbbéves hallgatóknak, a jelen tanulmány a VAGY Boole-operátoros keresés hatékonyságát vizsgálja az összetettebb keresési stratégiák esetében, például a záróprojekteknél, illetve a szakdolgozatoknál és a disszertációknál. Az eredmények azt mutatják, hogy mind az egyszerű, mind az összetett Boole-keresések releváns eredményeket hoznak. A relevancia alapján nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy bármelyik keresés jobb lenne a másiknál. Ahhoz azonban, hogy egy téma teljes szakirodalmát feltérképezzék, fontos, hogy a felsőbbéves hallgatók ismerjék a tudományáguk szempontjából releváns adatbázisokat, és többszörös kereséseket végezzenek. Az eredmények segíthetnek eldönteni, hogy hasznosan eltöltött idő-e a Boole-operátoros keresési készségek diszciplináris kontextusban való oktatása a felsőbbéves hallgatók számára.

(Autoref.)

Lásd még 135, 164

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

163/2021

BØYUM, Idunn – BYSTRÖM, Katriina – PHARO, Nils: Is the reference desk used for reference interviews. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 1., p. 79–93.

Referenz interjúkra használják a tájékoztató pultot?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Kommunikáció -használók; Olvasószolgálat; Referenz; Tájékoztató munka

Jelen kutatás célja annak vizsgálata, hogy a használók milyen megfontolásból fordulnak az egyetemi könyvtár tájékoztató pultjához, és hogy a könyvtárosok élnek-e a lehetőséggel, hogy referenz interjút

készítsenek az esetleges ki nem fejezett információs igények felderítése érdekében.

A cikk egy kvalitatív feltáró vizsgálat eredményeit mutatja be, melynek keretében a könyvtárosok és a használók interakcióit autentikus helyzetekben, a tájékoztató pultnál figyelték meg, majd elemezték a Radford és Connaway (2013) által felállított kérdéskategóriák módosított változatát használva.

A legtöbb kérdés látszólag könnyen megválaszolható volt, és a könyvtári gyűjteményekre és eljárásokra vonatkozott. A tevékenység nagy részét irodaszerek kölcsönzése tette ki. Csak néhány kérdés volt tárgyi jellegű, és referenzinterjú-technikákat csak a rögzített kérdések 5%-ánál alkalmaztak. Ez azt jelenti, hogy a használók információigényét nem vizsgálták meg alaposan az interakciók túlnyomó többségében. A kutatás feltáró jellegű, és egy adott könyvtárban zajló tevékenységet tükröz. Az alkalmazott referenzinterjú-technikák alacsony száma a használói információs igények iránti érdeklődés hiányát jelezheti, ami azzal a kockázattal járhat, hogy a tájékoztató pult a könyvtárosok és a használók közötti eszközszerű és felületes interakciók színhelyévé redukálódik.

A tanulmány egy fizikai könyvtári tájékoztató pultnál végzett munka jelenlegi fejleményeit mutatja be. Kevés közelmúltbeli kutatás foglalkozik a könyvtárosok és a használók közötti, személyes jelenlét során megvalósuló interakciókkal.

(Autoref.)

Lásd még 154, 168

Kölcsönzés

Lásd 143, 178, 179, 186, 187, 188

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

164/2021

DUFFIN, Kirstin I.: Comparing open access search tools to improve interlibrary loan fulfillment efficiency. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 37. (2020) 4., p. 415–431.

A nyílt hozzáférésre irányuló keresőeszközök összehasonlítása a könyvtárközi kérések teljesítésének javítása érdekében

Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver

A nyílt hozzáférésre irányuló (OA) keresőeszközök felgyorsíthatják a könyvtárközi kölcsönzések teljesítését azáltal, hogy azonosítják azokat a nyilvánosan elérhető cikkeket, amelyeket a könyvtári aratóeszközök nem találnak. Számos keresőeszköz áll rendelkezésre, de hatékonyságukat a könyvtárközi kölcsönzés kontextusában még nem hasonlították össze. A kutatás hat OA-keresőeszközt vizsgált 153 könyvtárközi cikk-kérés felhasználásával, a szabadon elérhető cikkek mennyisége, az eredmények pontossága és érték szempontjából. A cikkek elérhetőségét a publikációs év és a tág tudományterület szerint elemezték. A Google és a Google Scholar felülmúlta a speciális OA-keresőeszközök teljesítményét, bár előbbiek hajlamosabbak voltak a hibákra, és nagyobb valószínűséggel találtak előzetes publikációkat.

(Autoref.)

Lásd még 154

Tájékoztatási eszközök

165/2021

TAZI, Myriam: La bibliothèque a des dossiers! Retour sur les étapes de transformation d'un produit phare de l'offre documentaire de la bibliothèque de Sciences Po In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2020) 1., p. 1–6.

A könyvtár dossziéi: a Sciences Po könyvtárának dokumentációs kínálata – egy zászlóshajó-szolgáltatás átalakulásának fázisai

Ajánló bibliográfia; Dokumentáció; Együttműködés -helyi; Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Információtechnológia; Tájékoztatási eszköz

2017-ben a Párizsi Politikai Tanulmányok Intézetének (Sciences Po) Könyvtára több mint húsz év után megújította „A könyvtár dossziéi” nevű dokumentációs szolgáltatását. A kutatókkal együttműködésben készített – egyetemi könyvtárban ritkaságszámba menő – bibliográfia-alapú „dossziék” a könyvtár „ter-

mékeinek” egyik zászlóshajójaként egy-egy meghatározott témáról gyűjtik össze a forrásokat, követve az információ rendszerezésének és közvetítésének hagyományát.

Egy helyzetfelmérést követően 2016-ban három célt tűztek ki:

1. Az összegyűjtött anyag kereshetőségének javítása: a jegyzékek eddig egyszerű szöveggént kerültek fel a honlapra, szűrési lehetőség nélkül; az elkülönülő forrástípusokban (bibliográfiákban, honlaplistákban, sajtóanyagokban) ráadásul nem lehetett egyszerre keresni sem.
2. Az oktatókkal és a kutatókkal való együttműködés megerősítése: a kutatók szerepe nélkülözhetetlen a tudományos hitelesség szempontjából, de fontos, hogy ne merüljön ki a pusztá jövőhagyásban.
3. A dossziék legyenek az ismeretterjesztés eszközei: újra kell gondolni a gyűjtemények tartalmát és struktúráját.

A dossziék új honlapot kaptak (<http://dossiers-bibliotheque.sciencespo.fr/>), hangsúlyozva azt, hogy egy saját lábán is megálló szolgáltatásról van szó. Ily módon több lehetőség kínálkozott az oldal formájának és tartalmának szabadabb kialakítására is. A különböző típusú forrásokat egyaránt „bibliográfia” címszó alatt gyűjtötték össze; a bibliográfiákhoz a dossziékban kronológiák, cikkek, interjúk stb. társulnak. Mindegyik felsorolt elemhez saját megjelenítési struktúra tartozik (pl. kronológia – idővonal).

Ami magukat a bibliográfiákat illeti, két szempontot is érvényesíteni kívántak: az összeállítókét és az olvasókét. Az előzetes felmérés során több kolléga is úgy nyilatkozott, hogy a bibliográfia gyűjtése és formázása nagyon időigényes feladat. Ezt a Zotero hivatkozáskézelő eszköz segítségével tudták orvosolni: a böngészőbővítmény megkönnyítette az anyaggyűjtést, és a kollektív munka is lehetségessé vált. A következő lépés a Zotero és a honlap (Drupal CMS) szinkronizálása volt. A Drupal ugyan tartalmaz bibliográfiai modult, mégsem ezt választották a célra (a honlap és a Zotero közötti szinkronizálás hiánya és a kevés szűrési lehetőség miatt), ehelyett a megbízott fejlesztőcsapat saját megoldást dolgozott ki. Az eredmény: a bibliográfiák publikus felületén téma, típus, nyelv és online elérhetőség szerint lehet navigálni, a bibliográfiakészítésből pedig kiiktatták a kézi formázást. (A minőséget a Zotero adatmezőinek átolvasásával ellenőrzik.) A Zoteróba bevitt módosítások átvezetéséhez elegendő megnyomni a „szinkronizálás” gombot, és a honlapon lévő bibliográfia tartalma automatikusan frissül.

A dossziék megújításának része volt a Sciences Po kutatói és oktatói közösségével való együttműködés elmélyítése is. A könyvtár már régebben is tudományos megalapozottságra törekedett a kutatók bevonásával, de mára a kutatók elkötelezett partnereként vesznek részt a dosszié-projektekben. Ennek eléréséhez a bibliográfiakészítés módszertani koncepcióján is változtattak: nem a témakijelölést követő, utólag megszerkesztett „melléktermékben” gondolkodnak, hanem a kutatással párhuzamosan, azzal összefüggően fejlődő bibliográfiákban.

Az utóbbi időszak új dossziéi közül kiemelhető az 1968-as diákmozgalmakról szóló, valamint az európai politikával foglalkozó gyűjtemény. Közös bennük, hogy a munka koordinálásáért, a bibliográfiáért és a kronológiáért egyetemi kutatók és oktatók feleltek, a dossziében helyet kapó cikkeket pedig túlnyomórészt egyetemisták és doktoranduszok írták, akik számára a projekt pedagógiai célokat is szolgált. Az új honlap 2017-ben indult, és két év alatt öt dossziéval gyarapodott. A projekt révén a könyvtár az oktatással és a kutatással is szorosabbra fűzte a kapcsolatait, a széles nagyközönségnek szánt gyűjtemények pedig a tudományos ismeretterjesztés küldetésébe illeszkednek.

(Szabó Piroska)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

166/2021

MARTINICKÁ, Alžbeta: Bezbariérovost' v Slovenskej národnej knižnici v Martine : malá zmena správnyh smerovsprávnyh smerom In: Knižnica. – 22. (2021) 1., p. 39–42.

Res. angol nyelven

Akadálymentesség a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárban: kis változások jó irányban

Átépités; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

A rendszerváltást követően a posztoszocialista országok a nyugati mintákon tapasztalták meg, hogy a hátrányos helyzetűek nehézségeikkel együtt köztünk élnek. Jelentős változások történtek: megkezdődött az akadálymentesítés a középületeken, a közlekedésben

és parkolóknak. A vonatkozó szlovákiai törvények (2001, 2010) garantálják a fogyatékkal élők számára a társadalomba való integrálódást, az önálló élethez való jogot, a fizikai környezetben való mozgás lehetőségét, a tömegközlekedésben való részvételt. A társadalmi környezetben mindenféle akadályt meg kell szüntetni, beleértve az információs, kommunikációs és elektronikus szolgáltatásokat is. Gyakran a láthatatlan akadályok nagyobb nehézségeket okoznak, mint a fizikaiak. Sokszor ezek bennünk találhatók: félünk a kommunikációtól, tartunk a segítségnyújtástól.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár biztosítja az egyenlő hozzáférést a könyvtárhasználók számára, ezért döntéseket hozott a fizikai és az információs akadályok leküzdése érdekében. A megvalósításhoz a CEDA (*Centre of Design for All*) nevű külső szervezetre támaszkodtak, amely a pozsonyi műszaki egyetem építészkarán működve 2007 óta kínál professzionális megoldásokat a teljes akadálymentesítéshez. Tanácsadók bejárták a nemzeti könyvtár valamennyi terét és munkahelyét, és megtervezték a fizikai és információs akadálymentesítéshez szükséges lépéseket. A könyvtári szolgáltatások az első emeleten találhatóak; néhány éve már sikerült lifteket és akadálymentes mosdókat kialakítani az épületben. 2020-ban új változtatásokat hajtottak végre. Három, önállóan működő olvasótermet (általános, mikrofilm-, multimédia olvasó) részben összekapcsoltak. Nem volt szerencsés, hogy a multimédia olvasót korábban egy másiktól lehetett megközelíteni, így kiesett a forgalomból, pedig fontos elektronikus és online dokumentumokat szolgált. Jelenleg mindhárom olvasóterem egymás mellett, akadálymentes bejárattal érhető el. A multimédiás és mikrofilmes tereket felújították (padlócsere, vezetékek, falfestés), tágasságuk miatt a bennük való közlekedés könnyebb lett, emellett összeköttetésben állnak a másoló szolgáltatásokkal. A tájékoztató-információkeresési részleg korábban az irodai övezetben volt, ami nem felelt meg a használók igényeinek. A hat munkaállomást önállósították; asztalaikat a bejárat közelében helyezték el, egy állandó munkatárs pedig segítséget nyújt az online információforrások keresésében.

A legnagyobb olvasóterem akadálymentesítése források hiányában még várat magára, de a nemzeti könyvtár megtette az első lépéseket a fizikai akadályok elhárítása érdekében. Három olvasóterem (általános olvasó, régi nyomtatványok és kéziratok olvasója, irodalmi archívum) és a kölcsönző részleg berendezését állítható magasságú asztalokkal újították

meg. A munkaállomásokat megfelelő technikai eszközökkel felszerelve a hátrányokkal küzdők is tudják használni. A tereket tájékoztató feliratokkal látták el a közönség számára, de az a könyvtárosokon is múlik, hogy minden használó kényelmesen érezze magát. A hátrányokkal élők nem szeretik a sajnálkozást, ezért a láthatatlan akadályokat magunkban kell leküzdenünk, mintha holnap mi is közéjük tartoznánk.

A műszaki szakemberek, tanácsadók és a könyvtárosok együttes munkájának eredményeként a nemzeti könyvtár akadálymentes megújítása sikeresnek mondható.

(Prókai Margit)

Lásd még 153, 156, 170

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 139

Könyvtártudományi tájékoztatás

167/2021

SAMARIN, Aleksandr Ūr'evič – HAJCEVA, Lûbov' Borisovna: Specializirovannâ kollekciâ „Professionalam bibliotečnogo dela” na portale Nacional'noj elektronnoj biblioteki. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2020) 9., p. 43–60.

Res. angol nyelven

„Könyvtárügyi szakembereknek” elnevezésű különgyűjtemény a Nemzeti Elektronikus Könyvtár portálján

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Igény; Könyvtártudományi szakirodalom; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások használata

A 2019. év végi statisztikák szerint az Oroszországi Föderációban 36 752 könyvtár és 4777, különböző intézmények szervezeti egységeként könyvtári tevékenységet folytató részleg működött, a munkatársak száma pedig meghaladta a 125 ezret. Jogos a kérdés a szférában dolgozó szakemberek szakirodalommal történő ellátásáról. Az Oroszországi Könyvkamara adatai szerint a könyvtárügy területén megjelent tudományos, ismeretterjesztő és módszertani kiadványok megjelenési dinamikája a címek és a példányszámok tekintetében egyaránt szomorú képet mutat: a

könyvek és egyéb kiadványok címeinek száma 2011 és 2019 között mintegy kétharmadára csökkent, a példányszámoké pedig a hatodára. Hasonló adatok jellemzik a könyvtárak tudományos és módszertani feladataihoz tartozó kiadói tevékenységet, amelyet „nem profilba vágónak” minősítettek.

A könyvtári szakirodalom elérhetővé tételéhez elektronikus különgyűjteményeket kell létrehozni. Ennek modelljét elsőként a 2000-es évek elején az Oroszországi Állami Könyvtárban (RGB) kezdték kidolgozni. Az eltelt 20 év alatt változatlan maradt a dokumentumok kiválasztása, a gyűjtemény összetétele és rendeltetése. A cél az volt, hogy digitális formában elérhetővé tegyék a könyvtárügyi dokumentumokat: a gyűjtemény az orosz nyelven megjelent tudományos és gyakorlati jelentőséggel bíró, a könyvtárosképzés alapjául szolgáló kiadványok elektronikus másolataiból épült, függetlenül a kiadás évétől. A fejlődés további útját a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (NEB) projekt indítása jelentette; a Kulturális Minisztérium 2014. év végi határozata a NEB üzemeltetőjeként az RGB-t nevezte ki, a NEB új stratégiáját egy 2019. évi kormányhatározat rögzítette. A NEB új alapszabályzata szerint az adatbázisba évente fel kell venni a kötelezpéldány-rendelet által előírt nyomtatott kiadványok elektronikus másolatait, szem előtt tartva a polgári törvénykönyv vonatkozó előírásait. A NEB felépítésének egyik módja tematikus gyűjtemények létrehozása a rubrikátor (az Oroszországban alkalmazott osztályozási rendszer) táblázatai alapján. 2019 júliusában vált elérhetővé a „Könyvtárügyi szakembereknek” nevű szekció a NEB portálján. Indulásakor tartalma a NEB állományában már meglévő 788 dokumentum volt, számuk 2020. január 1-jére 1455-re nőtt. A gyűjteményben a könyvtári munka

tapasztalatairól szóló monográfiák, tankönyvek és oktatási segédletek, konferencia anyagok, módszertani útmutatók és szemlék találhatók.

A különgyűjtemény indításával egy időben felmérést végeztek az adatbázis várható használatáról, a fejlesztési irányokkal szembeni elvárásokról. A *Google Forms*-kérdőívet 35 ezer könyvtárnak küldték el, és megtalálható volt a NEB honlapján is. A 2019 augusztusától november végéig tartó időszak alatt mintegy 700 válasz érkezett, amelyek szerint egészében szükséges a tartalom aktualizálása alapvető művekkel, monográfiákkal (beleértve a könyvtártörténetet), az iskolai könyvtárakban folyó munkákhoz szükséges legújabb kiadványokkal, gyakorlati és alkalmazási segédletekkel, helytörténeti és a digitalizálással foglalkozó kiadványokkal. A válaszadók különösen fontosnak tartották a szakfolyóiratok elérhetővé tételét, és hiányolták a külföldi szakirodalmat. Az aktualizálás módjai: olyan dokumentumok digitalizálása, amelyeket nem adtak ki újra az utóbbi 10 évben, továbbá licencszerződések kötése a szerzői jogtulajdonosokkal. Az adatbázisban nagyrészt szerzői jog által védett művek vannak, amelyeket csak egy könyvtárban lehet helyben olvasni, vagy használatára licencszerződést kell kötni. 2019-ben 100 műre kötöttek szerződést.

További fejlesztési irányok: digitális források felvétele a NEB-be, a tartalommal szembeni alapvető követelmények kidolgozása, valamint folyamatos visszacsatolás kiépítése a tulajdonosokkal és a használókkal.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 137

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

168/2021

MÉNARD, Carolyne: Mieux connaître pour mieux aider : l'implantation d'un système de gestion des demandes de référence à la Bibliothèque de l'Assemblée nationale du Québec. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 66. (2020) 3., p. 38–46.

Res. angol nyelven

Jobban megismerni őket – jobban segíteni nekik: egy referenzs kérdéseket kezelő információs rendszer implementációja a Québeci Nemzetgyűlési Könyvtárban

Igény; Országgyűlési könyvtár; Referenzs; Szoftver; Tájékoztatás -jogtudományi

A Québeci Nemzetgyűlési Könyvtár kiszolgálja a különféle parlamenti közösségek információs és kutatási igényeit. 2017 őszén a könyvtár tájékoztató szolgálata megkezdte a referenzs kérdések kezelési rendszerének kialakítását az *Ultima* integrált információkezelő szoftver segítségével. Ez a rendszer – amelyet hivatalosan 2018 augusztusában vezettek be a csoporton belül – fontos információforrássá vált a könyvtár különböző célközönségeivel kapcsolatban, és lehetővé tette az intézmény számára, hogy jobban kiszolgálja különféle használói csoportjait.

Annak érdekében, hogy a könyvtár tapasztalatait más dokumentációs intézmények is hasznosíthassák, a cikk bemutatja egy kérdésekezelő rendszer bevezetésének folyamatát egy tájékoztató szolgálton belül, és felfedi a lehetőségeket, melyekkel egy ilyen rendszer kecsgetet a használók és információs igényeik jobb megismerése terén.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információ-ellátása

169/2021

BALL, Joanna – STONE, Graham – THOMPSON, Sarah: Opening up the library : transforming our policies, practices and structures. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 31. (2021) 1., p. 1–16.

A könyvtár nyitottá tétele: irányelveink, gyakorlataink és struktúránk átalakítása

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

Egyre nagyobb lendületet vesz a monográfiák nyílt hozzáférésére való áttérés, és számos finanszírozó dolgozott ki erre vonatkozó irányelveket és felhatalmazásokat az utóbbi években. A cikk mellett érvel, hogy bár a könyvtárak alapvető szerepet ját-

szanak az intézményükön belül a nyílt tudományra való átállás előmozdításában, ez nem tükröződik a gyűjteményfejlesztéshez való hozzáállásukban, amely továbbra is a megvásárolt tartalmakra épül. A könyvtárak igyekeznek azt bizonyítani, hogy megvásárolt tartalmaik fontosak a használók számára, ezért gyakran a „drága” vásárolt gyűjteményeket népszerűsítik a nyílt tartalmakkal szemben. Ahelyett, hogy egy kevésbé látható második helyre számúznék a nyílt tartalmakat, a cikk arra szólítja fel a könyvtárakat, hogy szerezzék be és népszerűsítsék a nyílt tartalmakat együtt a fizetett tartalmakkal, vagy adott esetben akár nagyobb prioritást is biztosítva az előbbieknél. A monográfiák nyílt hozzáférésére való átérés megkönnyítése érdekében kulturális fordulatra és határozott vezetésre van szükség a könyvtárakon belül ahhoz, hogy újragondolják szerepüket a normát jelentő nyílt tartalmakkal kapcsolatban, olyan irányelvek, gyakorlatok és struktúrák létrehozásával, amelyek kommunikálják, elősegítik és népszerűsítik ezt a fordulatot. A cikk együttműködő nemzetközi megközelítést szorgalmaz.

(Autoref.)

Lásd még 134, 138, 142, 151, 176, 192

Oktatás információellátása

170/2021

WIMBERLEY, Laura – CHENEY, Elizabeth – DING, Yi: Equitable student success via library support for textbooks. – Bibliogr. In: Reference services review. – 48. (2020) 3., p. 373–383.

Egyenlő esélyek a sikeres felsőoktatási tanulmányokhoz a könyvtár tankönyvellátási támogatásán keresztül

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Oktatás információellátása; Tankönyv

A tankönyvek és jegyzetek költsége az egyes hallgatók számára az elmúlt évtized folyamán megnőtt, ami

oktatási egyenlőtlenséghez vezetett. A nyílt oktatási tartalmak (OER) megoldást jelenthetnek, és kutatások igazolják azok pozitív hatását a hallgatók tanulmányi sikerességére (Colvard et al., 2018; Feldstein et al., 2012). Kevés tanulmány vizsgálja azonban, hogy a könyvtári gyűjtemények milyen szerepet játszanak a jegyzetköltségek és a hallgatók tanulmányi sikeressége vonatkozásában. A cikk célja annak feltárása, hogy a tananyaghoz kapcsolódó költségek szignifikáns tényezők-e a kurzus teljesítési aránya szempontjából, valamint hogy a könyvtár pozitív hatással van-e a kurzust sikeresen elvégzők arányára. A Kalifornia Állami Egyetem, Northridge (CSUN) kiválasztott egyetemi kurzusainak tanterveiben felsorolt kötelező irodalmat használva a szerzők összevetik az egyes kurzusok jegyzetköltségeit a teljesítési aránnyal. A szerzők ezután megvizsgálják a jegyzetköltségek hatását a Pell Ösztöndíjra jogosult és nem jogosult hallgatók közötti teljesítménykülönbségre. A jelen tanulmány alátámasztja a korábbi kutatásokat, kimutatva, hogy a csökkentett jegyzetköltségek mérhető hatást gyakorolnak a hallgatók tanulmányi sikerére, annyiban, hogy a szükséges anyagok összesített minimális költsége statisztikailag szignifikáns hatással van a kurzust sikeresen elvégző hallgatók arányára. A kötelező irodalom félretételi gyűjteményei azonban némileg növelik a magas és az alacsony jövedelmű hallgatók közötti különbségeket, ami arra utal, hogy a kötelező irodalom ilyen szolgáltatása kevésbé hatékony módja az utóbbiak támogatásának a nyílt oktatási tartalmakhoz képest. A kutatás egyedülálló módon vizsgálja a jegyzetköltségek hallgatókra gyakorolt hatását, függetlenül a költségcsökkentés forrásától. A szakirodalom nagy része az OER-ek minőségi hatékonyságára összpontosít a mért hatás vagy a jegyzetköltség és a tanulmányi sikeresség közötti kapcsolat helyett; a szerzők a nyílt oktatási tartalmak, a könyvtári elkötelezettség és a hallgatók tanulmányi sikeressége közötti kapcsolatot veszik górcső alá.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

171/2021

LO, Patrick [et al.]: Transformational leadership practice in the world's leading academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 4., p. 972–999.

Az átalakító vezetés gyakorlatai a világ vezető felsőoktatási könyvtáraiban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Kommunikáció -személyzetén belül; Nemzetközi helyzetkép; Vezetés

A jelen cikk az átalakító (transzformatív) vezetés vonatkozásában 12 részlegesen strukturált interjút elemez, amelyek során nyitott kérdéseket tettek fel négy különböző ország (Ausztrália, Új-Zéland, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok) magas rangú egyetemein a könyvtárat vezető 12 igazgatónak (hat férfi és hat nő). A cikk megvizsgálja azt is, hogy az interjúalanyok hogyan viszonyulnak könyvtári szervezeteik irányításához és vezetéséhez, a saját szervezeteik és az anyaintézményeik előtt álló lehetőségek és kihívások összefüggésében. A résztvevők válaszainak értelmezése a négy „I”-n, az átalakító vezetés fogalmának négy dimenzióján alapul: (1) Idealizált befolyás, (2) Inspiráló motiváció, (3) Intellektuális ösztönzés és (4) Individuumra szabott figyelem. Az eredmények szerint az egyetemi könyvtári igazgatók, akik az átalakító vezetés megvalósítását választották, kiemelték, hogy az fontos tényezőként hozzájárult a belső kommunikáció javításához, a kölcsönös bizalom, valamint a könyvtári szervezeten belüli tisztelet erősítéséhez. Ez viszont motivált és kreatív munkakörnyezetet teremtett, amely lehetővé tette a személyes és kollektív sikereket és az intézményi fejlődést. Az átalakító vezetés hozzájárul a szervezet tartós teljesítményének elősegítéséhez, amely a világ felsőoktatási könyvtárainak a gyorsan változó környezethez való alkalmazkodási képességén alapul.

(Autoref.)

Lásd még 147, 154, 155

Tervezés

Lásd 147, 157, 181

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

172/2021

RINNA, Geraldine – SWIERENGA, Marianne: Migration as a catalyst for organizational change in technical services. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 37. (2020) 4., p. 355–375.

A migráció mint a feldolgozó osztály szervezeti változásának katalizátora

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkaszervezés; Munkaszervezet

A cikk a Nyugat-michigani Egyetem (WMU) Könyvtára feldolgozó osztályának 2012 és 2017 közötti időszakát mutatja be, arra keresve a választ, hogy egy régi integrált könyvtári rendszer és a ráépülő évtizedes gyakorlat cseréje milyen hatást gyakorol a szervezet életére.

A WMU Könyvtár feldolgozó osztálya 2012-ben három részből állt: katalogizálás (10 fő + 1 csoportvezető), monografikus szerzeményezés (5 fő + 1 csoportvezető), illetve elektronikus források és időszaki kiadványok (5 fő + 1 csoportvezető). A migrációt megelőzően az integrált rendszert és a szervereket az informatikai osztály üzemeltette. Az *Ex Libris Voyager* IKR és a többféle *discovery* felület (*VuFind* és *WebVoyage*), illetve a különböző elektronikus forrásokat kezelő rendszerek (*USTAT*, *360Counter* termékek, *SerialsSolution* *360 Resource Manager*, *Summon*) fenntartása igen nehezé vált (nagyreszt a hozzáértő informatikus könyvtáros távozása miatt), ezért a szakirodalom alapos áttanulmányozása után kitzútték a felhőalapú könyvtári szolgáltatási platformra (KSZP) történő átállást. A leendő rendszer kiválasztásáért felelő (a könyvtár munkatársainak felét mozgósító) bizottság alapos kiértékelést köve-

tően 2014-ben az Ex Libris *Alma/Primo* KSZP-je és discovery felülete mellett döntött.

2015 közepére befejeződött a régi rendszer migrációja, és elkezdtek az új platform használatát. A bevezetési időszak alatt néhány hónapig a két rendszer párhuzamosan üzemelt. A projektmenedzsmentet érintő személyügyi változások miatt végül formális kiértékelés nem történt, a könyvtári személyzet informálisan adott visszajelzést tapasztalatairól a gyártónak és más könyvtáraknak. Időközben a feldolgozó osztály létszáma is megfogyatkozott, elsősorban nyugdíjazások miatt. Ezeket a státuszokat és a hozzájuk kapcsolódó nem létfontosságú munkafolyamatokat megszüntették, a fontosnak ítélt munkafolyamatokat mások feladatkörébe helyezték át. Az elektronikus források előtérbe kerülésével a hagyományos dokumentumokra fordított kereteket is 38%-kal csökkentették. Az informatikai osztályt is átszervezték, ott a backend háttértámogatás helyett a frontend és a használók támogatása vált prioritássá. 2017-ben elfogadták a könyvtár új stratégiáját, és megkezdődött az intézmény átszervezése, aminek egyik fő célkitűzése a munkafolyamatok hatékonyságának növelése volt. Az átszervezéssel megbízott munkacsoport javaslatára jelentős változtatások történtek, a könyvtár szervezeti egységeinek száma 14-ről 6-ra csökkent. A forrásmenedzsment osztályra átkeresztelt feldolgozó osztály továbbra is három részre tagozódik (katalogizálás és metaadatolás, gyűjtemények és raktározás, illetve elektronikus források).

Az új KSZP funkcionalitása lehetővé tette a repetitív munkafolyamatok automatizálását, így a munkaidőt átcsoportosították érdekesebb feldolgozó és katalogizálási munkafolyamatokhoz. A redundáns rendszerek kiiktatása miatt csökkent az elektronikus forrásokkal foglalkozó kollégák munkaterhelése, így ők vehették át a discovery réteg backend-konfigurációjának feladatát, továbbá az osztályközi KSZP-működtetőcsoport felügyelete is hozzájuk tartozik. Mindez új szervezeti kultúrát is teremtett, agilis vezetéssel és munkaszervezéssel. Az új modellben a KSZP működtetése inkább könyvtáros-orientált és együttműködésen alapuló, mintsem IT-központú (az osztályközi munkacsoport tagjainak közel 70%-a könyvtáros diplomával rendelkezik). A munkaköri leírásokat is aktualizálták az új technológia és a rugalmasabb munkavégzés tükrében, mivel a meglévők nem voltak képesek hatékonyan visszaadni a munkafolyamatokat.

A 2017-ig tartó ötéves periódusban a könyvtár csökkenő munkavállalói létszámának okai a nyugdíjazások és a költségvetési megszorítások voltak. Ennek

ellenére az átszervezéseknek köszönhetően hatékonyabb lett a munka, mivel a korábban az alkalmazott könyvtári rendszer felett csekély vagy semmilyen kontrollal nem bíró szakemberek szabadabb kezet kaptak a munkafolyamatok kialakítása és a rendszerkonfiguráció terén. A munkafolyamatokat tudatosan finomították: amit lehetett, automatizáltak és egymás között egyenlően elosztottak. A vezetés bátorítja a kísérletezést, új feladatok és kollaboratív lehetőségek kipróbálását, valamint a szakmai továbbképzést is. Az automatizálás nagyrészt a rekordok importálásában testesül meg. Az ideiglenes elektronikus gyűjtemények bibliográfiai leírásainak forrása a közös intézményi repozitórium vagy a központi adatindex, illetve ezek hiányában a beszállítók által nyújtott rekordok, amelyeket szükség esetén a feldolgozók gazdagítanak a helyi igények függvényében. Ez a fajta automatizálás lehetővé teszi a feldolgozóknak, hogy a rutinszerű katalogizálás helyett a gyűjtemény egyedi, ritka archív dokumentumaival, a digitális gyűjtemények nem MARC-alapú metaadatolásával és az adatbázisok karbantartásával foglalkozhassanak. Az authority kontroll nagyrészt az KSZP keretein belül történik, hasznosítva az Ex Libris tudásbázisának (az ún. *Community Zone*) authority rekordjait és egy integrált feladatlistát, amely megjelöli a tárgyszavazó munkatárs számára, hogy mikor kell beavatkoznia a gépi osztályozási folyamatokba. Az új rendszernek köszönhetően mindez informatikai szaktudás nélkül megoldható, így az informatikai osztály munkaterhelése is számottevően csökkent. A raktározást illetően is újragondolták a munkafolyamatokat: mivel az elhasználdott példányok újrakötése igen költségesnek bizonyult, ezért ilyen helyzetben inkább eseti alapon apasztanak vagy új példányokat vásárolnak. Egyedül a folyóiratok bekötése számít kivételnek, ám a túlnyomórészt elektronikus állomány miatt erre ritkán kerül sor. A „polcrakész” könyvek és importált rekordjaik jelentősen csökkentették a feldolgozás munkaigényét: egyetlen ember egyetlen munkaállomáson képes végigvinni a teljes fizikai folyamatot. Jelen cikk a feldolgozó osztály szemszögéből vizsgálta a migrációt; a teljes WMU Könyvtárral *Garrison és Bunda* foglalkozik *Breaking down silos through reorganization* című tanulmányukban (2020). A felhasználói élmény, az ügyfélszolgálat és az osztályok közötti kommunikáció szempontja további vizsgálatokat igényel.

(Bódog András)

Lásd még 154, 155

Pénzügyi és gazdasági kérdések

173/2021

HOEVE, Casey D. – GEUTHER, Christina: The silent battle on the budget : the effect of centralized indexing on collection analysis in Primo and EBSCO. – Bibliogr. In: Collection management. – 46. (2021) 1., p. 3–13.

Csendes csata a költségvetésről: a centralizált indexelés hatása az állomány elemzésére a Primo és az EBSCO esetében

Adatbázis; Állomány; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Gyarapítási keret; Integrált gépi rendszer; Statisztika

A gyűjteményszervezési költségvetés jelentős mértékű csökkenése, valamint a Kansas Állami Egyetem központi könyvtárában bekövetkezett tüzeset hatására az intézmény könyvtárai egyre inkább az elektronikus források kezelésére fókuszálnak. Mivel az elektronikus források kereshetőségét továbbra is akadályozza az Ex Libris és az EBSCO könyvtári szolgáltatók közötti piaci verseny, az előfizetés-megújítási felülvizsgálatkor nehézségeket tapasztaltak a pontos használati statisztikákhoz való hozzájutásban, különösen az EBSCO-termékeknel. A Kansas Állami Egyetem Könyvtárai az ALMA egyesített forráskezelő rendszert (URM) használják a Primo *discovery* szolgáltatással kombinálva, ami ismert feloldási (*resolver*) komplikációkat okoz az EBSCO-forrásokkal történő párosítás esetén. A rendszerkönyvtárosok és az információtechnológiai személyzet számos áthidaló megoldást teszteltek, de továbbra is kérdéses, hogy a javasolt megoldások valóban hatékonyak lehetnek-e az exkluzív indexelésből fakadó gyűjteményhasználati torzításoknak és elemzési eltéréseknek az elkerülésére. A számokat összevetve mind pénzügyileg, mind statisztikailag, az Ex Libris és az EBSCO rivalizálása megterhelő csatát jelent a költségvetésről és az előfizetések megújításának folyamatáról.

(Autoref.)

Személyzet

174/2021

FLEMMING, Arend – LIPPMANN, Christine: Das Ehrenamt macht Bibliotheken reicher In: Bibliothek. – 45. (2021) 1., p. 89–95.

Res. angol nyelven

Az önkéntesek munkája gazdagítja a könyvtárakat

Gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Kapcsolat intézményekkel; Könyvtáros -társadalmi munkás; Személyzet; Városi könyvtár

A Drezdai Városi Könyvtár sok éve alkalmaz önkénteseket. Tapasztalataik alapján úgy vélik, hogy ez gazdagítja mind az intézmény, mind a résztvevők életét. Az 1990-es évek politikai változásait követően felülvizsgálták és módszeresen átszervezték az önkéntesek foglalkoztatását. Az utóbbi években zajló négy átfogó programban a könyvtár 320, ingyenesen foglalkoztatott önkéntese jelentős szerepet vállalt.

A *könyvek házhoz szállítását* egy kísérleti program során újították meg. 90 önkéntes vesz ebben részt, akiket szakemberek tanítanak be. Betegek és mozgásukban korlátozottak juthatnak e szolgáltatás révén információhoz, képzéshez és szórakozáshoz, összefoglalva: jobb életkörülményekhez.

Egy 2008-ban indult projekt a *gyermekek olvasásának támogatását* tűzte ki célul. Címe: *Az olvasás megerősít! Drezda nyit a világra*. Az óvodás korú és kisiskolás gyermekek, valamint szüleik érdeklődésének megfelelő dokumentumokat szereznek be, és rendezvényeket szerveznek. A cél olvasási érdeklődésük felkeltése, nyelvi és olvasási képességeik, tanulási esélyeik javítása. A részt vevő önkéntesek havonta egyszer felolvasnak gyerekcsoportoknak. Egy-egy önkéntes egy iskolai év folyamán foglalkozik egy-egy csoporttal. A felolvasás helyszíne az óvoda, az iskola vagy a könyvtár. Változatos témák kerülnek szóba a városnézéstől a bionikán át a környezetvédelemig. A résztvevők száma 2008-ban 1508 óvodás és 687 iskolás volt, a 2019/2020-as tanévre számuk 1984-re, illetve 3162-re nőtt. A korábbi 57 helyett mára 140-re emelkedett a bevont önkéntesek száma. Egy másik program a *bevándorlók nyelvtanulását* támogatja: Drezdában a hamburgi könyvtár jó gyakorlatát (*Dialog in Deutsch*, német nyelvű társalgás) adaptálták. Hetente szerveznek egy-egy órás beszél-

getéseket (esténként és szombaton délelőtt) moderátorok közreműködésével. 2020-ban négy ilyen csoport működött, a moderátorok itt a többi programtól eltérően főként a fiatalok közül kerültek ki.

A városi könyvtárban az utóbbi 12 évben jelentősen megnőtt a gyermekkönyvek kölcsönzése. Évente közel ötezer rendezvényre kerül sor gyermekek számára a központi könyvtárban és a fiókkönyvtárakban, ezeket főként iskolai csoportok látogatják. A könyvtár így az iskolán kívüli tanulás fontos helyszínévé vált. A városi önkormányzat támogatásával döntés született új általános *iskolai könyvtárak* megnyitásáról, melyekben az önkéntesek főként olvasószolgálati, „*olvasáskalauzi*” *teendőket* látnak el, a szakképzett munkatársak pedig az állományalakításban vesznek részt (minden 20 iskolai könyvtárra egy szakképzett könyvtárosi álláshely jut). A programot szeretnék kiterjeszteni a középiskolás korcsoportra is.

A fenti projektek lebonyolítását és az önkéntesek munkáját a városi könyvtár szervezi, a felmerülő kiadásokat pedig a költségvetéséből fedezik. Az önkéntesek tevékenységének támogatására százfőnként egy könyvtári munkatársat alkalmaznak. A könyvtár az egyes projektekhez megfelelő forrásokkal és kompetenciákkal rendelkező partnereket keres. Az együttműködés feltételeit szerződésben rögzítik. A könyvtári önkéntes munkára jelentkező érdeklődőket esetenként más területekre is átirányítják. Felvételük interjúval kezdődik, szerződést kötnek velük, tevékenységüket figyelemmel kísérik. Megfelelő alapképzést is kapnak (beszédtechnika, az új gyermekirodalom bemutatása). Az önkéntesek munkáját igyekeznek elismerni: közös látogatást szerveznek számukra könyvkiállításokra, múzeumokba, színházi előadásokra. A nyár folyamán és karácsonykor egy-egy közös vacsorán látják őket vendégül, amelyhez kulturális program is csatlakozik.

Egy, a cikkhez készült felmérés szerint a szászországi könyvtárak 60%-ában működnek önkéntes segítők. Az önkénteseket nem alkalmazó könyvtárak 48%-a panaszkodott arról, hogy nincs elegendő személyzete. Az önkéntesek főként az olvasásnépszerűsítésben, a rendezvények szervezésében, az olvasótermi felügyeletben, a házhoz szállításban, az iskolai könyvtárak támogatásában, az integrációs kezdeményezésekben vesznek részt. 2020-ban a koronavírus okozta világjárvány miatt jelentősen (20%-kal) visszaesett az önkéntesek alkalmazása. A megkérdezettek több mint 90%-a az önkéntesek visszatérésére számít a járványügyi veszélyhelyzet után.

Az önkéntes programok sikerességéhez a következők szükségesek: az önkénteseknek kielégítő, értelmes, a könyvtár fő tevékenységeihez kapcsolódó feladatokat kell adni; irányításuk legyen beágyazva a könyvtár struktúrájába; álljon rendelkezésre egy munkatárs, akivel konzultálhatnak; gondoskodni kell a megfelelő munkajogi-alkalmazási feltételekről. Fontos, hogy az önkéntesek megfelelő képzésben és elismerésben részesüljenek. A sikeres munka kulcselemei a célszerű pénzügyi és szervezeti megoldások és a biztonságos tervezés.

(Hegyközi Ilona)

175/2021

PORTUGAL, Katharina: Ehrenamt in den Öffentlichen Bibliotheken Österreichs. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 45. (2021) 1., p. 54–60.

Res. angol nyelven

Önkéntes munka Ausztria közkönyvtáraiban

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyházi könyvtár; Könyvtáros -társadalmi munkás; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

Ausztria közkönyvtárainak többségében a 2019. évi könyvtári statisztika tanúsága szerint a munkatársak több mint 80%-a önkéntesként dolgozik. Az egyes tartományok között nagyok az eltérések. A 2096 település 46,5%-ában nincs könyvtár. Ez főként a kisebb és vidéki településekre jellemző (az 1500-nál kevesebb lakosú települések száma 822, csaknem 70%-ukban nem működik könyvtár). Az 5–10 ezer lakosú településeknél csak 10,8%-ban fordul elő ilyen. A könyvtárak fenntartói a települések (47,7%), az egyházi intézmények (16,3%), a szakszervezetek és a kamarák (2,9%); több fenntartója van a könyvtárak 26,7%-ának. Hat, 100 ezernél több lakosú város 7 legnagyobb könyvtárához kapcsolódik a kölcsönzések 43,9%-a és a látogatások 40,7%-a.

A könyvtárak egy részét főállású könyvtárosok működtetik, ez többségében a nagy intézményekre, a városokra és a közepes településekre jellemző. 274 ilyen könyvtár látja el az ország lakosainak felét. A kis településeken és vidéken általában ingyenesen tevékenykedő önkéntesek és más szakmai elfoglaltságuk mellett mellékállásban tevékenykedő könyvtárosok dolgoznak. A könyvtári személyzet 12,9%-a férfi, 87,1%-uk nő. Az utóbbi években országosan jelentősen emelkedik az önkéntes könyvtárosok részaránya.

A közkönyvtárak száma 1185 (a fiókkönyvtárakat nem számítva), közülük 823-ban csak önkéntesek dolgoznak. 148 könyvtárban nincsenek önkéntesek, a többiben képzettek és önkéntesek egyaránt előfordulnak. Az egyházi könyvtárakban túlnyomórészt önkéntesek dolgoznak. A 8919 önkéntes könyvtáros közül 17,9% rendelkezik felsőfokú könyvtári végzettséggel, a mellékállásúak között ez az arány 28,2%, a főállásúaknál 62,7%.

A könyvtári szolgáltatások megfelelő minőségét biztosítandó az Osztrák Könyvtárak Szövetsége (BVÖ) átfogó képzési és továbbképzési kínálatot nyújt. Ennek költségeit az illetékes minisztérium fedezi. A képzést két formában valósítják meg: 1. önkéntesek és mellékállásúak számára, 2. főállásban dolgozók számára, munka mellett. Mindkét esetben előírás az egy éves szakmai gyakorlat.

Az önkéntesek számára szervezett akkreditált alapkursus három hétig tart, amit másfél éven belül szoktak elvégezni. Kilenc modulból áll, ezek a következők: állomány, közösségkapcsolatok, társadalmi kompetenciák és teammunka, célcsoportok, a könyvtár mint szolgáltató, könyvtár és társadalom, digitális szolgáltatások és alkalmazások, könyvtármenedzsment, projekt munka. 2020-ban (szeptember végéig) százan tanultak a kurzuson, és 59-en végezték el. Részt lehet venni ezt követően különböző rövid továbbképzéseken vagy felfrissítő kurzusokon, például egynapos műhelyek keretében.

A BVÖ 2010-ben hét normatívát határozott meg a közkönyvtárak számára, amelyek felszereltségüket és

szolgáltatási kínálatukat érintik. Ezek az önkéntesek által működtetett intézményekre is vonatkoznak. Az egyes tartományokban 2021-ben könyvtárügyi fejlesztési tervek kidolgozása van folyamatban, ugyanez érvényes az országos szintre is.

A cikk utolsó része egy bevált gyakorlatot mutat be. A vorarlbergi Grosser Walsertalban 2004 óta sikeresen működik hat kis méretű könyvtár hálózata, amelyben önkéntesek dolgoznak. Erről szól a cikkben szereplő utánkölés, melynek forrása a *Bücherei-perspektiven* 2020. évi 1. száma (Verena Burtscher: *Ehrenamtliches Netzwerk*). A tárgyalt témák: a gyűjteményben szereplő információhordozók sokfélesége, a fiatalok körében végzett munka, az önkéntes munka megszervezése, a munka során adódó kihívások és a létrejövő érték.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 146, 188

Módszertani irányítás

Lásd 152, 184

Marketing, közösségkapcsolatok

Lásd 149, 152

Felhasználók és használat

Általános kérdések

176/2021

VOLL, Johanna: Was Co-Working und Bibliotheken verbindet : Grundsätzliche Überlegungen und einige Fallbeispiele. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 1., p. 36–40.

Res. angol és francia nyelven

Mi a közös a közösségi irodákban és a könyvtárakban?
Alapvető megfontolások és néhány példa

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Szolgáltatások; Termelés információellátása; Társadalmi követelmények

A közösségi irodák terjedése 2005-ben kezdődött; ma már nem csak a nagyvárosokban vannak jelen. A közösségi irodák egyre inkább kielégítenek speciális igényeket is (pl. gyermekek őrzése, szakosodás, idegenforgalmi szolgáltatások).

A mindennapi élet és a munkavégzés napjainkban egyre inkább összefonódik, a két tevékenység egyen-súlya és a munka értéke sokakat foglalkoztat. Az otthoni munkavégzés és a kávézók használata mellett

egyre többen keresnek olyan harmadik helyet, ahol adottak a munkavégzéshez szükséges feltételek. A közösségi irodákban egyszerre dolgozhatnak egymással, illetve egymás mellett több intézmény vagy vállalkozás munkatársai. Közös infrastruktúrát vehetnek igénybe, rugalmas vagy fix használati opciókkal. Rendelkezésükre állnak olyan terek, amelyeket tanácskozáshoz vagy telefonáláshoz (hangos tevékenységekhez) lehet igénybe venni. Egyes helyeken egyszerű étkezési lehetőséget is biztosítanak. Rendezvényekre és közös tanulásra is van mód. A közös irodák előnye, hogy lehetőséget adnak az együttműködésre és a közösségépítésre. Jellemző vonásaik: nyitottság, együttműködés, fenntarthatóság, közösségi működtetés és elérhetőség. 2013-ban világszerte 3000 ilyen közösségi iroda működött, 2016-ban már 10 ezer, 2020-ban pedig 26 300.

A közösségi irodákat nemcsak szabadúszók veszik igénybe, hanem egyre többen az alkalmazotti körből is. Szervezeti háttérüket tekintve különböző megoldások és üzleti modellek vannak (települések, franchise-láncok, célcsoportoknak szólók, könyvtáriak). Közöségi irodák vagy rájuk hasonlító munkahelyek nagy számban létesülnek a felsőoktatási intézményekben és könyvtáraikban is.

A könyvtárak és a közösségi irodák egymás kiegészítői, és tanulhatnak egymástól. A könyvtárak ugyanolyan nyitott szemléletű intézmények, mint a közösségi irodák. Nyilvános internet-hozzáféréssel, egyéni munkaállomásokkal, csoportok számára alkalmas helyiségekkel rendelkeznek, és kreatív digitális műhelyek is elképzelhetők a kínálatukban. Helyiségeket egy ideje már a könyvtárakban is lehet bérelni különböző célokra (rendezvények, találkozók, vállalkozói programok). A könyvtárak ún. „alacsony küszöbű” hozzáférést biztosítanak bárki számára. Alkalmasak arra, hogy az embereket aktivizálják, és köztük kapcsolatot létesítsenek.

A koronavírus-világjárvány után 2020-ban világossá vált, hogy a klasszikus irodák mellett szükség van a lakóhelyekhez közel eső, mobil munkahelyekre. Ezek lehetővé teszik, hogy javuljon a munka és a mindennapi élet egyensúlya, és a digitális infrastruktúrának köszönhetően az emberek kapcsolatban maradhasanak egymással, bárhol is dolgoznak – ezt mind a közösségi irodák, mind a könyvtárak már régóta biztosítják.

A cikk három példát hoz fel arra, hogy a könyvtárak hogyan reagálnak a közösségi irodák gondolatára. A berlini *Zentral- und Landesbibliothek* (ZLB, a volt *Amerika-Gedenkbibliothek*) állományában a közel-

múltban egyre nőtt a digitális források aránya. A könyvtáron belül egyre több (konnektorral és hálózati kapcsolattal rendelkező) munkaállomás létesült. Sokszor foglalt minden hely, a könyvtárat kvázi közösségi irodának tekintik a használók. A hollandiai *Delfti Egyetemi Könyvtárat* fokozatosan és tudatosan közösségi irodává alakítják át. Megszüntetik a személyzet munkaszobáit is; a teret különböző zónákra osztják fel, voltaképpen eltűnik a használók és a munkatársak közötti határ. Az épületben összesen 1250 munkaállomás áll rendelkezésre. A *Viadrina Európa-Egyetem* (Frankfurt am Main) könyvtárában néhány éve először boxokat hoztak létre, majd csoportos munkára alkalmas helyiségeket. Ezek iránt egyre nő az igény. A tervek szerint az egyetemen egy használaton kívüli menzából egyszerű eszközökkel közösségi irodát hoznak létre, amely a tanulónak és a vállalkozásoknak biztosít helyet, és amelyet nyitottság jellemez majd. Fontolgtatják a könyvtár szolgáltatásainak integrálását a közösségi iroda kínálatába. A könyvtárak tehát egyre inkább bekapcsolódnak a közösségi irodák mozgalmába. A vonatkozó szakirodalomról egy online adatbázisból is lehet tájékozódni (<https://coworkinglibrary.com/>).

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 180

Használat- és igényvizsgálat

177/2021

HUGHES, Michael P.: How I stopped worrying and learned to love the usage data. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 7., p. 1168–1183.

Rájöttem, hogy nem kell félni a használati adatoktól, meg is lehet szeretni

Állomány használata; Elektronikus könyv; Statisztika; Tudományos és szakkönyvtárak

A digitális környezet megváltoztatta azt, ahogy a könyvtári anyagok használatára vonatkozó adatokat gyűjtik és jelentést tesznek róluk, több információt biztosítva a könyvtárosoknak a használatra vonatkozóan, de kevesebb támpontot nyújtva annak értelmezésével kapcsolatban. A jelen cikk a könyvtári könyvhasználatról szóló jelentések és értékelések mai megközelítéseit tárgyalja, megválaszolja azt a

kérdést, hogy mi minősül a könyvtári anyagok érdemleges használatának, és ismerteti egy kutató-intézetnél a COUNTER 4 BR2 e-könyv-jelentések négyévi elemzését annak érdekében, hogy feltárja, megbízhatók-e a gyűjteményértékeléshez az oldal-megtekintés-szintű használati adatok. A cikk bemutatja, hogy az értékelési elmélet és gyakorlat miért nem képes megragadni a könyvtári anyagok értékét a kutatás teljes életciklusát tekintve, és a gyűjtemények használatának átfogó megközelítése mellett érvel.

(Autoref.)

178/2021

LIŠKA, Radek: Pád statistických ukazatelů ve Středočeském kraji In: Čtenář. – 72. (2020) 12., p. 423–424.

A statisztikai mutatók zuhanása Közép-Csehországban

Általános helyzetkép; Felmérés; Kölcsönzés; Könyvtárhasználat; Statisztika

A koronavírus-járvány hatásának elemzésére a közép-csehországi Területi Könyvtári Központ kis léptékű felmérést készített, amely egyes eredményeket hozott. Le kell szögezni azonban, hogy a felmérésben a könyvtáraknak csak egy része részt vett.

A rendezvényekre és a kölcsönzésekre való hatás vizsgálatakor beigazolódott, hogy a legnagyobb zuhanás a közösségi programokban tapasztalható, ami érintette az együttműködő partnerekkel (pl. iskolák, óvodák) tervezett rendezvényeket is. A koronavírus idején a könyvkölcsönzés is korlátozott volt, leggyakrabban a kölcsönzési órákat csökkentették. Több helyen a használók gyorsan kölcsönözhettek a könyvtárak bezárása előtt, máshol a házhoz szállítás is működött, főként a kisebb falvakban. A legnagyobb esést a gyermekolvasók kölcsönzései mutatták, akik korábban a könyvtárlátogatásaik során is sokszor kölcsönöztek könyveket. Az iskolák bezárása és a távoktatás miatt is csökkentek az adatok, hiszen sok helyen a könyvtár az iskolában működik, a tanulók viszont távoktatásra kényszerültek. Az iskolai együttműködések is szüneteltek, az oktatási intézmények a saját feladataikra koncentráltak. Megakadt a könyvtárakban a fiatalok információs műveltségének, írástudásának fejlesztése is, szintén a távoktatás miatt. Természetesen csökkent a járvány alatt a könyvtárakban az olvasók és látogatók száma is. További akadályt jelentett, hogy sokszor a könyvtárak munkatársai is megfertőződtek vagy karanténba kerültek.

A statisztikai adatok minden esetben egyértelműen esést mutatnak.

A pandémia a könyvtárakat gazdaságilag is érintette; a hatások egy része 2020-ban, másik része 2021-ben mutatkozik. Fenyegét a költségvetés visszavágása, az elbocsátások veszélye és a beszerzési keretek csökkenése. Megnövekedtek a könyvtárak kiadásai, főként a fertőtlenítőszeres miatt (kéz-, felület- és könyvfertőtlenítés). A plexi válaszfalak beépítése is plusz terhet jelentett.

Több könyvtár azonnal bezárt, néhányan kicsit később, sok könyvtár pedig nem nyitott ki a második hullámig sem. A könyvtárlátogatás még akkor is veszélyesnek tűnt főként az idősebb látogatók számára, amikor már kinyitottak a könyvtárak. A könyvtárhasználók száma még mindig nem érte el a járvány első hulláma előtti értéket, és valószínűleg ez a hatás hosszabb távon is érvényesülni fog.

Sok könyvtár a zárt ajtók mögött is kihasználta az időt, például revízióba vagy a gyűjtemény átszervezésébe kezdett. Más könyvtárak az információs technológiájukat fejlesztették vagy a könyvtár újrafestésébe fogtak. A legtöbb könyvtár a mielőbbi nyitásra összpontosított, amint az lehetővé vált. A könyvtárosok igyekeznek az elvárt higiénés feltételeket maradéktalanul biztosítani.

A pandémia pozitív hatásai közé sorolható az automatikus könyvkölcsönzés bevezetése, valamint az online források szélesebb körű alkalmazása és a távoktatás kiterjesztése, elsősorban a nagyobb könyvtárakban.

(Prókai Margit)

179/2021

TU, Yun-Fang – CHANG, Shao-Chen – HWANG, Gwo-Jen: Analysing reader behaviours in self-service library stations using a bibliomining approach. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 1., p. 1–16.

Az olvasói magatartásformák elemzése az önkiszolgáló könyvtári automaták adatbányászatával

Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Közművelődési könyvtár; Statisztika

Az információtechnológia és a távközlés gyors iramú fejlődése, illetve a mobileszközök elterjedése lehetővé tette a könyvtáraknak az új technológiákra, például a rádiófrekvenciás azonosításra (RFID) és a QR-kódokra épülő szolgáltatások bevezetését. Az

önkiszolgáló technológiák (*self-service technologies*) térhódítása utat nyitott az önkiszolgáló kölcsönzésnek is, melynek elsődleges célja az, hogy időt takarítson meg az olvasóknak és a személyzetnek egyaránt. A szolgáltatást igénybe vevő olvasók viselkedésminőségének és szokásainak elemzése értékes adatokkal szolgálhat a könyvtárak számára, támogatva a célzott gyűjteményfejlesztést és a kihasználtság növelését. A kölcsönzési előzmények elemzése az adott olvasónak is segít az őt érdeklő olvasmányok kiválasztásában, ezáltal a könyvtárak még inkább felhasználó-központúak lehetnek.

Az angol nyelvű szakirodalom a könyvtári vonatkozású adatbányászatot *bibliomining*-nek nevezi. Tajvan északi részén 2017-ben szerelték fel RFID-alapú önkiszolgáló kölcsönzőállomásokkal (és bennük könyvekkel) a nagyobb tömegközlekedési csomópontokat. Segítségükkel a nap 24 órájában lehet kölcsönözni és visszahozni könyveket, melyek az üvegfal mögött böngészhetők. A szerzők *bibliomining*-kutatása három ilyen egység önkiszolgáló kölcsönzéseit vizsgálta. A szükséges (anonimizált) adatokat a rendszer architektúrája biztosította, mivel minden egyes terminál állandó adatkapcsolatban van a központi szerverrel, illetve a gyűjteményi, felhasználói profil-, kölcsönzési és adatbányászati adatbázisokkal. A 2017 és 2019 közötti időszakból az adattisztítás után 14 049 rekord alkotta a kutatás mintáját, amit az itt dolgozó könyvtárosok által kitöltött kérdőívek (38 db) információi egészítettek ki. Az adatbányászathoz a *Waikato Environment for Knowledge Analysis* (WEKA) szoftver 3.8.1-es verzióját, modellként az *Apriori* algoritmust alkalmazták.

A kioszkokból kölcsönzött művek között a legnépszerűbb témák (csökkenő sorrendben) a háztartástan (főleg a szakácskönyvek), az orvostudomány (főleg a higiénia és a nyugati orvoslás) és a pszichológia voltak. Némileg kisebb arányban ezeket követte a kereskedelem és az oktatás. Szűkebb témacsoportosítás szerint vizsgálva, a szakácskönyvek korcsoporttól függetlenül a legnagyobb népszerűségnek örvendtek, míg a szintén nagyon népszerű témának számító higiénia leginkább a 70 feletti korosztály kölcsönözte. Az önkiszolgáló egységeket túlnyomórészt a 31 és 50 év közöttiek használták. A 31–40 évesek kedvenc témái a lakóköznyezet és a kereskedelem voltak, míg a 41 és 50 év közöttiek a szépirodalmat és szintén a kereskedelmet részesítették előnyben.

A további elemzés során a szerzők 23 típusú olvasói viselkedésmintát azonosítottak. Általánosságban az olvasók többsége a pszichológia különleges esetei

és a higiénia témájában vagy a szakácskönyvek közül választott első olvasmányt, amelyet könyvészet, alkalmazott pszichológia vagy higiénia követett a második körben.

A könyvtárosok visszajelzései szerint a *bibliomining* fontos információkat ad a szolgáltatás fejlesztéséhez, ám a jelenlegi könyvtári rendszerstatistikák nem támogatják kellő mértékben a döntéshozatalt. A válaszadók hangot adtak aggályaiknak is, elsősorban a költséghatékonyt, a szükséges szaktudást és az adatvédelmet említve.

Megfontolásra érdemes szempont az önkiszolgáló könyves kioszkok mérete és elhelyezése, melyek egyaránt hatással vannak a dokumentumforgalomra. A jövőben a hasonló vizsgálatokat kibővíthetik az olvasók további demográfiai információival (pl. nem, hobbi, foglalkozás), így még pontosabb összefüggések tárhatók fel a kölcsönzési szokásokkal kapcsolatban, elősegítve a hatékony olvasmányajánlást és gyűjteményfejlesztést.

(Bódog András)

Lásd még 163, 167, 186

Olvasás

180/2021

PAOLANTONI, Simona: Social reading e nuova mediazione: indagine qualitativa sul rapporto tra lettura giovanile, reti sociali e biblioteche. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 1., p. 85–99.

Res. angol nyelven

Közösségi olvasás és új típusú közvetítés: kvalitatív felmérés az ifjúsági olvasás, a közösségi hálók és a könyvtárak kapcsolatáról

Felmérés; Ifjúsági olvasó; Olvasás; Olvasásvizsgálat; Olvasókör; Web

A cikk az olvasás jelenségét közösségi dimenziójában vizsgálja, és egy terepkutatáson keresztül reflektál a kollaboratív platformok, az olvasás-csoportok és a *book influencers* által képviselt új közvetítők szerepére. A kutatás célja annak megállapítása, mennyire befolyásolja a digitális közeg a fiatal olvasók viselkedését és választásait, valamint azt a képet, amely bennük él a könyvtárról mint a fejlődés és a kulturális gazdagodás helyszínéről. Ennek érdekében

félig strukturált interjúk készültek a *Wattpad* platform használóival, továbbá néhány *book blogger*rel és *booktuber*rel.

A kutatás eredményeképpen megtalálhatjuk a vörös fonalat az ifjúsági olvasás témája, a médiumokon átívelő tapasztalatok, illetve a könyvtárak és a web kapcsolata között. Egy első megközelítésről van szó a jövőbeli kutatások kijelöléséhez, illetve annak megértéséhez, mit tehet a könyvtár, hogy kiszolgálja az új használók igényeit, akik egyre inkább „össze vannak kötve” és bele vannak merülve egy töredezett kulturális horizontba, ahol a közösségi hálók jelentik a legfőbb iránytűt a tájékozódáshoz.

A legnagyobb kihívás napjaink könyvtárai előtt nem más, mint a szövetség megkötése az influenzákkal és a web világával, mind személyes, mind virtuális együttműködéseket indítva és a korral lépést tartó intézményként láttatva magukat annak érdekében, hogy jobban számításba vegye őket még az olyan nehéz közönség is, mint a mai tizen- és huszonevesek, és „láthatóvá” váljanak a könyvtárat nem használók és a keveset olvasók számára is.

(Autoref.)

Lásd még 152, 195

Olvasáskutatás

Lásd 180

Használók képzése

181/2021

FRANKLIN, Kimberly Y. [et al.]: Redesigning an online information literacy tutorial for first-year undergraduate instruction. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102277

Egy online információs műveltségi oktatóprogram megújítása elsőéves hallgatók képzéséhez

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Tervezés

2018 tavasza és 2019 ősze között a Kaliforniai Állami Egyetem (Los Angeles) Egyetemi Könyvtára egy

interaktív, online információs műveltségi oktatóprogramot fejlesztett ki és indított el az elsőéves egyetemi hallgatók számára *Library Research Tutorial* címmel. Az oktatóprogramot kidolgozó projektszereplő vezetője a társadalomtudományi kihelyezett (*liaison*) könyvtáros volt; főbb tagjai szintén kihelyezett könyvtárosok voltak a természettudományok, a pedagógia és a műszaki tudományok területéről.

A korábbi, 2015-ös oktatóprogram megújításának módszertani keretét a visszamenőleges (hátrafelé irányuló, fordított) tervezés adta, tehát az egyes modulok kidolgozása során először megfogalmazták a tanulási eredményeket (kimeneti követelményeket). Ezt követte az oktatás tartalmának kialakítása (definíciókkal és magyarázatokkal), valamint az olyan felhasználói tevékenységek megtervezése, mint a fogalmak csoportosítása vagy párosítása, az üres helyek kitöltése vagy kvízkérdések megválaszolása. A tervezés során azt is figyelembe vették, hogy a hallgatók mit értelmezhetnek helyesen és mit nem. Várható volt például annak ismerete, hogy a kutatási kérdések sem túl tágak, sem túl szűkek nem lehetnek. Azt is feltételezték, hogy tudatában vannak annak, hogy egy összetett kérdés kutatásra alkalmas elemekre bontható. Nem feltételezték ugyanakkor, hogy minden hallgató érti a feladatokat és jól ismer egy adott témát ahhoz, hogy azt szűkíteni vagy bővíteni tudja. Nem volt várható az sem, hogy leszűrjék egy témakiírásból a szükséges forrásokat, a dolgozatok terjedelmét és stílusát.

Az *Articulate Storyline 360* és a *Camtasia* szoftvereket használva 6 db, maximum 10 perces modult alakítottak ki a *Canvas* tanulásirányítási (e-learning) rendszerben. Az első modul egy bemutatkozó videó a könyvtárról, ezután a kutatási kérdésfeltevésről, a források megbízhatóságáról, az információkeresésről és a hivatkozásról szóló modulok következnek. Az utolsó modul a tudományos kutatás formáiba nyújt bevezetőt, végül egy 10 kérdésből álló kvíz zárja az oktatóanyagot.

A *Library Research Tutorial* 2019 őszi szemeszterében tették elérhetővé, ekkor az elsőéveseknek szóló bevezető kurzus résztvevőinek 53%-a (1821 fő) vette fel, túlnyomó többségük (1626 fő) teljesítette a kvízt is (átlagosan 8,26/10 ponttal). 2020 őszi félévében az oktatóprogram elvégzésének aránya hasonlóan alakul.

(Koltay Tibor)

182/2021

HARTMAN-CAVERLY, Sarah – CHISHOLM, Alexandria: Privacy literacy instruction practices in academic libraries : past, present, and possibilities. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 46. (2020) 4., p. 305–327.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A személyes adatokkal kapcsolatos műveltséget fejlesztő használóképzés a felsőoktatási könyvtárakban: múlt, jelen, jövőbeli lehetőségek

Adatvédelem; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Információs társadalom

A magánszféra védelme azt jelenti, hogy ellenállást fejtünk ki személyes adataink akarataink ellenére történő felhasználásával szemben. Ennek célzottan kell megtörténnie, mivel az egyéni jólétünk és a társadalmi kohézió szempontjából is fontos. Manapság érthető módon aggodunk a személyes információink feletti ellenőrzés elvesztése, az online zaklatás, az információk manipulálása, a politikai folyamatokra gyakorolt hatások, és általában magánéletünk kultúrájának megzavarása miatt.

A személyes adatokkal kapcsolatos műveltség (*privacy literacy*) az információs műveltséghez kapcsolódik, így a könyvtárak a magánélet megzavarásával szembeni fellépés színhelyei lehetnek. A magánszféra védelme a modern könyvtárosság egyik központi eleme az Egyesült Államokban. A vele kapcsolatos gondolkodás 1886-ban kezdődött, majd a könyvtári jogok nyilatkozatának (*Library Bill of Rights*) kiadásával folytatódott 1939-ben. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 2001–2002-ben hagyta jóvá a magánélet védelmére vonatkozó hivatalos értelmezést. A felsőoktatási könyvtárosok 2000-ben szintén kodifikálták az adatvédelmi értékeket; az adatvédelem azonban nem szerepelt a 2001-ben elfogadott információs műveltségi célkitűzések és kompetenciaszabványok között, és a keretrendszer 2016-os elfogadásáig hivatalosan nem került be a felsőoktatási könyvtári oktatási gyakorlatba.

A könyvtári szakirodalom főként az olvasók jogainak védelmével foglalkozik, a személyes adatokkal kapcsolatos műveltség gyakorlati alkalmazásaival ritkán találkozunk. 2019-ben ezért online felmérést végeztek azoknak a felsőoktatási könyvtárosoknak a körében, akik munkakörük részeként oktatási feladatokat látnak el. A felmérésre 118 kitöltött kérdőív érkezett vissza, ebből 82 esetben minden kérdésre kaptak választ. Említést érdemel, hogy a válaszadók

35%-a egyáltalán nem érinti a személyes adatokkal kapcsolatos műveltséget a képzéseken. A többi esetben a három leggyakrabban tárgyalt téma a magánszférához kapcsolódóan a szűrőbuborékok és a visszahangkamrák, a célzott reklámok, valamint a cenzúra problémája volt. A szerzők úgy látják, hogy ezek egy része az álhírlenségeknél, illetve az álhírek információs műveltségi oktatásban való megjelenésének tudható be. A használóképzés előadások, bemutatók, nagycsoportos és kiscsoportos megbeszélések formájában valósult meg, és a válaszadók olyan szempontokat és értékeket említettek motivációként, mint a szakmai etikai kódex (68%-kal), az ACRL információs műveltségi keretrendszere (64%-kal) és a hallgatók érdeklődése (42%-kal). A felmérés tanúsága szerint a többség elégedetlen a témakör oktatásával az intézményében, az okok között pedig az időhiányt, a szakértelem hiányát és azt a tényt nevezték meg, hogy a személyes adatokkal kapcsolatos műveltség nem számít prioritásnak az információs műveltségi oktatáson belül.

A szerzők végezetül bemutatják a Pennsylvania Állami Egyetem (Berks) elsőévesei számára tartott „magánszféra workshop” esettanulmányát. A képzés kimeneti követelményei a következők: a személyes adatok és metaadatok gyűjtésének felismerése és az ilyen adatgyűjtés lehetséges következményeinek megértése; annak felmérése, hogy miként osztják meg az adatokat és tájékozott, tudatos döntéshozatal a magánélet védelme érdekében; a társadalom előtt álló adatvédelmi problémák azonosítása; érvelés a magánszféra mint emberi jog mellett. A műhelynap során egyaránt foglalkoznak a személyes adatok többféle típusával (a használó által megadott, automatikusan monitorozott, modellezett), a való életből vett példákön keresztül reflektálva az online magatartásformákra és a személyes értékekre. (A képzés anyagát ld.: <https://guides.libraries.psu.edu/berks/privacy>.)

(Koltay Tibor)

183/2021

POTHIER, Wendy Girven – CONDON, Patricia B.: Towards data literacy competencies : business students, workforce needs, and the role of the librarian. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 25. (2020) 3-4., p. 123–146.

Az adatműveltségi kompetenciák felé: az üzleti tanulmányokat folytató hallgatók, a munkaerő-szükséglet és a könyvtáros szerepe

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

Az adatok értékes és erőteljes üzleti eszközök. A cégek ezért arra törekcszenek, hogy adatközpontúvá váljanak, adatokat gyűjtve és nyilvántartva működésükről, ügyfeleikről, versenytársaikról és a piacról. Az adatokkal való hatékony munkával időt és pénzt takarítanak meg, ehhez azonban olyan alkalmazottakra van szükségük, akik jártasak az adatok hasznosításában. A kapcsolódó készségek a cégek minden részlegében fontosak, nem korlátozódnak az adatelemzőkre vagy a szakosodott üzletiintelligencia-pozíciókban dolgozókra. A jelenlegi munkaerőpiacon az adatok kezelésében jártas tehetséges szakemberekből hiány van, ami a frissdiplomásokra is igaz. Ennek a munkaerőigénynek a kielégítése érdekében tehát az üzleti munkaerőpiacra belépő hallgatóknak jártasnak kell lenniük az adatokkal való munkavégzésben, ami több és jobb képzést igényelne. Nem tudjuk viszont, hogy az egyetemek miként integrálják az adاتمűveltségi készségeket az üzleti képzések tanterveibe. A könyvtárosoknak vezető szerepet kellene vállalniuk ebben az integrációban, illetve a munkaerőpiacra készülő, üzleti tanulmányokat folytató hallgatók adاتمűveltségi készségeinek fejlesztésében.

Oktatni kell tehát az adاتمűveltséget, amely úgy határozható meg, mint valós kérdések feltevésének és megválaszolásának képessége kis és nagy adatok etikus felhasználásával. Az adاتمűveltség a média-műveltségben, a vizuális műveltségben, a tudomá-

nyos műveltségben és a statisztikai műveltségben gyökerezik, viszont különálló készségkészletként jelent meg. Ugyanakkor még nincs szabványosítva, amit a leírására használt kifejezések és meghatározások sokfélesége is mutat.

A hallgatóknak többek között olyan ismereteket és készségeket kellene elsajátítaniuk, mint az adatforrások minőségének értékelése, az adatok értelmezése, az üzleti életben használt adatok megértése, az adatok hatékony kommunikációja, az adatvezérelt döntéshozatal, valamint az adatetika és az adatbiztonság ismerete. Adاتمűveltség birtokában olyan feladatok megoldására lehetnek képesek, mint az adatok rendszerezése és tárolása, amely magában foglalja a következetes fájlnevezési konvenciókat és a verziószámok ellenőrzését is, ami alapvető fontosságú a szükséges fájlok azonosítása, visszakeresése és megosztása szempontjából. A fájlok feletti ellenőrzés útján pedig megelőzhetővé válik azok elvesztése vagy véletlen nyilvánosságra kerülése.

Mindeközben tudnunk kell, hogy a munkáltatók és a frissdiplomások egymástól eltérő módon képzelik el a munkahelyi kompetenciákat, ami hatványozottan igaz az adاتمűveltségre. Ezért szélesebb körben kellene gondoskodnunk arról, hogy a szükséges készségeket az üzleti tanulmányok részeként lehessen elsajátítani. A siker kulcsa az oktatók, az adat- és az üzleti könyvtárosok együttműködése.

(Koltay Tibor)

Lásd még 162

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

184/2021

NEUDECKER, Clemens: Erkenne die Zeichen der Zeit! OCR-D an der Staatsbibliothek zu Berlin In: Bibliotheksmagazin. – (2021) 1., p. 51–54.

Az idők szava: az OCR-D használata a Berlii Állami Könyvtárban

Alakfelismerés; Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Módszertani munka; Munkafolyamat; Régi és ritka könyvek; Szoftver

A nyomtatott kulturális örökség digitalizálása a legtöbb könyvtárban rutinmunka, de ha jobban megnézzük, kiderül, hogy „digitalizálás” alatt a dokumentumok szkennelését értik. A szkennelés révén elérhetőek ugyan a szövegek digitálisan, de nem lehet keresni bennük. Ehhez szövegfelismerésre van

szükség, a szükséges technológia pedig az optikai karakterfelismerés (*Optical Character Recognition*, OCR), amely korábban nem volt alkalmazható a régi nyomtatványokra. Ennek oka a német fraktúr betű és a régi nyomtatványok komplex szedése, ami a beolvasott szövegekben sok hibát eredményezett. Most már léteznek új módszerek, melyek révén a remények szerint hamarosan hibátlan digitális szövegek készíthetők a régi nyomtatványokból is.

Nézzük például a német könyvtárak egyik legnagyobb, a Német Kutatási Alap (DFG) támogatásával folyó kooperatív digitalizálási programját, a német nyelvterületen a XVI–XVIII. században megjelent nyomtatványok jegyzékét (VD16, VD17, VD18)! A VD16 esetében kb. 106 000 művet írtak le és 68 900-at digitalizáltak, a VD17 esetében 303 000 címet írtak le és kb. 140 000-et digitalizáltak, míg a VD18-ban csak 250 000 címet írtak le és digitalizáltak, noha – óvatos becslés szerint is – legalább 600 000 címről van szó. A teljes VD-projektben tehát több mint egymillió címet lehet feltételezni, ami nagyon figyelemre méltó vállalkozás.

Bár az elmúlt években jelentős a fejlődés (főleg a gépi tanulás/mesterséges intelligencia megjelenése révén), az OCR még sokáig megoldatlan problémát fog jelenteni, mivel a különféle típusú anyagok és azok megjelenési formái (könyv, újság, rölap stb.) mellett komoly nehézségek merülnek fel a használt betűtípusok és a különféle írásmódok miatt. Az is fontos, hogy a program ne csak a szavakat, hanem a tartalom felépítését is felismerje (Mi a cím? Mi a lábjegyzet? Hol kezdődik egy új bekezdés?). A cikk a VD17 egyik darabját, *Johannes Praetorius Eine nützliche Spiel-Karte für die Flucher* című művét (Nürnberg, 1671) használja a digitalizálási-szövegfelismerési folyamat fázisainak szemléltetésére.

Az OCR-ezés első lépése a *binarizálás*, vagyis egy színes vagy szürkeárnyaltos kép fekete-fehérré alakítása, aminek során a további feldolgozás szempontjából releváns tartalom (előtér) fekete, a nem releváns terület (háttér) fehér lesz. Ez csökkenti a későbbi eljárásokhoz feldolgozandó információk mennyiségét, ezenkívül a binarizálás célja a zavaró területek – mint például az ellenkező oldalról átlátszó tinta vagy a foltok – eltávolítása.

Az optimális eredmény elérése érdekében a szkennelés során előáll további zavaró tényezőket (pl. ellentétes oldal része, szín- és élességi skálák) eltávolítják: a képet a nyomtatási tükörhöz igazítják, körülvágják (*cropping*).

A ferde sorok is nehézséget okoznak; ekkor az ún. *deskewing* során a képet addig forgatják, amíg a sorok ki nem egyenesednek. Ha egy-egy sor – pl. a papír hullámossága miatt – görbe, akkor a bonyolultabb *dewarping* eljárást alkalmazzák: a teljes képre kis négyzetekből álló rácsot rajzolnak, és megpróbálják az egyes képterületeket négyzetenként kiigazítani.

A *régiószegmentálás* keretében az összes nyomtatott területet (régión) fel kell ismerni, és ennek megfelelően kell osztályozni. Elsősorban azon régiók között kell különbséget tenni, amelyek szövegesek és továbbmehetnek szövegfelismerésre, és azok között, amelyek képeket, elválasztókat vagy táblázatokat tartalmaznak, és más módon kell feldolgozni őket.

Az így meghatározott szövegrégiókat aztán *sorssegmentálás*nak vetik alá: a feladat a szövegblokkok felosztása egyes sorokra. Fontos, hogy egyetlen sor se maradjon ki vagy „olvadjon össze” a következővel, mivel az szövegvesztést okozna.

Csak ezen a ponton kezdődik a tényleges *szövegfelismerés*. Az OCR-szoftver sorról sorra felismeri a betűket, illetve a szavakat. A régi írásfajták és írásmódok gondot okoznak: sok régi szöveg korrekt átírása alapján a szoftvernek először meg kell tanulnia, hogyan értelmezzen bizonyos betűket. Az olyan speciális karaktereket, mint például az umlaut (az *a* vagy *u* feletti kis *e*-vel) és a hosszú *'s'*, illetve a ligatúrák írásmódját az eredetihez hűen kell az OCR-szoftvernek rögzítenie. Vannak még megoldatlan nehézségek is, például a régi nyomtatványok gyakori iniciáléi, amelyek általában bonyolult grafikát tartalmaznak. A jelenlegi OCR-folyamatok ezeket még illusztrációnak tekintik a régiószegmentálás során, és nem továbbítják szövegfelismerésre. Míg az ilyen speciális esetek optimális feldolgozása további kutatást és fejlesztést igényel, az utóbbi években – pl. a DFG által finanszírozott OCR-D projekt nyomán – számottevően javult a felismerés minősége: az OCR során a tipikus hibaarány a régi nyomtatványoknál már nem 20–30%, hanem csak 2–3%.

A szövegfelismerési folyamat végén a szkennelt kép mellett szerepel egy digitális szöveg is, ami felhasználható keresésre, indexelésre, de a megelőző feldolgozási lépésekből származó információk is hasznosulnak. Míg a szövegfelismerés azért felel, hogy a keresett kifejezés megtalálható legyen, a szegmentálás lehetővé teszi azt is, hogy a digitalizált anyag adott képfelülete színnel kiemelve jelenjen meg.

2015 óta végzi a DFG támogatásával az Optikai Karakterfelismerési Folyamatok Továbbfejlesztésének Összehangolt Finanszírozási Kezdeményezése

(Koordinierte Förderinitiative zur Weiterentwicklung von Verfahren der Optical Character Recognition – OCR-D) a VD-projektekben keletkező digitalizált anyag szövegfelismerésének koncepcionális előkészítését. A projekt vezetője a wolffenbütteli *Herzog August Bibliothek*, további közreműködői a Berlin-Brandenburgi Tudományos Akadémia és (2016 augusztusáig) a Bajor Állami Könyvtár, utóbbi kiválása után (2016 októberétől) pedig a Berliini Állami Könyvtár (ld. <https://ocr-d.de/>).

(Murányi Lajos)

Lásd még 136, 142

Adatbázisok

185/2021

CARIUS, Hendrikje: Europäische Gelehrtennetzwerke digital rekonstruieren : Vernetzung von Briefmetadaten mit Early Modern Letters Online (EMLO) : Bericht über ein Projekt der Forschungsbibliothek Gotha zur Datenbereitstellung für EMLO. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 1., p. 29–41.

Res. angol nyelven

Az európai tudóshálózatok digitális rekonstruálása: a levelek metaadatainak összekapcsolása az Early Modern Letters Online-nal – a Gothai Tudományos Könyvtár beszámoló jelentése az EMLO számára való adattovábbításról

Adatbázis; Adatcsere; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Levél; Tudományos és szakkönyvtárak

A történeti kultúratudományok és bölcsészettudományok globálisan elosztott adatainak és forrásainak hálózatba kapcsolására az elmúlt évtizedekben számos digitális kutatási infrastruktúrát hoztak létre, köztük az *Early Modern Letters Online* (EMLO) levelezési adatbázist. A jelentés betekintést nyújt az Erfurti Egyetem Gothai Tudományos Könyvtárának folyamatban lévő projektjébe, amelynek keretében egy XVIII. századi tudós levelezés Kalliope Közös Katalógusban feltárt metaadatait importálják az EMLO-ba. A cikk mindenekelőtt az EMLO-val történő adathálózatba szervezés lehetőségeit, munkafolyamatait és kihívásait veszi sorra.

(Autoref.)

Lásd még 173, 186

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 152

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

186/2021

LAMAGNA, Michael – DANOWITZ, Erica Swenson – RODGERS, Andrea: Unexpected ebook usage during unprecedented times : a community college experience. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 41. (2021) 3., p. 15–19.

Az e-könyvek használatának előre nem látott alakulása példa nélküli időkben: egy közösségi főiskola tapasztalatai

Adatbázis; Állomány használata; Elektronikus könyv; Főiskolai könyvtár; Kölcsönzés; Statisztika

A szakirodalom tanúsága szerint a koronavírus-járvány alatt számos könyvtárban meredeken nőtt az e-könyv-használat. A Delaware Megyei Közösségi Főiskola (DCCC) munkatársai is erre számítottak, amikor megvizsgálták, milyen hatással volt a 2020. március 6-án bevezetett könyvtárbezárás és távoktatás az e-könyvek használatára, ám a statisztika vegyes képet mutatott.

A DCCC nyolc campusszal és közel 10 ezer hallgatóval rendelkezik. 2020 tavaszi szemeszterében (március–május) a járvány miatt nem volt hozzáférhető a könyvtár fizikai állománya, míg a nyári (június–augusztus) és az őszi (szeptember–december) szemeszterben már volt lehetőség az előzetesen kikért dokumentumok átvételére. A könyvtár többféle e-könyves gyűjteményt szolgáltat (*ProQuest Ebook Central, Gale eBooks, EBSCO* stb.), a kínálatot pedig tovább bővítette az, hogy a lezárások alatt a forgalmazók egy része átmenetileg több ezer e-könyvhöz biztosított ingyenes hozzáférést, és a könyvtár is előfizetett új címekre. A pandémia kitörése után a könyvtárosok célzott marketinggel hívták fel a figyelmet az e-könyvekre, amit ősszel is folytattak.

Annak érdekében, hogy pontos képet kapjanak az e-könyv-használat változásairól, egy átfogó kutatás során megvizsgálták a március és a december közötti tíz hónap COUNTER-statisztikáit (a teljes

szöveges megtekintések számáról), egy négyéves (2017–2020) időszakban vetve össze az azonos hónapokat. Azt találták, hogy a 2020 tavaszi használati adatok szinte mindegyik e-könyves adatbázisnál egyértelmű csökkenést mutatnak, ami alól csak az egészségtudományi tematikájú *R2 Digital Library* jelentett kivételt. A jelenségre csupán anekdotikus magyarázatok vannak: több oktató a lezárások hatására megváltoztatta a kurzusok olvasmánylistáit, és vagy nem várt el kutatásokról számot adó beadandókat, vagy azokat elegendő volt cikkekre – nem pedig könyvekre – alapozni. (Az egészségügyi területen tanuló hallgatókkal szemben támasztott követelmények a távoktatás alatt sem változtak, ami indokolja az *R2 Digital Library* nagyobb mértékű használatát.) Az a feltételezés sem állja meg a helyét, hogy a hallgatók esetleg már a márciusi lezárás előtt kikölcsönözték a félévhez szükséges szakirodalmat: 2019-hez képest a nyomtatott könyvek kölcsönzése 2020 tavaszán 40%-kal esett vissza.

A nyári hónapokban a csökkenő tendencia részben megállt: júniusban az e-könyv-használat szinte elérte a 2019-es adatokat, júliusban pedig meg is haladta azokat. Ennek oka az lehet, hogy a nyári kurzusokat az oktatók már az online környezethez tudták igazítani, és eddigre a hallgatók is alkalmazkodtak a helyzethez. Noha ekkor a nyomtatott könyvek kölcsönzése már korlátozottan lehetséges volt (online időpontfoglalás után), a 2019-es számokhoz képest 83%-os csökkenés volt tapasztalható ezen a téren.

A szeptembertől decemberig tartó őszi szemeszterben két e-könyves adatbázis kivételével csökkent az e-könyv-használat, e két adatbázis (*O'Reilly for Higher Education*, *ProQuest Ebook Central*) azonban kiugró növekedést ért el (8544-ről 11 611-re, illetve 7638-ról 15 404-re), ami feltehetőleg a kiterjedt könyvtári marketingnek, valamint az oktatók által feladott olvasmánylistáknak köszönhető. Ebben az időszakban a könyvtár valamennyi ideig nyitva is volt, és a nyomtatott könyvek átvétele is végig elérhető maradt, a hagyományos kölcsönzés mégis 84%-kal csökkent az előző évihez képest.

Összegezve: míg számos könyvtár az e-könyv-használat növekedéséről számolt be, a DCCC könyvtárában nem ez történt. A fizikai állomány elérhetősége – és az e-könyv-kínálat bővülése és népszerűsítése – mellett sem nőtt egyértelműen az e-könyvek használata, inkább hónapról hónapra változott, nagy szórással az egyes adatbázisok között. A jövőben érdemes lenne a kutatást kiterjeszteni a cikkadatbázisokra, továbbá a legnépszerűbbnek bizonyult

e-könyvek vizsgálata is tanulságokkal szolgálhat a gyűjteményfejlesztés számára.

(Szabó Piroska)

Lásd még 136, 156, 169, 177

Információ- és kommunikációs technológia

187/2021

GREENE, David – GROENENDYK, Michael: An environmental scan of virtual and augmented reality services in academic libraries. – Bibliogr. In: *Library hi tech*. – 39. (2021) 1., p. 37–47.

A virtuális valósághoz és a kiterjesztett valósághoz kapcsolódó szolgáltatások körképe a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Hardver; Információtechnológia; Kölcsönzés; Szolgáltatások

A közelmúltban elterjedt jó minőségű, a kereskedelemben kapható VR-headsetek (*virtual reality* – virtuális valóság) és okostelefonos AR-alkalmazások (*augmented reality* – kiterjesztett valóság) a VR- és az AR-megoldások potenciális kiaknázásának új hullámát indították el. A VR esetében a felhasználó egy teljesen virtuális háromdimenziós környezetben találja magát a fején viselt szemüvegnek köszönhetően, az AR ezzel szemben a valóságban észlelt objektumokhoz tesz hozzá további, számítógéppel megjelenített tartalmat, többnyire az okostelefonok képernyőjén. Míg a VR és az AR mainstreambeli átütő sikere még várat magára (a népszerű *Pokémon Go* AR-játék kivételével), a technológia egyre inkább teret nyer az iskolákban, múzeumokban, filmfesztiválokon és a videojátékot komoly hobbiként űzők otthonában. A felhasználás mind oktatási, mind kulturális területen számos kreatív megoldást magában foglalhat, térbeli és időbeli virtuális utazásoktól gyakorlóprogramokig és „életre keltett” műszaki tervekig. A tanulmányban összegzett kutatás célja a VR- és AR-eszközök alkalmazásának felmérése volt az észak-amerikai felsőoktatási könyvtárakban.

A vizsgálat mintáját a Tudományos Könyvtárak Egyesületének (*Association of Research Libraries*, ARL) felsőoktatási tagintézményei képezték (n=116,

USA: 108, Kanada: 8). A vizsgált paraméterek: földrajzi elhelyezkedés, költségvetés, hallgatók száma, kínál-e a könyvtár VR/AR-szolgáltatást, kínál-e könyvtáron kívüli szervezet VR/AR-szolgáltatást az egyetem összes polgára számára. Az első három változót publikált statisztikai adatokból vették; a VR- és AR-szolgáltatások megléte után célirányos Google-kereséseket folytattak le az érintett intézmények weboldalain. Azt is figyelték, milyen eszközök szerepelnek a kínálatban, segít-e a személyzet azok használatában, van-e dedikált tér a szolgáltatás számára, illetve kölcsönözhető vagy csak helyben használható-e a technológia. Az összegyűjtött adatokat Excelben értékelték.

A vizsgált intézmények 42,2%-a (49 könyvtár) ajánlott valamiféle VR- vagy AR-szolgáltatást. Leginkább utóbbit, a kiterjesztett valóság használatára csupán 5 intézménynél volt lehetőség, és itt is minden esetben párhuzamosan a virtuális valóságra épülő megoldásokkal. A további elemzés megerősítette, hogy többnyire a könyvtárak biztosították a VR/AR-szolgáltatásokat az egyetemeken, ritkábban pedig egyéb, a campuson található szervezetek, például laborok vagy informatikai osztályok (26 válaszadó intézménynél, ezekből 10 esetben az egyetemi könyvtár is nyújtott VR/AR-szolgáltatást).

A költségvetés összehasonlítása során kiderült, hogy ez nem szignifikáns tényező a VR/AR-szolgáltatások biztosítása szempontjából, bár tény, hogy magasabb büdzsé mellett valamivel nagyobb valószínűséggel működött ilyen szolgáltatás. Hasonlóképp nem befolyásolta jelentős mértékben a hallgatói létszám sem e szolgáltatások meglétét. A VR/AR-szolgáltatást nyújtó könyvtárak földrajzi eloszlása is egyenletes volt az Egyesült Államok területén. A kutatók nem tartják kizártnak, hogy amint egy adott régió egyik könyvtára előállt ezzel az innovációval,

a többiek is követték a környéken. A két legnépszerűbb VR-eszköz az *Oculus Rift* és a *HTC Vive* volt; több könyvtár üzemeltetett párhuzamosan többféle márkájú eszközt is. Összesen 33 könyvtár szervezett workshopokat a technológia használatáról, ám a szerzők néhány kivételtől eltekintve nem találtak részletes beszámolót ezek eredményeiről. A 49 VR/AR-szolgáltató könyvtárból 42 külön teret tartott fenn erre a célra. Jellemző volt az is (43 könyvtárban), hogy személyzet biztosított támogatást a szolgáltatás igénybevételéhez. 18 könyvtárban csak az intézményen belül voltak használhatók az eszközök, általában fixen telepítve egy helyiségben, melyhez az olvasók időpontot foglalhatnak; 3 könyvtár kizárólag kölcsönzésre adott lehetőséget; 28 könyvtárban hibrid szolgáltatási modellt alakítottak ki (helyben használat és kölcsönzés). Ami a szoftvereket illeti, a kutatók nem találtak részletes információkat, csupán kisszámú eseti példát, így nem lehet megállapítani, hogy az eszközöket a szórakozás mellett tudományos/oktatási célokra is felhasználták-e.

A kutatás eredményei nyomán megerősítést nyert, hogy a VR/AR-eszközök útján vannak afelé, hogy az észak-amerikai felsőoktatási könyvtári kínálat részeivé váljanak: a vizsgált intézmények majdnem fele kínált ilyen szolgáltatást (elsősorban VR-t). Az esetek többségében leginkább a technológia kipróbálására van mód, egyfajta kísérletképpen, nem pedig mindennapos használatra az oktatás és a tudományos munka területén. Változást az oktatási célú alkalmazások terjedése hozhat, ahogy az a 3D-s nyomtatás esetében is történt.

(Bódog András)

Lásd még 158, 159, 165, 179, 192

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

188/2021

FAHIM, Sherry – WARK, Dawna – MCKAY, Shelley: Open+ technology with remote staff support improves branch access and enhances community engagement. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 39. (2020) 5., p. 457–470.

Open+ technológia távoli könyvtárosi támogatással – javítja a hozzáférést és támogatja a közösséget

Fiókkönyvtár; Gépesítési kérdések -általában; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Községi könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A Hamiltoni Közkönyvtár (HPL) Kanadában az Ontario-tó mellett található könyvtári hálózat, amely több mint félmillió lakost szolgál ki, és 22 vidéki és városi fiókkönyvtárral rendelkezik. A csekély létszámú közösséget ellátó fiókkönyvtárak fenntartása nagy kihívást jelent, korábban emiatt számos fiókin-tézményt megszüntettek vagy összevontak. 2017-ben a könyvtári tanács új stratégiát fogadott el, amelynek alapértékei: a közösség szolgálata, a relevancia, a rezponzivitás, valamint a tanuló és innovatív szervezet. Célul tűzték ki a nyitvatartási problémák orvoslását is. Ennek fényében – nem kevés kockázatot vállalva – a személyzet nélküli könyvtár koncepciójának kipróbálása mellett döntöttek, a központi könyvtárból szükség esetén távoli elérésű segítséggel támogatva a helyi olvasókat, jelentősen megnövelve így a nyitvatartási időt. További fontos tényező volt a projekt során, hogy létszámleépítés nélkül valósítsák meg a szolgáltatásfejlesztést.

A fiókkönyvtárak innovatív megújításának pilotprojektjéül a közel 2500 főt kiszolgáló, hetente csupán 17 órát nyitva tartó, 196 m² alapterületű Freeltoni Fiókkönyvtárat választották, Kanadában elsőként alkalmazva a *bibliotheca* vállalat *open+* és videotelefon-technológiáját. Az ún. kiterjesztett hozzáférés (*Extended Access*) modelljében a szokványos nyitvatartási időn túl már személyzet nélkül üzemelő könyvtár szabadon használható, így csekély befektetés mellett lehet jelentősen növelni a szolgáltatási

időt, támogatva ezáltal az egész közösséget. Ugyan az olvasók ritkán alkalmazzák (Freeltonban 2017 és 2019 között csak 12-szer fordult elő), de a fiókkönyvtárba telepített videotelefonokkal közvetlen tájékoztatás kérhető a központi könyvtár munkatársaitól.

A Freeltoni Fiókkönyvtárban az induláshoz számba vették az infrastrukturális feltételeket (biztonsági kamerák, megfelelő sávszélességű internet-elérhetőség, digitális eszközök, videotelefon-készülékek, biztonsági berendezések). A pilotprojekt kezdetét megelőzően felmérték a helyi igényeket, és a fiókkönyvtár szokványos üzemelésének utolsó hónapjaiban bevezették az önkiszolgáló kölcsönzést, így módon szoktatva hozzá az olvasókat az új szolgáltatási modellhez. Eközben a fejlesztést megvalósító projektszempont a könyvtári személyzetet is felkészítette az új távszolgáltatás biztosítására. Az olvasókat a könyvtár weboldálán, a közösségi médiában és szórólapok terjesztésével tájékoztatták a megújuló szolgáltatásról. GyIK (Gyakran Ismételt Kérdések) tájékoztatóoldal is készült mind a fiókkönyvtárosok, mind a használók számára.

A távszolgáltatást igénybe venni kívánó olvasókat a fiókkönyvtárosok regisztrálják a szokványos nyitvatartás alatt, amihez egy személyazonosító okmányra és egy hozzájárulási nyilatkozat aláírására van szükség. Ezt követően a használók az olvasójegyük segítségével tudnak belépni a könyvtárba a szokványos nyitvatartási időn kívül; a látogatókat az elektronikus ajtókbá beépített *open+* technológia azonosítja. Beüzemelték továbbá a rádiófrekvenciás azonosításon (RFID) alapuló technológiát az önkölcsönző állomásokhoz és a biztonsági kapukhoz (a HPL minden dokumentuma már rendelkezett RFID-címkével). A nyitvatartási idő előzetes konfigurálása után az *open+* részben felhőalapú, részben lokális rendszere koordinálja a beléptetést, a biztonsági kamerákat és kapukat, a hangalapú tájékoztató üzeneteket, az épület világítását, fűtését, szellőztetését és légkondicionálását, a riasztót, valamint az olvasói számítógép-használat idejét. A fiókkönyvtár mosdóját mozgásérzékelővel szerelték fel, ami egy jelzőfényrel van kapcsolatban, a személyzet így távolról is értesül arról, ha valaki túl sokáig tartózkodik bent. A fejlesztéseknek köszönhetően a Freeltoni Fiókkönyvtár nyitvatartása heti 17-ről 60 órára nőtt. A

hatásmérés jelentős forgalomnövekedést mutatott ki: 78%-kal emelkedett a belépések, 60%-kal a számítógép-használatok száma, és általánosságban véve nőtt a könyvtári tér kihasználtsága. A kedvező tapasztalatok nyomán egy hasonló méretű másik vidéki fiókkönyvtárban is bevezették a szolgáltatást.

A Kanadában precedens nélküli projekt kezdetben igen kockázatos vállalkozásnak tűnt, ám a jól átgondolt stratégiának, a kockázatkezelésnek, az egyszerűsége és átláthatóságra való törekvésnek, továbbá az összes érdekelt fél bevonásának köszönhetően az elképzelést végül siker koronázta.

(Bódog András)

Lásd még 159

Könyvtárépítés, -berendezés

189/2021

FIALOVÁ, Jana: Krajská knihovna Vysočiny – po 125 letech konečně ve svém In: Čtenář. – 72. (2020) 12., p. 458–461.

Vysočina Területi Könyvtára – 125 év után saját épületben

Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Regionális könyvtár

A Havlíčkův Brodban található Vysočinai Területi Könyvtár története 1894-ben kezdődött a helyi városi közkönyvtár létrehozásával. A rendelkezésre álló tér azonban hamar szűkösen bizonyult – ez a probléma pedig 125 éven keresztül, a mostani új könyvtárépület megépítéséig végigkísérte a könyvtár történetét. A népkönyvtárat (később városi könyvtárat) újabb és újabb helyekre költöztették; a '70-es években a városi könyvtárból járási könyvtárat hoztak létre, ami a városháza épületébe került, és az új épület átadásáig itt működött. Nagy változást jelentett, hogy 2002-ben a járási könyvtár megszűnésével az intézmény Vysočina Területi Könyvtárrá vált, és megkapta a terület módszertani ellátásának feladatát. Szolgáltatásait bővítette, felsőoktatási együttműködéseket indított, 2006-ban korszerű digitalizáló műhelyt létesített. A könyvtárhasználók száma folyamatosan emelkedett, ezért ismét napirendre került a könyvtári terek elégtelensége. Az intézménynek soha nem voltak saját használatú speciális helyiségei, a programok a városháza tereiben csak korlátozottan valósultak

meg. Gondot okozott a kölcsönzés is, mivel a gyűjtemény kétharmadát ekkor már külső raktárakban helyezték el.

A helyszűke miatti nyomás egyre nőtt a fenntartón, ezért 2003-ban új könyvtár építése mellett döntöttek, de az építészeti pályázat kiírására csak 2006-ban került sor. A kiválasztott tervben egy kétszintes, alagsoros, garázsos, kávézós, kiállítótermes, liftes épület szerepelt, RFID-technológiával és modern akusztikával. A befejezési határidő komplikációk miatt 2010-re csúszott, ám az építkezés meg sem kezdődött, miközben a helyzet tovább romlott, és újabb raktárakat kellett bérbe venni. 2014-ben a regionális önkormányzat törölte a projektet, mivel nem tartották megfelelőnek a kijelölt helyszínt, és a költségeket sem tudták állni uniós források nélkül. 2016-ban végül döntés született egy teljesen új épület megépítéséről a városközpont közelében, a régió és a városi önkormányzat finanszírozásában. A munkálatok megkezdésére 2018 nyarán került sor.

Az új könyvtárépületet az előzményekhez képest gyorsan, két év alatt, 2020-ra megépítették. Autóparkolót is kialakítottak, amivel korábban a könyvtár nem rendelkezett. Az épület homlokzatára levegőtisztító zöld „növényburkolatot” telepítettek, nyáron hűtve, télen védve az időjárás viszontagságaitól. A mai „nyitott könyvtár” koncepciójának megfelelően az épület terei rugalmasan alakíthatók, kényelmesek, áttekinthetőek, kiválóan alkalmasak művelődésre, tanulásra, szórakozásra. Az első és második szint az olvasók rendelkezésére áll csendes és zajos övezetekkel, tanulóhelyiségekkel; alattuk vannak az irodák és a raktárak. Az első szinten száz férőhelyes, különböző rendezvényekre alkalmas, kettéosztható előadóterem, központi kölcsönzőpult és kávézó kapott helyet, továbbá a szépirodalmi, a gyermekirodalmi, a CD- és DVD-gyűjtemény. A második szinten olvasóterem, felnőtt szakirodalom, hangoskönyvek és hangszigetelt tanulóboxok találhatóak. A nagy terekben az olvasók kényelmesen válogathatnak a szabadpolcon; a raktár helyben, gyorsan elérhető. A liftek babakocsikkal is igénybe vehetők, az épület falába helyezett könyvkölcsönző automatákat a nap 24 órájában használhatják az olvasók. A ruhatári szekrények és a mindegyik szinten kiépített mosdók szintén a kényelmet szolgálják.

Az új, minőségi épületnek a munkatársak és a könyvtárhasználók egyaránt örültek, szolgáltatásaiért folyamatosan visszatérnek.

(Prókai Margit)

190/2021

WEHNER, Martin: Ein Königsbahnhof in neuem Glanz : der Veitshöchheimer Rokokogarten, ein Wiener Kaffeehaus und abstrakte Wandmalerei inspirierten den Umbau der ‚Bücherei im Bahnhof‘ In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 1., p. 36–39.

Egy fejedelmi vasútállomás újjászületése: egy rokokó kert, egy bécsi kávéház és egy absztrakt falfestmény inspirálta az „állomás-könyvtár” átépítését

Átépítés; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

A 9574 lakosú Veitshöchheim könyvtára 1990 óta egy műemlék vasútállomáson működik. A település híres kastélykertjének szomszédságában álló neoreneszánsz állomás 1855-re készült el; 1987-ben az önkormányzat átvette a felújításra szoruló épületet a vasúttársaságtól, majd három évvel később, az átépítés után megnyitotta az új közkönyvtárat, amit a lakosság lelkesen fogadott – a kölcsönzések száma két év alatt megduplázódott, meghaladta a 100 000-et, majd ezt is túlszárnyalva elérte a 150 000-et.

A több évtizednyi intenzív használat után a polgármester és az önkormányzat 2017-ben úgy döntött, hogy a könyvtárat átalakítja a 30. évfordulóra. A szerződéskötést 2018-ban, a tervezést 2019-ben, az építkezést 2020. július 1-ig, az évfordulóra kellett befejezni. (Az ütemtervet pontosan be is tartották.) A tervezést egy würzburgi építésziroda (*Büro bha architekten*) végezte; vezérmotívumként a szomszédos rokokó kert szolgált tereivel, lugasaival, pavilonjaival és rondelláival. Nagy gondot fordítottak a színek kiválasztására és összhangjára is: a szép-irodalmi részleg kék színű, a gyermek- és ifjúsági részleg vörös és narancssárga, a királyi pavilon és az ismeretterjesztő irodalom részlege sárga árnyalatú.

- A könyvtár közepén található a „zöld szalon”, ami kávézó és rendezvényterem is. Az építészek egy bécsi kávézó hangulatát akarták megidézni a bútorokkal, a színvilággal, tükrökkel és újságokkal. A kép- és hangtechnika mellett egy kis színpad és egy zongora is szolgálja a rendezvényeket.
- A gyermekkönyvtárban a mennyezetet virágminták törlik meg, amelyek az „olvasóbarlangba” tartanak, illetve a barlangból fel a mennyezetre. A gyermekrészleg akadálymentes az új építésű rámpának köszönhetően. Külön lépcsőház áll az iskolai osztályok vagy az óvodai csoportok rendelkezésére.

- A fiatalok számára is létrehoztak egy helyiséget. A könyvek és a korosztálynak megfelelő média mellett van egy speciális asztal is laptopokkal, táblagépekkel és mobiltelefonokkal.
- A filmes és a zenei részleg a királyi pavilonban kapott helyet; ez volt valamikor „a fenséges urak váróterme”. Innen egy padlóig leérő boltíves ablakból lenyűgöző kilátás nyílik a veitshöchheimi kastélyra.
- Az emeleten a szakirodalmi részleg mellett kialakítottak egy szobát csoportok számára; itt az idős internetezők, az irodalmi szakkörök és a diákok ideális feltételeket találnak a közös munkához.
- Az „olvasókert” most létesült; található benne ülőhely a szülőknek, a gyerekek pedig egy mozdonyon és egy trambulinon játszhatnak. Az emeleti terasz az 1960-as évek betonbútoraival és egy napernyővel kínál nyugalmat a szabadban.

Az egész épület belső terének kialakítása teljesen megújult, többek között az építészek által rugalmas, csatlakozásra kész rendszerként tervezett MDF-polcoknak, valamint a felújított vagy új ülőbútoroknak és asztaloknak köszönhetően. A szőnyegpadlót parkettára vagy újrahasznosított anyagokra cserélték, a természetes kőpadlót ácsiszolták, a falakat átfestették és néhányat frissen vakoltak. A világítás – hála a LED-lámpákra való átállásnak – jelentősen javult; az akusztikát álmennyezettel és zsugáterekkel optimalizálták, utóbbiakkal be is lehet sötétíteni. Az irodák és az árkádok ablakait lefóliázták, amittől jobb lett a terek klímája.

Az akadálymentesítést úgy oldották meg, hogy rámpát helyeztek a gyermekkönyvtárba, és egy automatizált bejárati ajtót alakítottak ki, így a teljes földszint akadálymentes. (Sajnos szerkezeti okokból nem lehetett személyliftet beépíteni.)

A teljes informatikai kábelezést is megújították, és nagy teljesítményű WLAN-hálózatot telepítettek. Az épületet száloptikával kapcsolták az önkormányzat központi informatikai infrastruktúrájához, így nincs szükség külön szerverre, költséget takarítanak meg, és sokkal könnyebb az ügyintézés. Az olvasók rendelkezésére 11 nyilvános számítógép áll. (Lehet mobil eszközöket is tölteni.) A polcok új elrendezése miatt a könyvtár a korábbinál jobban használható kiállításokra. Az adományok révén megvásároltak egy nagy műalkotást, amelyet a művész a nyitásra készített el, és amely megtekinthető a kávézóban. Eredetileg a felújítást három építési fázisban kívánták végrehajtani, megszakítás nélküli üzemelés mellett, de a járvány miatt a könyvtár 2020 márciusában ki-

lenc hétre bezárt. A tervezett egyhetes eseménysor helyett a megnyitót csak szűk körben tartották meg. Két hónappal az újraindítás után a kölcsönzések és a látogatók száma majdnem elérte a bezárás előtti, de rendezvényre még nem került sor. A vírus miatt ellenben nőtt a kereslet a könyvtár digitális kínálata iránt.

(Murányi Lajos)

Lásd még 166

Számítógépes könyvtári rendszerek

191/2021

BREEDING, Marshall: 2021 library systems report : advancing library technologies in challenging times In: American libraries. – 52. (2021) 5., p. 22–33.

Könyvtári rendszerek 2021: fejlődő könyvtári technológiák vészterhes időkben

Integrált gépi rendszer; Nemzetközi helyzetkép; Szoftver; Szoftverválasztás

Az elmúlt években az egyes cégfelvásárlások által konszolidálódott könyvtártechnológiai piac a pandémia alatt gyors reagálási képességről tett tanúbizonyságot. A digitális szolgáltatások világába történő átmenet felgyorsítását támogató fejlesztések mellett egyes szállítók – olykor saját bevételeik egy részéről lemondva – újabb és újabb megoldásokkal álltak elő, hogy átsegítsék a könyvtárakat a járványhelyzet okozta krízisen. A *Biblionix* például a kölcsönzések fogyatkozó számával összhangban csökkentette az *Apollo* IKR előfizetési díját, az *Ex Libris* pedig a könyvtárak bezárásával és újraindításával kapcsolatos jó gyakorlatokat gyűjtötte össze felhasználói közössége számára.

Jóllehet a piacot továbbra is néhány nagyobb vállalat uralja, és a kialakult helyzetet – az *Innovative* cég *ProQuest* általi 2020-as felvásárlását követően – a Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (*Federal Trade Commission*) is vizsgálta, úgy tűnik, jogi értelemben nem beszélhetünk versenyellenességről. A könyvtárak továbbra sem csak a nagyok kínálatából szemezgethetnek, és még a nyílt forráskódú rendszerek szállítói sem maradnak hoppon. Sőt, a kis- és közepes vállalkozások speciális termékeikkel, rövid reakcióidejükkel az innováció motorjai, még ha az elmúlt

évek mutatói alapján egyre kevesebb erőforrásból is kell gazdálkodniuk.

A felsőoktatási és tudományok könyvtárak, bár továbbra is szereznek be nyomtatott dokumentumokat, immár elsősorban elektronikus állományt építenek. A dráguló folyóiratok és a csökkenő könyvtári költségvetések miatt nő az érdeklődés a forrásmegosztási technológiák iránt; ám a nyílt hozzáférés is feladatokat ró a könyvtárakra, tekintve, hogy az ún. átmeneti szerződések terjedésével a szerzői publikálási díjakat és a publikált tartalmakat sokszor nekik kell nyomon követniük. E szempontok tovább bonyolítják az elektronikusforrás-kezelés technikai hátterét, amihez hozzájárulnak azok az igények, melyeket a tanulmányi (tanulásiirányítási) rendszerek, az intézményi repozitóriumok és a kutatási információkat kezelő rendszerek támasztanak. Mindennek tudható be az elmozdulás az integrált könyvtári rendszerektől (IKR) a könyvtári szolgáltatási platformok (KSZP) irányába – utóbbiak az összes típusú információforrás kezelésére alkalmasak. Visszaesést tapasztalunk ugyanakkor a *discovery*-eszközök piacán: az oktatási szektorban sokszor egyéb eszközöket (pl. *Google Scholar*, *Scopus*) részesítenek előnyben. Mindazonáltal a *discovery*kre, amelyeket legtöbbször a KSZP-vel egy csomagban kínálnak a szállítók, továbbra is szükség lesz, fejlesztésükbe érdemes újabb erőforrásokat ölni.

Ha végigtekintünk a szereplőkön, azt látjuk, hogy az *Ex Libris* 2020-as felvásárlásával a *ProQuest* jutott vezető szerephez a felsőoktatási és tudományos könyvtárak stratégiai technológiákkal való ellátása terén. *Alma* KSZP-jük eladása három év alatt közel a kétszeresére nőtt (2037 telepítés összesen 41 országban). Korábbi termékeik (pl. *Aleph*, *Voyager*) támogatását sem szüntették meg, hiszen azokat jelentős intézmények (pl. a Kongresszusi Könyvtár) továbbra is használják. A frissebb fejlesztéseik közül megemlítendő a képzésekhez kapcsolódó olvasmánylisták kezelését lehetővé tevő *Leganto*, amely az intézmény tanulmányi rendszeréhez integrálódik. Kiemelhető továbbá a forrásmegosztás munkafolyamatait támogató *Rapido*, illetve a *Primo* újabb fejlesztései, amelyek a *discovery*-eszköznek az *Almától* függetlenül történő alkalmazhatóságára fektetik a hangsúlyt. Az *Innovative Interfaces* már említett megvásárlásával a *ProQuest* portfólióját gazdagítja a cég új fejlesztése, a *Vega discovery*, amely a kapcsolt adatok (*linked data*) technológiájára építve törekszik az adatok felhasználóbarát, hatékony megjelenítésére. A fejlesztésben a *New York Public Library* a cég partnere.

Az EBSCO a könyvtárinformatikai fejlesztések világában mindenekelőtt a FOLIO nyílt forráskódú KSZP létrehozásának jelentős mértékű támogatásával van jelen. Négyévnvi fejlesztést követően elindultak az első implementálások, amelyek többféle hosztolási és támogatási (*support*) felállásban valósulhatnak meg. Az EBSCO hosztolási és támogatási szolgáltatást is nyújt, de például a *ByWater* is nyújt támogatást, míg a hosztolást az *Index Data* vagy az implementáló intézmény maga is megoldhatja. A FOLIO-nak nem része a katalogizálás, sem a discovery. Utóbbit illetően sokan az EBSCO saját termékét (EDS) tervezik használni. Az EDS fontos fejlesztéseken ment keresztül, ezek közé tartozik a felhasználóbarát, vizuális megjelenítést szolgáló *EDS Knowledge Graph* és *Concept Map*. A Google-lel való megállapodásnak köszönhetően pedig a kutatók a *Google Scholar*t használva kereshetnek az előfizetett tartalmak között az *EBSCOhoston* keresztül.

A nonprofit szervezetként működő OCLC eredményei nem csak anyagiakban mérhetők; programjainak finanszírozása túlmutat jóvedelemszerzést célzó beruházásain (részt vesz pl. a koronavírus-járvány utáni közgyűjteményi újranyitást segítő REALM projektben). *WorldShare Management Services*-re keresztelt KSZP-jük továbbra is hódít a felsőoktatási szektorban. A platform egyik legfontosabb előnye a munkafolyamatok optimalizálása. A kurrens fejlesztési irányokat felhőalapú API-megközelítésként lehetne jellemezni: az újabb szolgáltatásokat saját fejlesztésű vagy külső API-kon lehet elérni, ebbe illeszkedik a *WorldCat Search* API alkalmazás, illetve a közeli jövőben várható *WorldCat Discovery* API. Az IKR-ek nyújtotta szolgáltatásokon túlmutató technológiák keresése jellemzi egyre inkább a köz-könyvtárakat is, amelyek a hagyományos vastag klienses megoldások felől a webalapú (vékony klienses) megoldások felé mozdulnak el. Ezen a piacon a legfontosabb szereplőnek a *SirsiDynix*, az OCLC, a *BiblioCommons*, valamint a *The Library Corporation* tekinthetők.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 160, 172, 173

Számítógép-hardver

Lásd 187

Számítógép-szoftver

Lásd 160, 164, 168, 184, 191

Elektronikus könyvtár

192/2021

LHOTÁK, Martin: DL4DH – Digital Libraries for Digital Humanities : nový projekt na vytěžování obsahu digitálních knihoven. – Bibliogr. In: ITlib. – 24. (2020) 4., p. 26–31.

Res. angol nyelven

DL4DH – Digital Libraries for Digital Humanities: új projekt a digitális könyvtárak adatbányászatához

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Információtechnológia; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása

A természet- és a humán tudományok területén régóta épülnek repozitóriumok: kezdetben kutatási projektek részeként, később széles körben elterjedve. A tudományos kutatást lehetővé tevő teljes szövegű tartalmak a humán tudományokban jó lehetőséget kínálnak a határtudományok számára (pl. matematikai nyelvészet). Miközben az új területek egyre bővülnek, a digitális eszközökkel elemezhető források felkutatása változatlanul bonyolult. A DL4DH projektet a cseh kulturális minisztérium hozta létre a 2020–2022 közötti időszakra azzal a céllal, hogy szoftverfejlesztéssel támogassa a *Kramerius* rendszerben működő digitális könyvtárak adatainak kinyerését. Különböző szakterületek tudósainak együttműködésével vizsgálják a digitális könyvtárakkal kapcsolatos speciális szakmai és határtudományi igényeket, majd az eredményeket beépítik a fejlesztésekbe. A projekt által megvalósul a *Kramerius* rendszerben a kulturális örökség adatbányászatának optimalizálása; az adatok jobban strukturált formában, exportot követően a kutatók által irányított számítástechnikai eszközökkel válnak elemezhetőkké.

A projekt első fontos eleme a *DL4DH Feeder* nevű adatbányászati interfész. A *Kramerius*ban található digitális könyvtárakhoz illeszkedő szoftveres megoldás lehetővé teszi a különböző digitális adatok (képek, OCR-es feldolgozás kimenetei, metaadatok) keresését, válogatását és kinyerését, illetve konverztálását a hatékony gépi feldolgozást támogató egyéb

formátumokba (CSV, TSV, XML, JSON). A megvalósítás magában foglalja az OCR minőségértékelését, továbbá a teljes szövegek metaadatokkal és nyelvi elemzéssel való gazdagítását, ami lehetővé teszi az adatok hatékonyabb keresését és a találatok szűrését. A *DL4DH Feeder* alkalmazásnak köszönhetően mintegy 150 millió digitális oldal vált a bölcsészettudományi kutatások, így a természetesnyelv-feldolgozás számára kiaknázhatóvá. A *Kramerus TEI Convertere* biztosítja az adatok exportját és konvertálását TEI formátumra, amely a digitális bölcsészettudomány egyik legfontosabb, a digitális dokumentumok részletes leírására szolgáló szabványa. A projektben külön módszertant dolgoztak ki a digitális könyvtári adatok digitális bölcsészeti célokra való előkészítésére: ez írja le, hogy milyen adatok találhatóak a digitális könyvtárban, ezeknek mi az eredete, milyen kapcsolatokkal rendelkeznek, valamint hogyan lehet ezeket kinyerni és újrahasznosítani az alkalmazott eszközökkel. A *Kramerus+* modul az adatgazdagított szöveges állományok és metaadataik megőrzésére szolgál, információkat tartalmaz például az automatikusan felismert entitásokról, a bibliográfiai és az *authority* adatokkal való kapcsolatokról stb. A *Kramerus+* a *Kramerus* külső moduljaként működve saját API-val kommunikál a *DL4DH Feeder* szoftverrel és a *TEI Converterrel*. Az adatgazdagítás során kiegészítik a metaadatokat és az OCR-ezéssel keletkezett teljes szöveget szerkezeti jelekkel, nyelvi analízissel, entitásfelismeréssel és további adatokkal. A folyamat teljesen automatizáltan megy végbe, külső szolgáltatások és eszközök támogatásával. Része a tokenizálás (mondatokra és szavakra való bontás),

a lemmatizálás (szótőfelismerés) és a szófajtypus-meghatározás, nemcsak a cseh, hanem más nyelvek esetén is. További funkció a fogalmi entitások megkülönböztetése, elsősorban a cseh nyelvben. Ezen kívül lehetővé válik a szövegben a képek felismerése és leírása, a lírai és prózai szövegek megkülönböztetése, a szövegstruktúra felismerése (az üres helyek százalékos arányának meghatározása), a táblázatok felismerése és értelmezése, a tipográfia elemzése. Lehetőség lesz a képek tartalom szerinti osztályozására, a kéziratos jegyzetek azonosítására, a szótári és enciklopédikus szövegek szegmentálására, bibliográfiai adatok metaadatokhoz kapcsolására. A rendszer biztosítja a használok azonosítását a *Shibboleth*-en keresztül, amellyel, hogy támogatja az adatok kinyerését, vizualizálását, továbbá az exportot különböző formátumokba (TEI, T/CSV, JSON, plain text, PAGE, ALTO, RAW). Az entitásfelismeréssel összefüggésben térképes, időrendi és hely szerinti keresésre is mód nyílik, ahogy a hivatkozások alapján is lehet majd keresni.

A DL4DH projekt – kapcsolódva a DARIAH projekthez és az INDIHU programhoz – elmélyíti a könyvtárak és a tudományos kutatóhelyek kapcsolatát a digitális bölcsészettudomány terén, a digitális könyvtárak tartalmainak szélesebb körű használatával pedig jobban kutathatóvá válnak a digitális bölcsészettudomány speciális területei.

(Prókai Margit)

Lásd még 136, 158, 167, 193

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

193/2021

MUKHERJEE, Sinjini – DAS, Rajesh: Integration of domain-specific metadata schema for cultural heritage resources to DSpace : a prototype design. – Bibliogr. In: Journal of library metadata. – 20. (2020) 2-3., p. 155–178.

A kulturális örökségi források területspecifikus metaadatsémájának integrálása a DSpace-be: prototípus-tervezés

Elektronikus könyvtár; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Közgyűjtemény; Megőrzés; Múzeum; Szabvány

A cikk kiemeli a múzeumi és kulturális források kezelésére szolgáló LIDO metaadatséma *DSpace*-ben történő implementálásának gyakorlati tapasztalatait. A LIDO egy területspecifikus metaadatséma a múzeumi és kulturális forrásokhoz. Jelenleg nemcsak a könyvtári és információs központok építik digitális intézményi repozitóriumait, hanem a múzeumok, archiváló központok is fejleszteni kívánják digitá-

lis megőrzési rendszereiket. A digitális archiválás megkezdése előtt nem szabad megfelelni arról, hogy szabványos metaadatsémát kell biztosítani a megfelelő elemekhez, tárgyakhoz vagy forrásokhoz a múzeumi és kulturális forrásokat tartalmazó digitális megőrzési rendszer kialakítása érdekében. A DSpace népszerű rendszer a digitális intézményi repozitóriumok építésére. A DSpace általános metaadatsémát, azaz *Dublin Core* metaadatokat használ az általános forrásoknál, ám nagyon rugalmasan képes új metaadatsémák adaptálására speciális forrástípusok esetén. A jelen tanulmány kitér arra, hogyan használható a DSpace egy digitális megőrzési rendszer létrehozására a múzeumi és kulturális forrásokhoz, valamint bemutatja a módszer részletes lépéseit a gyakorlatba ültetéshez.

(Autoref.)

Lásd még 142

Kiadói tevékenység

194/2021

BJÖRK, Bo-Christer: Publishing speed and acceptance rates of open access megajournals. – Bibliogr. In: Online information review. – 45. (2021) 2., p. 270–277.

A publikációk megjelenési gyorsasága és elfogadásuk aránya a nyílt hozzáférésű megafolyóiratoknál

Folyóiratkiadás; Hozzáférhetőség; Lektorálás; Publikálás-tudományos kiadványoké; Tudománymetria

A nyílt hozzáférésű megafolyóiratok nemrég jelentek meg a folyóirat-kiadásban. Ezek a folyóiratok évente több ezer cikket közölnek, és viszonylag gyorsan közreadják a benyújtott közleményeket. Nem az előfizetésekből, hanem a szerzők által fizetett közlési díjból tartják fenn magukat. A folyóiratpiacon jelentős szerepet töltenek be: 2017-ben 19 megafolyóirat kb. 58 ezer cikket adott közre; kétharmaduk két folyóiratban, a *PLOS One* és a *Scientific Reports* címűben jelent meg.

A cikkben ismertetett empirikus kutatás elsőként vizsgálta 12 megafolyóirat gyakorlatát abból a szempontból, hogy mennyi idő telik el a cikkek benyújtása és közlése között, és milyen arányban fogadják el a beérkező publikációkat. A megjelenési gyorsaság megállapításához a folyóiratokban közölt adatokat

(benyújtás, elfogadás, közlés időpontja) vették figyelembe, az elfogadás arányát pedig összesített adatok alapján állapították meg (a benyújtott és közölt írások számának összevetésével).

A megjelenési gyorsaságot a hagyományos (elektronikus) előfizethető folyóiratokkal vetették össze, és tematika szerint is vizsgálták. Megállapították, hogy az egyes szakterületek gyakorlata eltér: a fizikai és mérnöki témájú megafolyóiratok esetén jóval gyorsabb a megjelenés, mint az általános és biológiai-orvostudományi tematikájúakban. Az utóbbi szakterületen a megafolyóiratok valamivel lassabbnak bizonyultak, mint a hagyományosak, a mérnöki szakterületen ugyanakkor többször gyorsabbnak. Az átfutási idő növekedése a lektorálási munkafolyamat különböző fázisaihoz köthető (a lektor kiválasztása, a lektor és a főszerkesztő tempója). Vannak folyóiratok, amelyek azért gyorsak, mert ún. bináris elfogadási döntést hoznak (ti. közölhető vagy nem); ez magyarázza a 33 napos átlagos elfogadási idejüket. Minél egyszerűbbek a lektorálási folyamat kritériumai, annál egyszerűbbek a szerzőre háruló javítási teendők is. Vannak folyóiratok, amelyek az elfogadott kéziratot azonnal közzéteszik a weboldalon, és a későbbiekben adják hozzá a konkrét megjelenési adatokat. E közlemények megkapják végleges DOI azonosítójukat is, így kereshetők és idézhetők. A megafolyóiratoknak nem könnyű motivált lektorokat verbuválniuk, mert ezek a folyóiratok igen sokrétű témákkal foglalkoznak, az egyes szakterületeken nem tekintik őket vezető folyóiratoknak, valamint nincsenek olyan szakmai közösségek, amelyek ezekhez a folyóiratokhoz szorosan kötődnének.

A kutatás során általánosságban véve azt találták, hogy az elfogadási folyamat megközelítőleg fél évet tesz ki. Az elfogadás aránya magasabbnak mondható a nyílt hozzáférésű megafolyóiratoknál (50–55%), mint a bevett, hagyományos tudományos folyóiratoknál (40%). Ez abból adódik, hogy a közleményeket csak a tudományos megbízhatóság szempontja szerint lektorálják, az újdonság és a tudományos hozzájárulás kérdését nem vizsgálják. Közismert, hogy a megafolyóiratokat írásaikkal rendszerint megrohamozzák a fejlődő országok kutatói. (Arányuk jóval magasabb egyébként a szerzők, mint a lektorok között.) A vizsgálat megállapította, hogy az elfogadott írások aránya kissé csökkenő tendenciát mutat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 137, 142, 151, 169

Közművelődés

195/2021

RONCAGLIA, Gino – SOLIMINE, Giovanni: La circolazione dei libri nel 2020 : questioni aperte e ipotesi interpretative. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 1., p. 11–30. Res. angol nyelven

A könyvforgalom a 2020-as évben: nyitott kérdések és értelmezési hipotézisek

Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Közművelődés; Olvasás

A cikk megvizsgálja az olaszországi könyvpiac és olvasási szokások alakulását a 2020-as év folyamán, összevetve a nemzetközi helyzettel és az egyéb kulturális fogyasztással, továbbá néhány értelmezési hipotézist vet fel, és elemzi a főbb tendenciákat. Ahogy az a múltban gyakran megtörtént, a valós adatok ez alkalommal is rácsáfoltak néhány előrejelzésre.

A Covid19-pandémia hatása különböző módokon jelentkezett a hónapok múlásával. A lezárás első heteiben a több szabadidő ellenére az olvasási haj-

landóság úgy tűnik, nem nőtt jelentősen, míg az eladási adatok a könyvesboltok bezárásának hatására a fogyasztás összeomlásával fenyegettek. A dolgok máshogy alakultak a második hullám idején, amely egy erős fellendülést hozott, olyannyira, hogy az év egyenesen az eladási mutatók növekedésével zárult 2019-hez képest. Aggodalomra adnak okot azok a radikális átalakulások, melyek a különböző eladási csatornák relatív súlyában mutatkoznak, számottevő eltolódással a „fizikai” könyvesboltok forgalmától az e-kereskedelem felé, melyből az Amazon több mint 80%-os részesedést vallhat magáénak. Az utóbbi években a kereslet fenntartására és az olvasás népszerűsítésére életbe léptetett intézkedések közül kiemelhető a hatékonynak bizonyult „18 évesek bónusza”, amely a 2016–2019-es időszakban lehetővé tette az olvasástól az előző években eltávolodott fiatalok nagy részének visszanyerését.

(Autoref.)

Határtudományok

Lásd 134, 135, 138, 192

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)

AIB studi (IT)

Alexandria (GB)

American libraries (US)

Bibliografiâ i knigovedenie (RU)

Bibliotekovedenie (RU)

Bibliothek (DE)

Bibliotheksförderung Bayern (DE)

Bibliotheksmagazin (DE)

Bibliotheksdienst (DE)

BuB (DE)

Bulletin des bibliothèques de France (FR)

Cataloging & classification quarterly (US)

40. (2020) 4.; 41. (2021) 1.

61. (2021) 1.

30. (2020) 2-3.

52. (2021) 3/4., 5.

(2021) 1.

(2020) 6.

44. (2020) 3.; 45. (2021) 1.

15. (2021) 1.

(2021) 1.

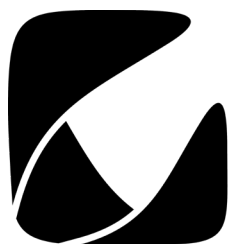
55. (2021) 1.

72. (2020) 12.; 73. (2021) 1., 2-3.

(2020) 1.

58. (2020) 5., 7.

Collection management (US)	46. (2021) 1.
College & research libraries (US)	81. (2020) 7.
College & research libraries news (US)	82. (2021) 3.
Computers in libraries (US)	41. (2021) 3.
Čtenář (CZ)	72. (2020) 12.
Documentation et bibliothèques (CA)	66. (2020) 3.
Education for information (I)	36. (2020) 4.
The electronic library (GB)	39. (2021) 1.
IFLA journal (I)	46. (2020) 4.
ITlib (SK)	24. (2020) 4.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 6.; 47. (2021) 1.
Journal of access services (US)	17. (2020) 4.
Journal of business & finance librarianship (US)	25. (2020) 3-4.
Journal of documentation (GB)	76. (2020) 6.
Journal of electronic resources librarianship (US)	33. (2021) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	52. (2020) 4.; 53. (2021) 1.
Journal of library metadata (US)	20. (2020) 2-3.
Knižnica (SK)	22. (2021) 1.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Library hi tech (GB)	39. (2021) 1.
The library quarterly (US)	91. (2021) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2020) 9., 11., 12.
Online information review (GB)	45. (2021) 2.
Public library quarterly (US)	39. (2020) 5.
Reference services review (US)	48. (2020) 3.; 49. (2021) 1.
Technical services quarterly (US)	37. (2020) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 1.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.

Levélcím: 1827 Budapest, (Budavári Palota F épület)

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2021. október —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:

<http://ojs.elte.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

ProQuest Library Science adatbázis

(helyben használható)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájlt (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. A **részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ki2.oszk.hu/kf/utmutato-a-szerzoknek/> oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középkorolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelességszolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. — Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalról elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusirány és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ KÖNYVTÁRI INNOVÁCIÓK: SZABADALMAK ÉS HASZNÁLATIMINTA-OLTALMAK NEMZETKÖZI MERÍTÉSE AZ ESPACENET ÉS A PATENSCOPE ADATBÁZISOKBÓL
- ⊙ AZ ELSŐ MAGYAR SZÍNÉSZETI KIÁLLÍTÁS
- ⊙ A KUTATÁSI ADATOK MENEDZSELÉSE: TÁGULÓ HORIZONTOK
- ⊙ A SZERVEZET ÉS A TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS AZ ISO 26 000 SZABVÁNY ALAPJÁN
- ⊙ AZ ÉV FIATAL KÖNYVTÁROSA – DÍJNYERTES PÁLYAMUNKA
- ⊙ HAGYOMÁNY ÉS INNOVÁCIÓ – FENNTARTHATÓSÁG: AZ IFLA FENNTARTHATÓSÁGI TÖREKVÉSEI ÉS EREDMÉNYEI
- ⊙ VIRTUÁLIS FOTÓTÉR, VALÓSÁGOS KUTATÓTEREM – ÚJDONSÁGOK AZ OSZK TÖRTÉNETI FÉNYKÉP- ÉS VIDEÓTÁRÁBAN
- ⊙ SZÁRNY VAGY TEHER? AZ ONLINE TANULÁS LEHETŐSÉGEI ÉS KIHÍVÁSAI – A KÖNYVTÁR MINT KULCSSZEREPLŐ

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

Nemzeti Kulturális Alap